

ŽUPANJSKI ZBORNIK

6

MUZEJ U ŽUPANJI

**ŽUPANJSKI
ZBORNIK**

6

Županja, 1979.

GRADSKA KNJIŽNICA
ŽUPANJA

Inv. br.: 77 709

Sign.: ZAV

ZUPC

Redakcija:

Prof. Baotić Ivan, Grabarić Ankica, prof. Ivan Jelić, Kokanović Stjepan, Leaković Stjepan, prof. Plemić Višnja, Reljanović Ivica, Sinčić Branko

Glavni i odgovorni urednik:

VIŠNJA PLEMIĆ

Slika na koricama:

Josip Babogredac: »Leaković kuća u Bošnjacima« (krejon, 1956)

Štampano u sopstvenoj štampariji
Grafička radna organizacija »GRAFOSREM«
22240 ŠID, Adaševački put bb
Telefon 72-188 (pozivni 022)
Žiro račun 66410-601-453

ZGODE I NEZGODE VLASTITOGA ŽIVOTA

Lipanjsko je jutro vedroga ljetnog danka. Žarko sunce obasjalo slabe i sirote, crvka i mravka, pozlatilo poljane, šume, gajeve, cijeli kraj, pa se odsijeva sa milijuna rosnih kapljica po usjevima, drveću i polju. U selu, što leži na gredi po Beravskoj oblali, po kućama ostale samo reduše, i što je staro i nejačko, a sve drugo otišlo u polje za poslom.

Toga dana po podne polazio je iz jedne seljačke kuće dječak¹⁾ u šestoj svojoj godinici. Uzrastan je i krepak za svoju dobu, pa bi mislio čovjek, da je već i stariji. Dijete je bjeloputo, a zlatni su žuti pramci podugački do ramena, čelo visoko, obrašćici puni, rumeni, plave očice vedre, i veselo se krijese kao ljubica uz potocić. Odjeven je dugačkom platnenom košuljicom, opasan vunanim crvenoplavetnim pojasom, obuven u putrance opančice i bijele platnene obojčice, a ogrnut plavim vunanim kamizolkom sa žutim putašcima. Preko desnog ramena visi mu kožna torbičica, a u njoj ima dječak pucaljku i štrcaljku od bazgova drveta i svoju sviralicu sa pet rupica, a u ruci je nosio malu čupicu, što mu je mila majka donijela s vašara iz Đakova. Dječak pjevucka, mumlja, poskakuje — ide na salaš k svome dadi, koji radi na „stanu,” i k svojoj teti Mandici, stanarici. Došavši usred velike livade već blizu „stana,” počne dječak svirati i brbotati u svoju testijicu, da su se i ptice po drveću plašile. Najednoč dolete sa salaša dva ljuta stanarska psa, Bijelko i Šarov, i doletjevši pograbe dječaka, izderu mu košulju, i kad dijete počne kričati i jaukati, doleti od salaša otac i spasi dijete od razjarenih pasa.

No dječak je već bio sav izgredan i izgrizen i na više mjesta krvlju obliven, te je onesviješten ležao u travi. Poplašeni otac uzme svoje čedo u naručje, poleti s njim k »stanu«, i učini, što god je znao, da ukloni zle posljedice ove nezgode. Do drugog dana o podne dijete još ne dodje k sebi, ali je ipak brigom starog i iskusnog liječnika L. spašen bio od smrti. Kroz gotovo pune dvije godine još je dječak u noći znao iza sna nemirno plakati. Ljubeća majka je bdjela nad svojim sinkom mnoge noći, molila se dragom Bogu, škropila kuću i postelju svetom vodom, zavjete činila i ispunjavala, i jedva nakon dvije godine nestane »straha«, kako su nazvali tu bolest.

Godine je 1823.; jesensko je vrijeme o kukurznoj berbi. U neku subotu te jeseni, čim je sunce razagnalo magluštinu i obasjalo cijeli kraj, u dvorištu jedne seoske kuće mlada seljanka²⁾ visoka i krepka stasa, upregla konje u kola, smjestila u njih svoja dva sinčića, pa, prekrstivši se, sjela i potjerala konje od kuće na „stan.” Muškarca ne bijaše ni jednoga kod kuće, koji bi kočijašio, a djeca su

1) Taj dječak je sam Mijat Stojanović (op.ur.).

2) majka Mijata Stojanovića

bila nejačka: stariji sinčić osam, mladi šest i pol godinica, pa je sama žena morala obavljati i muške poslove.

Sretno stigne majka sa dječicom do poljaničkih sjenokoša i dođe do vlastite livade blizu »stana«. Ona zamota konjske uzde uz lijevču, side s kola, otvori vratnice i, kad se maši za oglavak konjske uzde, da provede konje s kolima kroz ulaz, sušne i prasne nešto u grmu, i konji, tim poplašeni, polete velikom livadom stranputice, kao da ih je vjetar nosio. Kola počnu gruvati od grma do grma, s jednoga krtičnjaka na drugi, sad se prevagnu desno, sad lijevo. Lonci se mliječni polupaju, a djeca na kolima svojom vikom i užasnim plačom još gore poplaše konje. Sve stvari zajedno s onim starijim dječakom poispadaju iz kola; jedna dričnica (lojtra) sa dvjema lijevčama spadne, svorna na kolima pukne i zadnji točkovi ostanu. Onaj dječarac padne između dričnice i prednjega kolesa, i u onaj čas, kad se dijete nožicama i ručicama zaplelo u žbice od točka, udare konji u neki krš i cijepom stanu. Da se je prednji točak, kojemu se u žbice bijahu zaplele dječje ruke i noge, samo još malo okrenuo, točak bi nesretno dijete rastrgao na komade. Dijete je od straha palo u nesvijest, zahvati ga groznica, i prvašnja ona bolest, od onih pasa, ponovi se još u većem stupnju nego prije, i opet potraje više od godinu dana. Sto je sirota majka pritom prepatila, ne da se opisati.

Od godine 1825. do 1829. nastaju mnoge nove nezgode za našega dječaka. Za to vrijeme polazi on seosku učionicu u selu, koje leži na beravskoj gredi u Posavini. Učionice su u ono vrijeme i još poslije toga bile, prave kaznionice, a učitelji — tuđinci, pravi kaznitelji. Mladež su odgojivali i obučavali šibom i šakom. Stogod su imali naučiti djecu, to su joj zabijali u glavu šibanjem, batinanjem i kaznama svake vrsti: zatvorom, gladom, klečanjem i ponajviše zlostavljanjem, kao što je na primjer bilo šibanjem, davajući po petnaest, dvadeset, dvadeset pet i po više šikaca, a bilo je i takvih kaznitelja, koji su svojim kukavnim i nesretnim učenicima davali natrpati po pun tur ljute koprive, pa kad bi se stražnjica dječja sva oprštila od koprive, onda su dali prošibati bijedno dijete da je sve krvlju bilo obliveno.

I naš dječak, došavši u tu kaznionicu, a tobožnju učionicu, našao se je u velikoj zapari i bijedi, u nevidenoj napasti, u neopisanom zlu. Od naravi plahovit žust, bude već prve dane u učionici zaplašen, da nije bilo iz njega ništa iskresati, pa i zbilja prve godine, dobivši mnogo zaušnica i šikaca, jedva se nauči kojekako poznavati pismena, a o raspoznavanju glasova ni deveta brigā nikoga, niti učitelja niti učenika; dalje se nauči nekakav jedan i jedan, što ga je cijela škola svaki dan prije i poslije obuke pjevala; za ovim je došao na red jedan manje jedan, poslije jedan puta jedan, i napokon jedan u jedan. To su bile četiri školske pjesme, koje su tadašnji učenici pjevali kroz cijelu božju godinu, kao što pjeva slijepac uz gusle:

Darujte me, roditelji,
Slijepa čeda ne imali,
Po svijetu ga ne poslali,
Kao što su mene moji!

I vrijeme nam je prolazilo sveudilj jednakim tokom, ako se i čini čovjeku, da ono u dobru hitro iščezava, a u zlu se povlači kao gladna godina, i da kao puž plazi. Tako i za našeg dječaka prođe godina po godinu, i da je tko pisao, koliko je suza međutim proteklo iz plavih njegovih očiju, koliko je dobio čušaka, koliko šikaca, koliko udaraca prutićem po prstima, pišući iz propisa, koliko mu vlasi iz glave iščupao, koliko ga je puta kaznitelj tresnuo šakom u leđa, svatko bi

se živ skamenio. Čovjek se svikne, privikne i nauči na svašta, i kad već ogugla, niti ne osjeća napokon ono zlostavljanje. Nego svakom školskom godinom razvijali su se i njegovi darovi uma usprkos teškom jarmu zlostavljanja i krive uče i još goreg postupanja kazniteljeva, tako da najposlije s promjenom učitelja nastade i za našeg dječaka bolja doba. I sad je još šiba zapt držala, ali se je naš dječak već bio popeo s magarca na konja: znao je čitati, pisati i računati, koliko i kako je učio, dospio je u treći školski razred, pa u prvu klupu među prve i najbolje učenike. Već je znao i njemački čitati i kojekako prevoditi na materinski jezik, a znao je već pomalo i njemačkim jezikom štrbećati. Onda se pod živu glavu nije smjelo govoriti svojim materinskim jezikom, nego se i isti katekizam učio njemački.

Prazno je selo ljeti, kad prispiju važniji poljski poslovi. Jedva ostane u svakoj kući doma reduša, pa koji starac i starica s nejačkom dječicom. Matere slavonske, kad imaju dijete na prsima, a moraju za poslom u polje, nose dijete u kolijevčici na glavi, a kad čedo poodraste, u prtačoj torbi.

Majka našeg dječaka, sada već učenika trećeg razreda, bijaše obasuta sitnom dječicom; svakog je ljeta imala nositi jedno dijete u kolijevčici na glavi, drugo na plećima u prtačoj torbi, a treće bi vodila za ruku. Tako je morao naš dječak, učenik trećega razreda, preko ljeta, dok su trajali važniji i prešniji poljski poslovi, sam ostajati doma, sam sebi jelo priređivati, došavši iz škole, paziti na dom, vrt i voćnjak pa na domaću živad. Ostavili bi mu roditelji za više dana kruha i smoka: sira, mlijeka, slanine, suhe svinjetine, a luka, salate i voća bilo je u vrtu, pa se on sam, došavši iz škole, skrbio za svoj objed. Bilo mu je pri ruci doma i kokošnjih, pačjih i purjih jaja, od kojih je mogao po koje u pepeo zapretati na domaćem ognjištu, ili ga ispeći na masti, pa jesti sa salatom. Za konfekt imao je gotovo kroz cijelo ljeto jabuka, ivanjčica, lifanjka, krušaka jagodnjača, žetvenjača, mirisavih tikvica, bartolovka, bijelih i morgavastih dudova.

Nema valjda na svijetu čovjeka, komu bi sreća bila vjerna drugarica, komu ne bi nikada osvanuo crni petak, a mnogom dođe u životu i crna godina, pa i cijela povorka crnih ljeta. Tako je bilo i s našim dječakom.

Tek što je nastalo gizdavo proljeće g.1829., osvanu našem dječaku crni danak: preminu mu mila majka od nesretna poroda trećih dvojaka u najboljoj dobi svoga života. I tako je dječak uzrastao u ponešto, malo prije ocrtanim osebnim prilikama života poput vočke, koja se zasadi i prikalemi usred poljske pustoši, bez sveudiljskog njegovanja i nadziranja vrtlarova, izvržena svakoj nepogodi vremena, vjetru i buri, kiši, tući, mrazu, gusjenicama i suncanoj žegi.

Po smrti mile majke ostade dječak uboga sirota. Ne bijaše nikoga božjeg, tko bi mjesto majke prao i oblačio dijete, tko bi mu sterao postelju i podmicao pod glavu meko uzglavlje; za našeg dječaka ne bijaše sada svega toga; za njega nastade doba sirotovanja, tuge i žalosti. Nestade mu skrbi i njege materine, nestade mekog materinog krila, nestade majčinih ponuda: Nije više znao za odgodnje rubine i meku postelju, nego kako petak, tako i svetak, u čemu hodio, u tom spavao. Otac mu se poslije dva ljeta po drugi put oženio, ali to ne prouzroči mnoge promjene na bolje. Maćeha osta mati svoje privedene djece, a djeca, na koju se je udala, osta prava maćuha.

Djeca su i bez oca sirota, ali bez matere potpune sirote.

(Iz »Danice Ilirske,« Zagreb, 1864, str. 202)

O POSTANKU I RAZVOJU VRBANJE I VRBANJSKE OSNOVNE ŠKOLE

O nastanku i razvoju Vrbanje

Naziv je selo dobilo navodno zbog toga što su prvi doseljenici na ovo područje zatekli kroz sadašnju sredinu ovog mjesta — nekada vrlo gusto i široko izrasle vrbe. Zbog te okolnosti i dali su svom novom mjestu naziv Vrbanja.

Pretpostavlja se da je ovo naše selo pod imenom Vrbanja staro oko 500 godina. Prve kuće su građene na rubu šume danas zvane »Sočna« i na prostoru nazvanom »Selište«. Prvi doseljenici zvali su se: Purići i Čosići, koji su doselili na ovaj prostor iz susjedne Bosne. Sagradili su kuće od drveta, te ih pokrili daskom, sa karakterističnim visokim krovovima, značajnim za kraj iz kojega su doselili. Porodice Purića su se nastanile pored šume i bavile se stočarstvom, dok su Čosića svoja boravišta izgradile u predjelu »Selišta« i pretežno se zanimale ribolovom.

I danas su najčešća prezimena u Vrbanji Purić i Čosić.

Nakon ovih, najstarije porodice u Vrbanji su: Janković, Landekić, Đukić, Begović, Kolarević, Đermić, Lovrenović, Bošnjak, Stojanović, i dr.

Kad je ovo naselje dobilo prve brojeve — imalo je 82 kuće. Stavljanje brojeva na vrbanske kuće je išlo od sadašnje kuće Janković Josipa »Klarinog« sve do nekadašnje Apoteke. Sadašnjeg centra sela tada nije bilo.

Crkva je sagrađena u Vrbanji 1821. dok su škola i općina izgrađene oko 1866. godine.

U vremenu od 1880. do 1890. godine građena je željeznička pruga Vinkovci-Brčko. U vezi toga građenja pruge postoji u Vrbanji predaja zbog čega je današnja pruga i željeznička stanica oko 4 km udaljena od današnjeg centra sela. Naime, ovo predanje tvrdi da je pruga trebala po prvim planovima ići neposredno uz selo. Međutim, u to vrijeme je bio seoski knez (kmet) Nikoljačić Marko, koji je imao, sa još nekima, posjede u predjelu kuda je trebala ići ova pruga. Navodno su oni u sprezi sa još nekim utjecajnim krugovima u Vinkovcima u to vrijeme — uspjeli poremetiti prvobitni plan — ne dozvolivši da željeznička pruga ide preko njihovih posjeda i time ih cijepa, nego je izgrađena podalje od sela i na taj način generacijama Vrbanjaca predstavljala znatne poteškoće kad su trebali nekuda putovati ili nekoga dočekati na željezničkoj stanici i u oba prvca ići po blatnjavoj cesti. Asfaltiranjem ceste u novije vreme to je daleko manji problem, posebno s toga što više nema odvojenosti između centra mjesta i željezničke stanice. Suvremene kuće su u cijelosti upotpunile nekada prazni prostor današnje Kolodvorske ulice.

Oko 1900. godine na području katastarske općine Vrbanja vršena je takozvana »čista« sječa čuvenih, u svijetu daleko poznatih višestoljetnih slavonskih hrastova. U to vrijeme su engleske i francuske firme »Tiker« i »Graf« podigle, a u cilju što efikasnije eksploatacije ovih šuma, u Vrbanji dvije pilane, jednu gdje je današnji »Rasadnik«, a drugu kod takozvanog »Crnog puta«. Od tih div-hrastova, od kojih je isključivu korist imao strani kapital, sačuvao je do danas samo nekoliko, a među njima i jedan gorostas uz samu šljunčanu cestu Vrbanja-Spačva. Uz onih nekoliko u šumi Radiševo, nedaleko od Drenovca i ovoga hrasta samotnjaka trebalo bi što duže sačuvati i poduzeti sve moguće mjere da što duže bdiju nad našim danas slobodnim i samo našim slavonskim hrastovim šumama i da svjedoče vjerodostojno i otmjeno o minulim i po naše šume vrlo teškim vremenima, kada su nemilosrdno sječene za strani interes.

Također oko 1880. godine u Vrbanji je osnovana i bolnica s nekih tridesetak kreveta i nalazila se u današnjoj ulici Matije Gupca br. 58, od koje je ostala »doktoraja«, srušena 1971. godine da ustupi mjesto današnjoj modernoj samoposlugi. (Doktoraja — stan liječnika).

Pomenuta nesavjesna i bezdušna eksploatacija vrbanskih šuma, kojima se i Josip Kozarac tako zaneseno divio i uživao njene ljepote, službujući petanestak godina u Vrbanji kao nadlugar, kojoj je i posvetio najljepše svoje literarne retke,

Suvara u Vrbanji

uvjetovala je nagli porast stanovništva Vrbanje. Zbog potrebe za ospkrbom stanovništva i dobrog dijela šumskih radnika, u Vrbanji je početkom XX stoljeća radila i tržnica.

Prvi telefon je uveden u Vrbanji 1912. godine, a uveo ga je Nikoljačić Pero, bankovni činovnik. U Vrbanji je 1910. godine otvorena i banka, kojoj je prvi direktor bio pomenuti Nikoljačić Pero i stajao joj na čelu sve do 1918. godine. Bila je smještena u današnjoj ulici Đure Đermića broj 15, u zgradi koja je početkom 1977. godine srušena zbog izgradnje nove, suvremenije stambene zgrade.

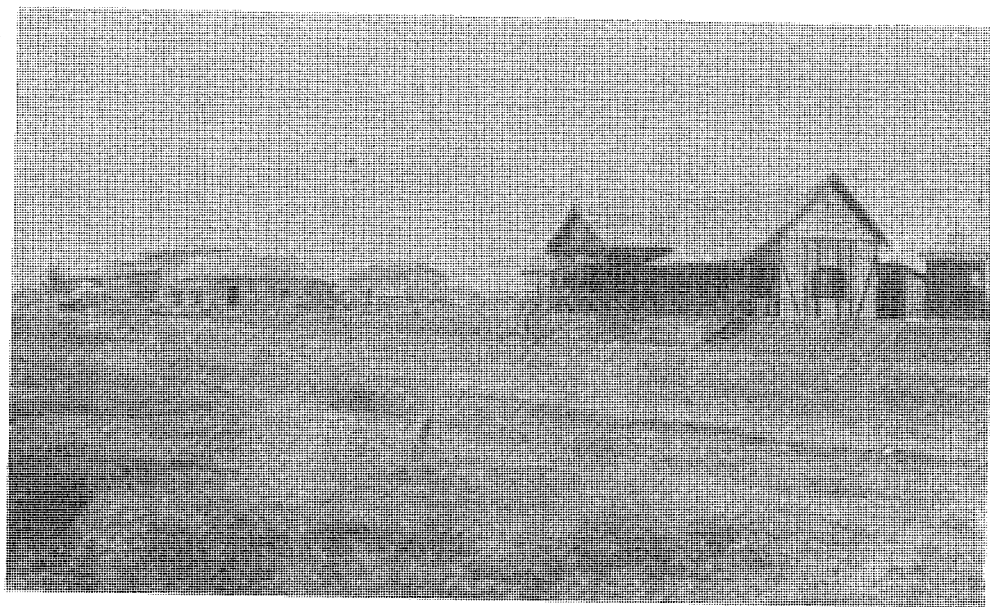
Apoteka je u Vrbanji počela raditi 1903. godine. Čitaonica je otvorena 1900. godine u današnjoj kući u Ulici Maršala Tita broj 7. Na samom početku XX stoljeća u Vrbanji je osnovano i Vatrogasno društvo. Vrlo uspješno je djelovalo i HPD »Posavac« koji je predstavljao Vrbanju vrlo uspješno na smotrama u Zagrebu i Osijeku, te drugim mjestima.

Zbog navedene velike sječe vrbanjskih šuma, potrebno je bilo doseliti i mnoštvo šumskih radnika. Poslije 1880. godine, uglavnom kao šumski radnici, u Vrbanju se naseljavaju porodice: Biondić, Rukavina, Jakulić, Horvat, Katalinić, Mudrovčić, Šolić i dr. Među njima je bio posebno poznat ovaj posljednji, čija porodica je dugo vremena imala 30—40 konja na kojima su vrlo uspješno »kikirjali« u šumi. U to vrijeme u Vrbanji su bili trgovci uglavnom židovi: Grin, Miller, Borovitz i dr.

Drugo veliko doseljavanje u Vrbanju bilo je nakon prvog svjetskog rata, od 1919. godine i kasnije. Naime, za vrijeme prvog svjetskog rata djeca iz Dalmacije i Hercegovine su dopremljena u ovaj kraj radi prehrane, jer su im očevi bili na frontu i krv lili za tuđinsku Austro-Ugarsku. Poslije ovog rata dolaze ovamo i njihovi preživjeli roditelji i ostaju mnogi zauvijek u ovoj plodnoj ravnici. Tako su naselile Vrbanju danas vrlo brojne porodice: Žaper, Mikulić, Pavlinušić, Plazibat, Zorić, Nenadić, Bravić, Spaić, Šimić, Sučić, Višić, Dragušica, Lišnić, Brčić, Marić, Zadro, Zovak, Dujmić i dr.

Za vrijeme drugog svjetskog rata bilo je također povremenih većih doseljavanja iz pasivnijih krajeva naše zemlje (Dalmacije, Hercegovine, Like) i to uglavnom rođaka već doseljenih porodica između dva rata.

Vrbanja je konačno oslobođena prilikom proboja Srijemskog fronta — 12. IV. 1945. godine.

Pilane u Vrbanji

Nakon drugog svjetskog rata, kao kolonisti su došli pored ostalih, i porodice: Kovačić, Cerčić, Besek, Pereglin, Petriček, Šimunko, uglavnom iz Hrvatskog zagorja i Podravine.

Posljednjih desetak i više godina značajno doseljavanje se vrši iz susjedne Bosne među kojima su se već udomaćile, pored ostalih, i slijedeće porodice: Sluganović, Sirotković, Ugljarević, Šarić, Žunabović, Ždravac, Čekić, Badrov, Mandić, Antunović, Tulumović, Franjičević, Agelić i dr.

Karakteristično je da je Vrbanja vrlo često plivala u vodi nakon razlivanja rijeke Save i nabujalih ostalih rječica vrbansjske okoline. Posljednji put su Vrbanjci mogli čamcima otploviti od Vrbanje do Morovića 1924. godine. U toku trećeg decenija XX stoljeća podignut je uz ogromne napore i velikim radnim doprinosom lokalnog stanovništva — ogromni Savski nasip do nadomak Srijemske Mitrovice. Od tada se Vrbanja više nikada nije našla u vrlo neugodnoj situaciji, u zagrljavju i zarobljena nabujalom savskom vodom.

Izgradnja Društvenog, Zadruženog doma (današnja Kino-dvorana) bila je 1948/49. godine, a njegov najveći dio adaptiran je za današnju Osnovnu školu.

Zdravstvena ambulanta u Vrbanji obnovljena je i adaptirana 1949/50. godine. Prva električna sijalica je zasjala u Vrbanji 1957. godine, a prvi arteški bunar, blagodat ovog mjesta, iskopan je 1962. godine, a njegova dubina iznosi 143 metra. I električna struja i arteška voda su revolucionarno preobrazili navike, shvaćanja i životne uvjete inače vrlo marljivih Vrbanjaca.

Posebno brz tempo razvoja u socijalističkoj Jugoslaviji Vrbanja je doživjela formiranjem i djelovanjem Mjesne zajednice, od 1964. godine. I prije formiranja Mjesne zajednice Vrbanjci su zajedničkim snagama radili na poboljšanju svojih životnih i radnih uvjeta. Prvi betonski nogostup u mjestu u dužini od 1 km postavljen je 1958. godine, dok je Kino proradilo, među prvima na Općini, na Novu godinu — 1959. godine.

Današnja vanjska rasvjeta postavljena je 1963/64. godine.

Spomenik palim borcima NOR-a postavljen je u parku škole i uz veliki narodni zbog otkriven 29. XI 1967. godine.

Poplava u Vrbanji

Današnja suvremena Samoposluga u Vrbanji je otvorena 1972. godine, što je umnogome poboljšalo snabdjevanje mjesta.

Nekadašnji derutni Vatrogasni dom je adaptiran je 1973. godine u Dom kulture — Čitaonicu, koja ujedno služi i za rad društveno-političkih i drugih društvenih organizacija u mjestu.

Najveći događaj od postanka Vrbanje do danas je ipak izgradnja asfaltne ceste, koja je izgrađena uz veliki samodoprinos mještana i uz veliku podršku i razumijevanje šire društvene zajednice (opštine Županja, radnih organizacija s našeg područja i dr.). Svečani čin puštanja u promet asfaltne ceste kroz Vrbanju u dužini od 7 km, uz veliki narodni zbor, izvršen je 25. V 1976. godine, na Titov 84. rođendan. Cestu je predao na upotrebu presijecanjem vrpce predsjednik SO Županja, Adam Čaić, Vrbanjci su vrlo ponosni na ovo veliko djelo i njihov, od neprocjenjive vrijednosti važan, komunalni objekat. Asfaltna cesta predstavlja ustvari pravi i istinski preporod i procvat ovog vrlo lijepog i pitomog mjesta. U toku 1977. godine dovršena je potpuno nova Veterinarska ambulanta u centru sela, s modernom opremom i inventarom na korist svih mještana.

Grga Čakić

Još jednu akciju vrijednih i složnih Vrbanjaca treba zabilježiti: U općoj narodnoj akciji upisa zajma za ceste SRH, mještani Vrbanje su 1976/77. osvojili prvo mjesto na Općini Županja, ostvarivši plan upisa za ovo mjesto sa preko 250%, dok je mještanin Žaper Luka upisao sam 55.000,00 din.

Impozantni su, pored ostalog, i podaci koje treba istaći kao primjer, pored naprijed navedenih, o poslijeratnoj socijalističkoj izgradnji i razvoju Vrbanje, a to su : oko 18 km betonskih staza kroz mjesto, oko 27 km niskonaponske električne mreže, te desetak kilometara šljunčanih cesta kroz mjesto, čime se, uz već spomenuti asfaltni put, Vrbanja riješila vjekovnog blata i prašine.

Ti i drugi podaci govore da je Vrbanja u Socijalističkoj Hrvatskoj i Socijalističkoj Jugoslaviji dostigla svoj puni razvoj i preobražaj i predstavlja danas vrlo napredno i perspektivno mjesto općine Županja s brojnim uvjetima za još brži razvoj i napredak. Vrbanjci se mogu pred svima pohvaliti estetskim izgledom svog mjesta, parkovima i drugim zelenim površinama, vrlo vrijednim stočnim fondom i rekordnim prinosima njenih poljoprivrednika i proizvođača, radnim uspjesima svih njenih radnih ljudi.

Iz povijesti osnovne škole u Vrbanji

Prva škola u Vrbanji osnovana je, prema raspoloživim podacima, 1831. godine, a u smislu naredbe Pukovinskog zapovjedništva Brodske regimente u Vinkovcima. Osnovana je tada kao »Elementar — oder Nacional Schule«. Takve škole su bile u više mjesta Brodske regimente. Nadležna Drenovačka satnija je za prvog učitelja u Vrbanji odredila Begović Matu, inače ispisanog kaplara. Razlozi za osnivanje ove, kao i drugih sličnih škola na ovom području, su dvojaki: a) interes vlasti radi primjene pismenosti kod graničara u vojsci i b) tadašnje vrijeme romantizma i prosvjetiteljstva, te buđenje nacionalne svijesti u našim zemljama i Evropi.

Škola je 1853. godine promijenila ime u »Njemačku općinsku školu« i kao takva se spominje u dokumentima iz 1885. godine. Prvi vrbanski učitelj Begović Mato dobio je Centrakt za rad u Vrbanji 21. I 1831. godine. Redovna nastava je počela početkom veljače 1831. god. i to: ili u graničarskoj stražarni ili u seoskoj mrtvačnici. »Prve su bile mračne i trošne, a druge su redovno daleko« (Iz Izvještaja Bukovnijske nadzorne komisije 1884. godine). Prekida nastave nije bilo. U svom začetku, 1831. godine, kao Elementarna škola — imala je u Vrbanji 2 razreda.

Kada je ova Elementarna škola prerasla u Njemačku-općinsku školu, postala je »trivijalka« (imala je redovna 2 razreda i 1 razred opetovnice).

Iz dostupnih dokumenata se vidi da je godine 1885. bilo u školi 96 učenika, u I razredu — 61, a u II razredu — 35 (u oba razreda ukupno: 56 muških i 40 ženskih). Opetovnica je imala 32 učenika (muških — 11, a ženskih — 21).

Godine 1873. stvorene su jednolične, tzv. »Pučke škole« s hrvatskim nastavnim jezikom. Tko je u to vrijeme želio postići više obrazovanje (gimnaziju i sl) u većim mjestima je mogao pohađati tzv. građansku ili »Višu pučku školu«. Tada se i Vrbanska općinska škola reformira u tzv. »Nižu pučku školu« sa 4 razreda.

Inače, prvi učitelj Begović Mato je bio Vrbanjac, a plaća mu je bila u početku 48 forinti godišnje.

Pod konac 1832. godine za učitelja je postavljen u vrbanskoj školi Purić Stanko, također Vrbanjac. Bio je u to vrijeme vojnik u Drenovcima pa ga je tamošnji satnik prisilio da preuzme vrbansku školu. Prije toga je pomenuti Purić Stanko završio Drenovačku trivijalku, a kasnije 1835. godine — i tromjesečni

učiteljski tečaj u Vinkovcima. Kasnije će Purić Stanko punih 35 godina službovati u Nijemcima, gdje je i umirovljen 1875. godine, s mirovinom od 450 forinti godišnje.

U vrbanjskoj školi ga je zamijenio 1838. godine Ergotić Josip, rodом iz Velike Kopanice. On je završio najprije tromjesečni učiteljski kurs u Vinkovcima a zatim i dvogodišnji u Petrinji. Vrlo zaslužan za reformiranje i razvoj škole u Vrbanji. Umro je u Vrbanji 1873. godine.

Zatim je vrbanjski učitelj bio Županjac — Juzbašić Marko. Desetak godina kasnije, oko 1883. godine on je osnivač i prvi predsjednik Učiteljskog društva županjskog kotara.

Godine 1881. vrbanjski učitelji su bili: Jelić Dionis, iz Bošnjaka i Matijević Terezija, rodом iz Petrinje. Jelićeva plaća je tada bila 450 forinti godišnje, a plaća Matijević Marije — 350 forinti, plus stan i drvarina za oboje.

Brodsko imovna općina u to vrijeme, a shodno ukidanju Vojne krajine, pokloni 100.000 forinti za gradnju i adaptaciju trošnih škola na njenom području. Ovaj novac je proporcionalno podijeljen i Vrbanja je za svoju školu dobila 2.458,50 forinti. Vrbanjci su već 1877. godine sagradili sebi školsku zgradu — od tog dobivenog novca i velikim vlastitim radnim doprinosom.

U to vrijeme je u Vrbanji paralelno sa ovom školom djelovala i privatna Židovska škola. Kotarski sud u Županji — 25. II 1880. godine je zabranio daljnje djelovanje te privatne škole, a pored zabrane kaznio je s 5 forinti i njenog učitelja Barkan Adolfa. Ujatoč žalbi vrbanjskih trgovaca — Židova — Borovitz Davida i Stain Simeona — ova zabrana je ostala na snazi, a jedino je učitelju Barkanu oproštena kazna.

Godine 1881. postala je vrbanjska škola, s prinosom od 25 forinti godišnje, članom Pedagoškog zbora.

Godine 1890. premještena je u vrbanjsku školu iz Hrtkovaca učiteljica Purić Stanka, inače rodом Vrbanjka, s godišnjom plaćom od 350 forinti, te stanom i drvima. Na vrbanjskoj školi je s puno zalaganja djelovala punih 35 godina. Inače, vrlo cijenjena u mjestu kao »Gospojica Stana«, kako su je iz milja nazivali, umrla je u Vrbanji 1957. godine, u svojoj 91. godini života.

U Vrbanji je 1900. godine kao učitelj Macinger August. Bio je jedno vrijeme i upravitelj škole. U Vrbanji je djelovao sve do konca I svjetskog rata.

Peterorazrednom postala je škola u Vrbanji šk.g. 1905/906. Tada je imala 184 učenika. Neposredno uoči samog prvog svjetskog rata imala je 5 razreda i 220 učenika.

Nakon prvog svjetskog rata, šk.g. 1918/19. vrbanjska škola je imala 172 učenika.

Školske godine 1937/38. i poslije organizirani su u vrbanjskoj školi, nakon 4 razreda, i prvi i drugi razred tzv. »Više narodne škole«. Međutim, u ta dva razreda je išlo tek nekolicina učenika, a bilo je mnogo više nepolaznika.

Te školske godine formirano je pri školi i jedno odjeljenje u predjelu nešto udaljenijem od škole zvanom »Stanica« i od tada pa do danas za tamošnju djecu djeluju područna odjeljenja. Ukupan broj učenika škole u šk.g. 1937/38. iznosio je 209.

Za vrijeme drugog svjetskog rata škola je u Vrbanji radila uglavnom bez većih prekida. Posebno treba spomenuti datum 10. X 1942. godine. Tada su u Vrbanju prvi put prodrli partizani. Oko 13 sati toga dana napali su školu, u kojoj se bilo utvrdilo dvadesetak domobrana. Ovi su pružili otpor, a prisutna su školska djeca polijegala po podu, Okršaj oko škole trajao je oko tri sata. Kad

se drugi dio domobrana, brojem otprilike jednak onome u školi, vraćao iz Soljana, kamo su ujutro krenuli, partizani su se povukli prema obližnjoj šumi.

Ovaj događaj oko vrbanjske škole treba posebno istaći. Mjeseca svibnja 1943. godine ovladali su partizani Vrbanjom. Kada su na njih potkraj mjeseca svibnja 1943. godine okomio jak odred Čerkeza i Kozaka u službi Nijemaca, partizani su stupili u povlačenje. Ali prije toga podrli su noću u školu, u relativno lijepu i čvrsto zidanu školsku zgradu na kat. Na njezin tavan su donijeli dosta slame i zapalili je. »Da ova škola ne bude bunker fašističkoj bandi« — govorili su pritom. Prisutnim Vrbanjacima su još rekli da će uskoro osvanuti nova škola, veća i ljepša od ove, ali sad je kao mogući bunker fašističke bande u svakom slučaju treba uništiti. Tako je izgorjela ova školska zgrada krajem svibnja 1943. godine. Arhivu, zbornicu i knjižnicu s glazbenim instrumentima vatra nije odmah zahvatila te su podvornik Čosić Stipa — Radov, gostioničar Hem i još neki potrčali kroz hodnik da to spase. No, ostali su neobavljena posla jer je vatra brzo dovršila sa školskom zgradom u cijelosti. Ostale su samo zidine. Jedina sreća u svemu tome je ipak činjenica što je podvornik Stipa mjesec-dva dana ranije, kao da je predosijeačio ovako nešto, odnio sa sobom »Ispitna izvješća« i spremio ih u podrum svoje kuće, te zahvaljujući njemu imamo u školi danas ostatke Matičnih knjiga — »Ispitnih izvješća« od 1890. godine pa naovamo do današnjih dana.

Nakon ovog paljenja škole — otišao je u partizane prema Bosni i njezin upravitelj Vladimir Horvat, a upravu je u narednom periodu do kraja rata vodila njegova supruga Milica.

Škola u Vrbanji je postala sedmogodišnjom šk.g. 1955/56. a osmogodišnjom je postala šk.g. 1956/57.

Sadašnja školska zgrada adaptirana je od Društvenog, Zadružnog doma silom prilika i svečano je otvorena 17. II 1957. godine. Prije toga nastava je organizirana u »Doktoraji« i na još nekoliko mjesta u selu.

Današnja školska montažna zgrada s područnim odjeljenjima u predjelu »Stanica« izgrađena je 1960. godine.

Današnje ime »Grge Čakića«, u spomen na sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a Županja, škola je dobila 20. V 1960. godine. Od tada radni ljudi ove škole i njeni učenici redovito slave svoj Dan škole. Š.g. 1964/65. uč. šk.g. 1965/66. broj učenika škole iznosi 593 u 17 odjeljenja, a broj nastavnika iznosi 20. Stručna zastupljenost nastave na školi iznosi 56%.

Šk.g. 1966/67. broj učenika iznosi 558 u 18 odjeljenja. Broj nastavnika u školi iznosi 21. Stručna zastupljenost nastave iznosi 72%.

Šk.g. 1967/68. broj učenika iznosi 559 u 19 odjeljenja. Broj nastavnog kadra iznosi: 21. Stručna zastupljenost nastave iznosi: 86%.

Šk.g. 1968/69. broj učenika škole iznosi 544 u 19 odjeljenja. Broj nastavnika iznosi: 22. Stručna zastupljenost nastave iznosi 86%.

Šk.g. 1969/70. broj učenika škole iznosi 539 u 19 odjeljenja. Broj nastavnika 23. Stručna zastupljenost nastave iznosi: 86%. U natjecanju na estetskom izgledu i uređenju osnovnih škola općine Županja ova škola je u ovoj školskoj godini osvojila treće mjesto od 13 škola Općine i novčanu nagradu od 2.000,00 dinara. Ove školske godine provedeno je i prvo vrednovanje cjelokupnog rada osnovnih škola u SRH pa i u općini Županja. Ova škola je osvojila treće mjesto na Općini. Od značajnijih ulaganja u toj godini treba spomenuti izgradnju ograde oko školskog igrališta.

Šk.g. 1970/71. broj učenika je stagnirao. Iznosi 527 u 19 odjeljenja. Broj nastavnika je 23. Stručna zastupljenost nastave iznosi 83%. Na Dan škole — 20. V 1971. godine postavljena je u predvorju škole bista Grge Čakića, rad Akademskog kipara iz Vinkovaca Antuna Babića, na kojoj stoji, na postolju biste: GRGA ČAKIĆ (1920 — 1944.) U vremenu od 1. VII do 31. VIII 1971. godine izvršeni su u školskoj zgradi pozamašni radovi na planu poboljšanja estetskog i higijenskog izgleda škole. Uz ostalo uveden je u školsku zgradu i vodovod. Od 15. III 1971. godine radi školska kuhinja i u područnim odjeljenjima škole »Stanica«.

Šk.g. 1971/72. broj učenika iznosi još manje nego prethodne godine — 520 u 19 odjeljenja. Broj nastavnika iznosi 23. Stručna zastupljenost nastave iznosi 87. Uz pomoć i razumijevanje Općinske zajednice za financiranje osnovnog obrazovanja Županja provodi se organizirano doškolovanje, i vanredno studiranje nastavnika, razrednih učitelja na PA Slavonski Brod, preko centra u Županji. Od 11 razrednih učitelja škole na ovaj studij je uključeno 9 učitelja, od kojih su gotovo svi i završili PA u narednim godinama i stekli višu stručnu spremu. To je jedna od najznačajnijih organiziranih akcija na području općine Županja na planu osposobljavanja nastavnog kadra uz rad.

Na općinskoj smotri KUD-a osnovnih škola općine Županja održanoj 14. V 1972. godine u Županji — Pjevački zbor škole »a capella« osvojio je prvo mjesto na Općini. Vrlo vrijedan rezultat postigla je 2. VI 1972. godine muška rukometna ekipa škole na Regionalnom prvenstvu općinskih prvaka u rukometu Slavonije i Baranje u konkurenciji osnovnih škola osvojivši drugo mjesto u Slavoniji i Baranji i sportski trofej.

Prvenstvo od 23 — 25. VI 1972. godine u Zagrebu je održano Prvo pionijsko prvenstvo Jugoslavije u stolnom tenisu, na kojem je sudjelovala i ženska pionirska ekipa škole u sastavu: Franjić Kata, Čorluka Blaženka i Marić Vesna, te na istom osvojila sedmo mjesto u Jugoslaviji u konkurenciji pionirskih ekipa.

Šk.g. 1972/73. broj učenika se nešto povećao, iznosi 527 u 19 odjeljenja. Broj nastavnika iznosi 23. Stručna zastupljenost nastave je bila 95% stručno zastupljeno.

Šk.g. 1973/74. škola ima 544 učenika, na osnovu svakako pozitivnog trenda rasta. Tendencija opadanja broj učenika u prethodnih nekoliko godina uzrokovali su: nešto intenzivniji odlazak iz mjesta na rad u Njemačku i s tim u vezi i odvođenje znatnog broja djece, učenika škole u Njemačku, kao i nešto manja migraciona kretanja i doseljavanje u Vrbanju iz Bosne.

Ukupan broj odjeljenja na školi iznosi 19, a broj nastavnika 23. Stručna zastupljenost nastave iznosi 95%. Nastavni kadar je stabiliziran, vrlo rijetke su promjene (znatan broj nastavnika rođenih u mjestu i orijentacija škole na domaći kadar iz više objektivnih razloga, te radi izgradnje stanova za potrebe nastavnog kadra škole (desetak stanova na raspolaganju škole).

Za ovu školsku godinu posebno treba zabilježiti dva vrlo značajna rezultata učenika škole. Učenik Jakolić Marinko, kao općinski prvak iz radio-tehnike, osvojio je na Republičkom prvenstvu u toj tehnici drugo mjesto u SRH, a na Saveznom natjecanju izvanredno četvrto mjesto u SFRJ. Izvanredan rezultat tog učenika, škole i nastavnika tehničkog odgoja Sušnjara Ivana. Na pionirskom prvenstvu Slavonije u Borovu 25. II 1973. godine naprijed navedena ženska pionirska ekipa škole u stolnom tenisu pod vodstvom nastavnika tjelesnog odgoja Batinić Bogdana osvojila je prvo mjesto u Slavoniji i Baranji i pehar u trajno vlasništvo škole.

Sk.g. 1974/75. ukupan broj učenika škole iznosi 543, razvrstanih u 20 odjeljenja (eliminirana je i posljednja kombinacija u područnim odjeljenjima, a što je stvorilo preduvjete za uspješniji tamošnji rad). Ukupan broj nastavnika iznosi 24. Stručna zastupljenost nastave iznosi 92%.

Sk.g. 1975/76. ukupan broj učenika iznosi 549 u 20 odjeljenja. Broj nastavnika škole iznosi 24. Stručna zastupljenost nastave iznosi 96%.

Dana 13. IV 1976. godine ova škola je dobila od Općinske skupštine Županja, a povodom Dana oslobođenja Komune, Priznanje — kao zaslužna radna organizacija u 1976. godini, a što je priznanje svim njenim radnim ljudima za uloženi trud i napore u vrlo odgovornom poslu odgajanja mladih generacija u socijalističkom duhu i obrazovanje budućih graditelja naše socijalističke zajednice, budućih samoupravljača, čuvara našeg bratstva i jedinstva i branitelja naše domovine, to je priznanje generacijama učenika ove škole koji su dali dio sebe u afirmaciji ove škole u sredini gdje živi i radi.

Od 15. do 19. V 1976. godina škola je asfaltirala školsko sportsko igralište — što je umnogome poboljšalo uvjete nastave tjelesnog odgoja u školi, kao i za sportske aktivnosti omladine i drugih građana mjesta. Posebno treba istaći rezultat učenika ove škole Dement Adama koji je kao općinski prvak u građevinskoj tehnici, sa 98% (od 100 mogućih) osvojenih bodova, sudjelovao na Republičkom prvenstvu i na istom osvojio osmo mjesto u SRH, dobio srebrnu diplomu, a i škola značajno priznanje.

Sk.g. 1976/77. školu je pohađalo 554 učenika u 20 odjeljenja. Broj nastavnika iznosi 24, uključujući tu i direktora škole. Stručna zastupljenost nastave iznosi 92%.

U ovoj školskoj godini u školi su radili slijedeći nastavnici: a) Razredna nastava: Podolar Terezija, Janković Mirjana, Gabaldo Marija, Đorđević Zorica, Pešić Anica, Baričević Ana, Prša Kaja, Čosić Jelena, Buković Kata, Plazibat Mirjana, Katalinić Ivica, Gabaldo Vladimir. b) Predmetna nastava: Šušnjara Ana (hs. jezik), Karlić Nikola (hs. jezik), Đorđević Rusomir (njemački jezik), Maljković Ljubica (povijest, zemljopis), Golubičić Đuro (biologija, kemija), Golubičić Katica (matematika, fizika), Podolar Josip (matematika, fizika), Šušnjara Ivan (tehnički odgoj), Vrabcac Vladimir (tjelesni odgoj), Jegeš Anica (likovni odgoj), Zovak Marica (glazbeni odgoj).

Posebni zasluga za razvitak i napredak škole u Vrbanji imali su u poslijeratnom vremenu:

1. Rajković Ivan, direktor ove škole u vremenu od 1955 — 1959. godine. Za vrijeme njegovog rukovođenja školom adaptirana je i dograđena sadašnja školska zgrada. Inače prilikom izgradnje Društvenog, Zadružnog doma, adaptacije za školu — obilato je korištena cigla iz masivnih zidova stare pogorjele škole. Drug Rajković Ivan je poseban doprinos dao kao istaknuti društveno-politički radnik.

2. Plazibat Franjo — direktor ove škole u vremenu od 1960. go 1964. godine. Vrlo se mnogo angažirao prilikom adaptacije i dogradnje sadašnje zgrade osnovne škole (kao predsjednik Savjeta za prosvjetu općine Drenovci), kao nastavnik škole, a posebno kao direktor škole u izgradnji područne škole u predjelu zvanom „Stanica.“ Izvanredno veliki doprinos u mjestu i komuni dao je drug Plazibat Franjo kao istaknuti društveno-politički radnik.

Direktori vrbanjske škole, pored ostalih, još su bili:

1. Prije prvog svjetskog rata: Ergotić Josip i Macinger August.

2. Nakon prvog svjetskog rata: Ivo Depolo, Josip Franić i Nikola Milano-
vić.

3. U toku drugog svjetskog rata — Vladimir Horvat, Milica Horvat.

4. Poslije drugog svjetskog rata: Milan Stojčević, Adela Cvitić, Matija Pokrajac, zatim šk.g. 1959/60. — Nedjeljko Perkušić, od šk.g. 1964/65. do šk.g. 1968/69. — Mirko Maglica, a od šk.g. 1969/70. do šk.g. 1976/77. — Mirko Pešić.

Pedesetih godina afirmaciji i napretku škole posebno su doprinosili nastavnici škole: Čučuk Zlatko i Maleničić Josip. I drugi nastavnici škole, kao i drugi radni ljudi škole davali su, svatko u granicama svojih mogućnosti, svoj doprinos u životu i radu ove naše škole.

Od poznatijih ličnosti ovu školu su pored ostalih, pohađali: 70-tih godina XIX vijeka prof. Josip Purić — arheolog. Bio je profesor u Zagrebu, a nekoliko godina je bio i narodni zastupnik u Saboru. Bio je i član Kraljevskog odbora na zajedničkom Saboru u Budimpešti, zajedno sa Franom Supilom, Ivanom Mažuranićem i drugima. Umro je vrlo mlad 1909. godine. Poznati su njegovi vatreni govori upereni protiv mađžarona u Hrvatskoj. Vrbanjsku školu je sporadično polazila i Mara Svel, književnica, koja je i sahranjena u Vrbanji. Također je prva slova u vrbanjskoj školi učio i književnik Stjepan Jakševac i to u vremenu od šk.g. 1923/24. do šk.g. 1926/27.

NAPOMENA: Podaci za ovaj napis u najvećem obimu korišteni su iz postojeće Spomenice O.Š. »Grga Čakić« u Vrbanji, zatim ostalo na osnovu kazivanja i sjećanja živih svjedoka o pojedinim događajima i ličnostima, te na osnovu vlastitih saznanja. Isti nema pretenzije da u svim činjenicama bude i najautentičniji i najtočniji dokument o ovoj tematici, posebno ne o najstarijim događajima iz prošlosti Vrbanje i njene škole — nego ima cilj da sumira na jedan subjektivni način postojeća saznanja i iskustva, da ih sistematizira, da budu svjedok i podsjetnik na sve ovo generacijama sadašnjim i onima koji će doći. Da ne padnu u zaborav.

NEKI DOJMOVI OD MLADOSTI DO DANAS

Nama koji živimo uz rijeku Savu i među prostranim šumama, Sava i šuma jesu pojmovi usko povezani s našim životom. Gledamo Savu kako mirno teče, zaboravljajući dane kad ona nabuja, razlije se izvan svojega korita i uzdigne u visinu nasipa kojim je opasana. U tim danima čini nam se grozna i jeziva, strašna i opasna, te prijeteca sa svojom hladnom i mutnom vodom. Prođu ti dani, ona se povuče, smiri i dalje teče, teče svojim tokom.

Lijepa moja stara Županjo! Prostrla si se uz najljepšu kiticu savskih zavojica. Okružena cvjetnim livadama. Na sjeveru Sječine. Na jugu Velike Livade s nešto grmlja i drveća. Na istoku su Dubrave s dosta lijepih hrastovih stabala i ostalog šikarastog grmlja. Sa zapada ti je, zna se već, Sava voda hladna. Oranice su se nalazile samo na višim položajima po cijelom hataru.

Stari tvoji široki sokaci: Veliki kraj, Gačanci, Piškorevci, Zlatodol, Ervenica s Mlakom i Šantavom. Sa svoja 32 prezimena graničarskih porodica koja završavaju na — ić i — vić.

Gledam Županju i Savu očima svojih dačkih dana, prije skoro šesdeset godina. Tada se Županja tek malo razlikovala od ostalih okolnih sela. Koncem školske godine okupljali smo se uz Savu. Kupali na maloj plaži zvanoj Prokop, niže koje se nalaze opasni i duboki virovi u kojima su mnogi, pa i dobri plivači potonuli. Niže od ovih virova je mjesto Zaton, ispred kojega je strujanje vode nešto brže i jače i tu se u prošlosti mljele četiri županijske vodenice. Pokušat ću ih spomenuti u stihovima:

Sava voda teče, na njoj vodenice,
 Kod sela Županje reč'ću poimence:
 Vodenica prva, ime joj je Čolić.
 Do nje mljela druga, zvana Benaković.
 Treća po redu jeste Tomašićka,
 A četvrta bila je Bebrinka.

Gledali smo te, Savo, u popodnevnim satima kada »cvateš«. Ličinke vodencvijeta izlaze iz svojih staništa, tresu se skidajući sa sebe stare košuljice. Potom preobrazivši se u opnokrilce, kratko se vrijeme vrzmaju po obali, a onda polete nad vodu. Brzo im raste broj, stotine ih, tisuće i milijuni stvaraju svijetli oblak iznad vode. Nastane kovitlanje, čas se dižu u vis, a čas jurnu k vodi. Ljudi kažu: »Sava cvate«. To je vodencvijet, koji niti traži hranu, niti ima probavne organe, jer mu za ono nekoliko sati života nisu ni potrebni. Mi smo ih zvali letice. U svadbenom lijetu ženke se oplode s mužjacima, odlože jaja obično u stara staništa, zatim ponovo polete u kovitlac kako bi naposlje-

tku dospjeli svi u vodu gdje će ih ribe pojesti. Tih dana ribiči slabo prolaze i govore kako je riba sita i ne grize udicu. Županjci koji su pored Save ne puštaju tada guske u vodu, da ne otplivaju niz vodu za »cvijetom«.

Gledali smo na Lazama kako pliva po koji balokotinom¹⁾ opijeni šaran, prevrćući se na površini vode. Tada se odluči koji od starijih plivača, zapliva prema njemu te uhvativši ga, stisne mu zubima lednu peraju i vrati se s lovinom.

Dok smo mi tako uživali gledajući vodencvijet, ciganska bi dječurlija, po zapovijedi svojih roditelja, pazila nosi li Sava slučajno »balo«.²⁾ Spazivši ga trče na vrat na nos kući radosno vičući: »Balo, balo!« Roditelji im tad požure k Savi noseći dugu motku s kukom na kraju. Čim vodena struja nanese balo blizu obale, motkom ga privuku uz kraj. Tu se već nađu kola. Kod kuće, pak, skinu dlaku, meso isjeku i podijele, te skuhavši ga, uz veselje i pjesmu pojedu.

Savo naša! Rijeko najznačajnija. Tečeš kroz četiri naše republike. Putovao sam uz tebe i poznata si mi do tvojih izvora. Vidjeh te u lijepoj dolini Tamar, u masivu Triglava između Majstrovke i Jalovca. Tamo strminom Jalovca rušiš se preko kamenja, između rijetkih grmiča, ne šira od potočića kojeg je moguće i prekoračiti. Na tvojem izvoru napio sam se vode koja se zrcalila poput bisera. Spustivši se od izvora u dolinu, sjeo sam na kamen s nakanom da operem znojne mi noge. Ali ti si se protivila i branila svojom studeni. I ja se nisam usudio spustiti noge u tvoju hladnu vodu, jer bi mi ta hladnoća mogla naškoditi zdravlju. A možda bih tvoju čistoću i djevičanstvo oskvrnuo. Ipak sam sebi za volju i uspomenu umio lice i šakom zagrabio vode, pljusnuvši je po nogama.

Nakon kratkog toka pod imenom Nadiža, ponireš, nestaješ, da se kod Rateča ponovo pojaviš i dalje tečeš kao Sava Dolinka. Nakon primitka nekih manjih potočića i pritoka Pišnice kod Kranjske Gore, sad već širine preko dva metra, uz šum svoje već pomalo zelenkaste vode, žuriš put Jesenica.

Na tvojem drugom izvoru zvanom »Slap Savice«, gledao sam kako u mlazu padaš iz stijene šesdesetak metara i kao Savica tečeš prema Bohinjskom jezeru. Napustivši ga dobivaš ime Sava Bohinjka, te konačno iza Bleda sastaješ se sa svojom sestricom Savom Dolinkom. U daljnjem svome toku primaš većinu voda Slovenije, Hrvatske, Bosne, kako bi ti kroz Drinu došle i vode lijepih crnogorskih rječica Lima, Čehotine, Tare i Pive.

Kraj Županje tečeš mirna, široka i duboka. Tu je u mojoj mladosti dio nasipa bio zasađen drvoredima divljeg kestena. Površina posuta sitnim šljunkom, te ugrađeno dovoljno klupa za odmor. To je u prošlim vremenima bilo županijsko šetalište s kojega je padao krasan pogled na Savu, na njoj polegale vodence, ribarske barke i čamce.

Često mi se pričinilo da sjedim na klupi u debeloj hladovini divljeg kestena, slušajući kako brblja Sava, a pogled mi se zaustavi na agenciji i parobrodskom pristaništu, stovarištu kamena i golemih klada stare posječene šume.

Gledam nadalje u mislima, kao i nekoć na javi, splavare i njihove splavi i lađe koje su češće plovile Savom, susjednu bosansku obalu, da bih opet ugledao Županju i stari graničarski čardak.

1) Balokotina — opojno sredstvo za omamljivanje i lov ribe.

2) Balo (uginulu svinju koju voda nosi Cigani su zvali balo).

Na šetaliste je nedjeljom poslije podne rado dolazila mladež, jer je priroda pružala priliku za slobodna međusobna upoznavanja, razgovor, šalu i pjesmu.

Jedno vrijeme je plaža na Prokopu bila ograđena i osigurana za kupaće, dok su na obali bile montažne kabine.

Da, tako je bilo! A danas imamo goli nasip s pustom agencijom bez pristaništa. Ni traga ribarima, barkama, čamcima, golemim mrežama koje su sušili, na visokim kukastim motkama.

Stari čardak je Muzej a Agencija je sada sastavni dio županijskog muzeja s budućom zbirkom radničkog pokreta i NOP-a. Nema više vodenica ni golemih klada uz Savu. A što bi se još moglo kazati na nošenje savske vode za pranje. Mnogi je siromah znao zaraditi po koju krajcaru noseći vodu gospodi i drugim imućnijim mještanima. Gdje su one sandoline i mali čamci u kojima se mladost Županje vjizla Savom u sezoni kupanja?

Savo, nisam tvoje vode pio još od svojih mladih dana, kad sam kao ke-tuš na vodenici žito mlio. Ali onda si još bila čista, ne tako okaljano i zagađeno kao danas. Zagrabim vode kablom, stavim u veliki kerep,⁴⁾ pokrijem i tvoja voda je za pola sata hladna, otaložena i pitka.

Danas ne možemo ni zamisliti, a kamo li nabrojati što sve ljudi u tvoju vodu bacaju i čime te zagađuju. Voda tvoja nije ni za kupanje idealna, a kamo li za piće. Izgubila si svoj cvijet, a ono malo što još imaš, jedva je spomena vrijedno. U tvojim vodama sve je manje šarana, smuđeva, čiga i somova, ono malo što još ima nije ukusno za jelo.

S južne strane Županje, za jasna vremena, u daljini lijepo se orisava modrilo bosanskih planina Majevice i Trebovca. Sjevernu pak stranu našega hatara, tamo kuda moje misli tako rado hrle, omeđuju šume Zapadne Kusare u narodu poznate pod imenom Poljica. Prema sjeveroistoku su Istočne Kusare, narod ju naziva Crna Greda i Gaj.

Ej, Crna Gredo, mila šumo moja! Meni posebice, jer sam uz tebe i u tebi odrastao i veći dio života proživio. Vidio sam i doživio sve ljepote i radosti što si mi ih pružala. Ti na svojem području imaš visoke grede, doline i prostrane bare Đedino, Vučje i Zašetino. Potok Vjeranjke i više struga i mlaka. Prije provedene kanalizacije u tvojim barama je bilo obilje vode po kojoj su plivale divlje patke, liske i gnjurci. Gazali bijela i crna roda i čaplje raznih vrsti. Prije pedeset i više godina iz ovih bara u proljetna predvečerja i večernje sate čula se jeziva rika »vodenog bika«,⁵⁾ koja je višestruko odjekivala šumom i gubila se u daljini. U ovim vodama bilo je ribe koju smo lovili. Nisu nam smetale pijavice ni guje kojih je uvijek bilo.

Crna Gredo, nekad puna jagoda, gljiva, u proljeće visibaba, procjepak, ljubica, potajnica i još poneko cvjetno bilje. Na tvojim su gredama kopali svoje jazbine lisice i jazavci, a oko bara legle se divlje svinje. U vrijeme parenja čulo se beukanje i rika jelena i srndaća. U večernjim satima kevtanje lisica.

O, kako te volim gledati očima djetinjstva, dok si još bila barem djelomice stara šuma, puna starih hrastova rodnih žirom, koji su ponosito stremili u nebo, a oko njih bruja svakojaki život. Pružala si nesebično skrovišta kunama, divljim mačkama, vjevericama i puhovima.

⁴⁾ Veća od dviju brodice koje nose vodicu.

⁵⁾ Vrsta noćne čaplje, prirodoslovno joj ime »Bukavac nebogled«.

U krošnjama tvojih stabala kreštale su šojke, kukale kukavice, a već u veljači i ožujku za toplijih dana odzvanjala je u tebi pjesma kosova i drozdova. Pa i usred zime, kad duboki snijeg pokrije sve, kakav je to bio užitak vidjeti naše ptice stanarice, koje ni tada ne napuštaju naše krajeve. Kako su drage te sjenice velika, plavetna, dugorepica, sitni kraljići, zatim zebe, djetli i ostale. Ta šarena družba od stabla do stabla, od grane do grane uz javljanje i cvrkut kreće se šumom u potrazi za hranom. Pa tu je i mali crvendać polijećuć nisko pojavi se iznenada i svojom tužaljivom kratkom pjesmicom, podsjeća na nesretnog zaljubljenika.

U proljeće, nam se iz toplijih krajeva vrate ptice selice, među njima neke od naših najboljih pjevica slavuji, grmuše i ostale. Tada osobito u mladim šumskim branjevinama, nastane takav milozvuk kojeg treba tek čuti i doživjeti kako bi ga čovjek mogao spoznati.

Jednom prilikom našao sam se osamljen, u mladoj branjevini, još u grmljivoj sastojini s malim proplancima. Legao u visoku travu pod glavom grm, i podlaktivši se slušao, gledao, proživljavao taj mali raj. Zaveo se u sanjarenje, a onako mlad, ta bilo mi je tek sedamnaest godina. Sanjario, o čemu bi sanjario mladić u ovim godinama u ozračju onoga divnog ambijenta u kojem sam se tog časa nalazio.

Sve te ptičice što tako lijepo pjevaju, svaka svojim glasom svoju melodiju. Sve su to zaljubljenici koji pjevaju svojoj odabranici dok se ona brine o potomstvu.

I ja sam tog časa mislio na svoju odabranicu, svoj ideal. Sudbina je htjela i oženio sam se ženom, koja je realnije gledala na život koji smo proveli. Ona me često puta znala trgnuti iz mojih sanjarenja u zbilju, jer život ima i svoju materijalnu stranu.

Hvala joj!

Sanjareći tako onog časa čujem oko sebe šuškanje guja, ali na to se nisam obazirao, jer ih se nikad nisam bojao, niti sam ih progonio. Smatrao sam ih kao i svaka druga živa bića koja imaju pravo na mir i život u slobodi.

Pozornost mi je bila usmjerena na one divne glasove koji su me uznosili. Među svima isticao se osebujan glas slavuja koji se ne zaboravlja, niti se može zamijeniti pjesmom ni jedne druge ptice. U ono vrijeme ih se u manjem krugu moglo čuti i po koja desetina. Glas ovog kraja pjevica čuo se do kasno u noć i više sati prije zore. Do prije petnaest godina u staroj Županji na dva mjesta, u vrtnim grmićima, čula se pjesma slavuja.

Danas već nije tako, mnogo se toga promijenilo. Posjećena je stara šuma, a s njom nestalo je onih ptica i životinja kojima je ona uvjetovala opstanak. Ne čujemo više huhukanje sovina šumskih i velikih ušara, te njihovog često puta i neugodnog krevljenja, uz izvođenje najrazličitijih glasova. Javljale su se mačjim mijaukanjem, pasjim lajanjem, ženskim vriskom, dječjim plačem, svinjskim i ostalim glasovima koji se svi niti nabrojiti ne mogu. Ovi bi glasovi plašljivije i sujevjernije osobe tjerali u strah.

Kako se to doimalo priprosta čovjeka, navest ću jedan primjer. Lončarević stan bio je tik uz staru šumu. U prvi sumrak doleti sovina i sjede na granu najbližeg hrasta, par puta zahuhuka zatim započe sa svojim koncertom. Svinjar Marka u to vrijeme presijecao drva za vazru na drvnjaku. Čuvši te glasove, za čas prestade s poslom ukipivši se uz sjekiru. Stanar Joso, vidjevši ovo i prativši njegovo ponašanje upita ga:

»Ta, štaj', Marka, tako ti Boga, da se nisi čeg pripo?«

Marka mu odgovori:

»Nisam, baća, ne bojim se ja nikog. Sikera j' tud', Zeljko (pas) j' tud', samo da ni'' 'naj vrag štoj' na 'rastu«.

Nema više lijepih zlatovrana kojih je negda bilo čitava jata. Nema velikih golubova grivnjaša, lijepa izgleda sa svojim ugodnim gukanje, iako on gradi gnijezdo u krošnjama drveća.

Nema!

Mnogih vrsta više nema, a u svakom slučaju sve manje ih je. Nema divlje loze što se penjala po glogovom grmlju sa svojim grozdićima, koji kad sazriju budu kiselkasta okusa, ali za djecu ipak dobri.

Crna Gredo! Nema više na tvojim rubovima stanova sa stanaricama i stanarima, te njihova dovikivanja iz jednog stana do drugog. Ne čuju se lijepe pjesme pastira i pastirica. Gdje su ona pripovijedanja starih ljudi i divani za dugih jesenskih noći, uz pečene dugare i širu od divljeg voća? Izgubila ona stada goveda, velike čopore svinja i ovaca. Umukle su klepke na kravama vodiljama i zov svinjara svinjama na okup. Ti, negda tako lijepa, prohodna, obrasla travom i niskim bršljanom, danas si zarasla šikarom i strahovitom dračom. Još samo nema kurjakova kojih je koncem prošlog stoljeća nestalo.

Vjerujem u napredak čovjeka i čovječanstva. Povijest može i trebala bi biti učiteljica života, ali to nažalost mnogi ne shvaćaju ili neće da uvide. Ona nam pokazuje i svjedoči o mnogim pogrešnim putovima kojima je čovjek išao i o zabludama koje je činio, a kasnije nastojao ispraviti. Obično čovjek istom u budućnosti uviđa i spoznaje svoje pogreške u prošlosti. Više puta je malo davao za pravo dalekovidnima, vidovitima dok je još bilo vrijeme.

Zar baš mora čovjek ispadati kao najveći neprijatelj prirode i živoga svijeta na zemlji. On kao najsavršeniji i duševno najsposobniji morao bi biti i najplemenitiji. Upoznati sebe, uzdizati se i težiti k savršenstvu. Vidimo mnogim ratovima izmučeno čovječanstvo. Vidimo svakodnevna zagađivanja čovjekove okoline raznim otpacima i mnogim otrovima. Malo je na svijetu plemenitih stvari i korisnih izuma koje ljudi nebi zlorabili. Neke od njih umjesto da upotrebe samo za dobro čovječanstvu, iskorištavaju za proizvodnju strahovitog naoružanja, koje prijeti uništenju života na zemlji. Ta naoružanja veoma su skupa i padaju na teret svakog pojedinca.

Čovječe, upoznaj u svakom čovjeku brata i prijatelja, ravnog sebi. Vrati se prirodi, ne tuđi se od nje, ona ti je majka.

Vrati se u polja i šume, zemlji, hraniteljici čovječanstva!

Povrati se prirodnijem životu!

U njemu traži svoj mir, sreću i zadovoljstvo što si izgubio dok je još vremena, dok ne bude kasno!

ETNIK »ŠOKAC« — ŠTO JE TO?

»Šokac« je naziv za dio Hrvata nastanjenih u Slavoniji, Baranji, Bačkoj, Banatu, Rumunjskoj te u Bosni. Karakteristike govora su: stara akcentuacija, ikavski govor i štokavski dijalekt s vidnim tragovima čakavštine.

»Šokac« međutim nije samo jedan točno određeni entikon. Kroz vrijeme, naziv Šokac je postao sinonim za Hrvata uopće i bilo gdje u dodiru sa Srbima, ako ne postoji drugi regionalni ili etnički naziv. Tako je izraz »pošokčio se« naziv za pripadnika pravoslavne vjere koji je primio katoličanstvo. To srećemo i danas a u ranija vremena je u dijelu Vojne Krajine ovaj termin dominirao za Hrvata svud izuzev u Lici.

Tako je ovaj naziv neki oblik poruge u mnogim krajevima kao da bi trebao biti instrument diferencijacije između Šokaca i ostalih Hrvata. Kod Turaka je to bila metoda za skrivanje pravog nacionalnog bića ovog etnika. Pravilno konstatira Krunoslav Tkalac da »turska vlast izuzima iz upotrebe ime jednog pokorenog naroda jer u, ostacima ostataka, ono i dalje postoji«. Zato ovaj naziv nalazimo i u službenim carskim formama i kod zapadnih analista, ponekad. Kasnije se ovaj naziv intenzivno forsira u periodu tzv. »slavonskog separatizma« koji je iskonstruiran od strane vlastodržaca da bi se razaralo jedinstvo hrvatske nacije. No konačno svi ti pokušaji su izgubili svoj značaj i danas se taj etnički naziv sve više gubi a njeguje se još samo u svrhu folklornog kurioziteta.

Uroniti u porijeklo naziva Šokac i nastanak etnikona, vrlo je teško, i mahom je nužno krenuti od izvjesnih hipoteza, koje dokazi mogu okrijepiti ili naprotiv oslabiti. Potrebno da se prvobitno raščisti ili barem zauzme stav u vezi doseljavanja južnih Slavena. U historiografiji, naime, postoje dvije koncepcije o tome. Jedna koja tvrdi, oslanjajući se na izvještaj cara Konstantina Porfirogeneta, da su bile dvije seobe Slavena na jug.¹⁾ Prva seoba je bila u vidu one silne invazije Slavena kao avarskih saveznika koji su napadali Bizant a po Balkanu palili i žarili rušeći Epidaurus i Salonu, a nakon poraza Avara 626. god. pod Carigradom kada je avarska stega još više popustila, razmilili su se posvuda po Balkanu, formirajući povremeno vrlo slabo koherentna plemena, nazvana u pravilu po rijeckama ili drugim toponimima onog vremena.²⁾ Naravno, ove slavenske mase nisu ostale samo na Balkanu, nego i na području današnje Mađarske i kasnije Karantanije, te na sjever sve do Bavarske a na zapad do Tirola. No, ovi zapadni Slaveni nisu u ovoj temi interesantni, jer su oni već 623. god. pod vodstvom franačkog trgovca Sama digli ustanak protiv Avara i to još dok su ostali Slaveni zdušno pomagali Avare u opsadi Bizanta. Najzad, poraz je Avare natjerao u njihove hringove u Ugarskoj, a slavenske mase su sada već potpuno nekontrolirano razarale bizantski teritorij. U toj situaciji je bizantski car Heraklije odlučio da

pozove u zemlju ostatke Anta³), odnosno Hrvate i Srbe. Bizant je i ranije konfrontirao međusobno Slavene i Ante⁴) a ta tradicija je dala ideju i sada ovom caru. Anti su bili od ostalih Slavena koherentniji, te su već imali i antski savez⁵), dok za Slavene takvih dokaza nemamo. Tako su se Hrvati i Srbi doselili na Balkanski poluotok i poput klina se našli među ostalim Slavenima. Tu nema značaja što su Srbi prvo bili na području kraj Soluna. Stoji činjenica da su Hrvati kao organizirani rodovski klanovi svojom družinom baš kao i Samo ili Rjurik Varnjag uspjeli nametnuti svoju snagu ostalim Slavenima i držati ih u pokornosti prema Bizantu, na sličan način kao što su to prije njih činili Goti na istom teritoriju.

Dio Slavena i Avara koji je već imao nekakvu svoju organizaciju vlasti na području Like, Gatske i Krbave, sklopio je savez sa Hrvatima priznajući im vrhovništvo a za uzvrat Hrvati su im dozvolili da nad ovim trima župama gospodari ban.⁶) Hrvati su sobom donijeli ikavski govor i mahom već novu akcentuaciju. Istu akcentuaciju su donijeli sobom i Srbi ali govor ijekavski, što je vjerojatno utjecaj Rusa i Poljaka, koji su ijekavci, dok, su Ukrajinci u svojoj starini bili ikavci, a Hrvati su im bili u susjedstvu.⁷) Služeći se filološkim dokazom možemo uočiti da je nova akcentuacija južnoslavenskog tipa najbliža poljskoj akcentaciji, jer ostali Slaveni imaju druge vrste akcenata ali u pravilu sa jedinstvenim pravilom za naglašavanje određenog sloga. Ima i niz drugih sličnosti sa poljskim jezikom, osobito kod Hrvata.⁸)

Za razliku od Hrvata i Srba, ostali Slaveni su bili isključivo ekavci. Nije ih ni teško raspoznati jer su oni trajno zadržali slavensko ime kao isključivu oznaku svoje narodnosti i ekavski govor sa vrlo puno arhaičnih staroslavenskih ostataka. Tako imamo praslavenski naziv zadržan kod Slovenaca, kod Slovinaca (starih Slavonaca) te kod Sklavinjana. Ovi zadnji su bili naseljeni po Sklavinijama na području današnje Srbije, Bugarske i Makedonije. A svi imaju ekavski govor bez obzira što su jedni kajkavci, a drugi štokavci, jer se upitna riječ vrlo lako mijenja, što vidimo i kod drugih naroda. Pored oblika »što, šta, ča i kaj« imamo i »co, čo i ščo«, prema tome već i sama ekavština je vidna granica između slavenstva raznih vremena seoba.

Hrvati, doselivši u svoju današnju postojbinu, raširili su se duž Jadrana, te na sjever po većem dijelu Bosne, a onda su se Kasezi ili Kasazi (vjerojatno, Kosences kod cara Konstantina) nametnuli Slavenima u Iliriku i Panoniji.⁹) Medutim masa Slavena je bila vrlo velika a broj čistih Hrvata relativno manji. Tako je došlo do jakog miješanja govora te je ekavština u znatnoj mjeri ostavila tragove, što se osobito osjeća u Dalmaciji, koja govori starom akcentuacijom. Tako je čak i Hrvatska kraljica Jelena, Zvonimirova žena, nazvana Lepa u diplomaciji, a ne Lipa ili slično.¹⁰) U takvoj situaciji čisti govor starih Hrvata i Srba sačuvali su oni dijelovi ovih naroda koji su došli u krajeve gdje nije bilo Slavena, a bilo je još znatnih skupina starinačkog neslavenskog stanovništva. To su bili po, svemu sudeći Iliro-Latini, Stopivši se sa ovim narodima, koji su bili neslavenski i ipak malobrojni, Hrvati i Srbi su sačuvali, svoj govor u cjelini. Za Hrvate je to bilo područje Neretljanske Kneževine izuzev otočja te većim dijelom zapadno Zahumlje i sav prostor između Neretve i Cetine. Taj dio Hrvata je kasnije negdje nazvan Bunjevcima i sačuvaao je najčistiju ikavštinu bez ikakve vidne primjese ekavštine i vrlo dosljednom uporabom oblika ž dj i šć inače toliko karakteristični za čakavsko područje, dopunjuju cjelovitost.

Za razliku od toga oni Hrvati koji su dospjeli u kraj sa jačim naseljem Slavena ekavaca nisu mogli mimoći utjecaj starog akcenta koji je privlačan

9. 11. 1900. godine u Zagrebu

i plijeni jer je na određeni način lakši za govor nego novi, poprimili su taj akcent i premda su sačuvali ikavštinu, u tom govoru se osjeća jak utjecaj ekavštine. Koliko je taj utjecaj jak vidi se u govoru otočana na Jadranu, koji izuzev kod slova jata trpaju e i u druge riječi na mjesto poluglasa, te govore »onoga« umjesto onoga ili »malega« umjesto maloga a Šokci u Bačkoj u instrumentalu čak isključivo koriste nastavak-em, te imamo »s makem« umjesto s makom ili »mlikem« umjesto mlikom. Prema tome kako otočani zvani i Boduli u Primorju i Dalmaciji tako i Šokci u Bosni, onovremenskoj koji i jedni i drugi imaju sličan govor stare akcentuacije i karakteristični akut i nisu drugo nego jedna uspješna mješavina Hrvata iz druge seobe i starih Slavena, iz prve seobe. Taj govor kojim govore Šokci govorio se svuda skoro jednako od Save do Jadrana izuzimajući samo možda krajeve između Save do Gvozda, jer je tu još bila stara Slavonija, koja je govorila ekavski.

Ima i drugih mišljenja u pogledu seobe Slavena. Ova stanovišta vrlo uvjerljivo iznose mišljenje, da je samo jedna seoba Slavena bila te da se pojam Srbin i Hrvat izdvojio upravo iz te jedinstvene slavenske mase koja se sjurila na Balkan u savezu s Avarima. Ovom stanovištu se priklanja i danas znatan broj historičara, a protagonisti su bili, pored Račkoga i Šišića, još i Jireček i Radonjić i mnogi drugi kod Srba.¹¹⁾ Pri tome ne navodim najnovije autore, koji su i sada podijeljeni. Jagić je čak tvrdio da su jezici južnih Slavena jedan logičan sukcesivitet, no Jagić je bio pod znatnim utjecajem ideje o potpunom jedinstvu mase južnih Slavena, te je tom tada već aksiomu, podredio svoj stav. Inače, zacijelo ne bi mogao objasniti kakav je to slijed kada na ekavskom području (starom) imamo ostatke veoma tvrdog govora kako kod Slovenaca tako i kod Makedonaca, dok u srcu Balkana i u primorskim oblastima nalazimo nevjerovatnu mekoću nove akcentuacije. Odakle to? Argumenti ove grupe su isto značajni, no poznavajući politička strujanja onoga vremena osjeća se u svemu politička težnja južnih Slavena, a manje argumenti. No ta koncepcija se kasnije uporno održavala te i do danas ima svoje brojne pobornike.

U svakom slučaju prvo stanovište ima svoj izvornik i dokaz u djelu cara Konstantina, a ni ukakvom djelu nema temelj za svoje tvrdnje drugo stanovište, nego se oslanja na sumnje u vjerodostojnost Konstantina.

Treće stanovište, da su Slaveni pristanovnici na Balkanu, povijest je posvema odbacila. Inače u prilog prvog stanovišta, koje je zastupao i Vjekoslav Klaić, govori i jedna vrlo interesantna činjenica. Naime, Anti koji su oko 602 god. još aktivno postojali, odjednom iščezavaju a ne zna se za neki pogrom nad njima,¹²⁾ no zna se da je tih godina počeo vladati car Heraklije,¹³⁾ a za njegovog doba su došli prema Caru Konstantinu Srbi i Hrvati na Balkan. Što se pak tiče prodiranja Šokaca u Slavoniju, smatram da je pogrešno mišljenje onih koji u tome vide neki zaostatak Hrvata na tom području od velike seobe. Naprotiv smatram da je taj prodor počeo tek za vrijeme Tomislava, koji je već učvrstio vlast u Slavoniji i onda je tamo počela infiltracija Šokaca.¹⁴⁾ A te seobe su ojačane do te mjere, da je u eri bogumilskih progona, pošto su Šokci znatnim dijelom bili Bogumili, u Slavoniji počelo formiranje tzv. šokačkog klana koji se uglavio među ekavske Slovinci i kasnijim seobama u tursko doba još više proširio. Da je ova tvrdnja do sada najpoznatiji dokaz su arheološki nalazi prvenstveno među nekropolama, a osobito nalazište u Bošnjacima. Ova nekropola je utvrđena stručno kao starohrvatska a datirana je prema nalazima pretežno između X—XII stoljeća,¹⁵⁾ eventualno i nešto kasnije. Ovo upravo upućuje na takvu vjerojatnost, kakvu smo već izložili, jer naušnice i drugi ukra-

sni predmeti kao i oblik nekropole te način ukapanja utvrđuju identitete kakvih nalazimo po Bosni, Hercegovini i Dalmatinskoj Hrvatskoj. Nema, dakle razloga sumnjati u to da je prvo doseljenje Hrvata u ovaj kraj bilo u vrijeme kralja Tomislava ili eventualno Zvonimira, ali nikako ranije, jer do toga doba nemamo dokaza da je Slovinje bilo jače povezano sa Dalmatinskom Hrvatskom. Prema tome za Šokce ne možemo ništa drugo reći no da su integralni dio Hrvatsva, nastanjen prvobitno u Bosni a kasnije tokom vremena prodire s juga u Slavoniju i čak prelaze Dunav,¹⁶⁾ da bi za turske ere skoro sasvim ispraznili Bosnu i napucili dijelove Slavonije, Bačke, Baranje, Mađarske, Banata pa i Rumunjske. Da su pak upravo ovi Šokci-bogumili odlazili i u Banat i Rumunjsku možemo zaključiti iz fakta, što je Ivan Kapistran napadao Despota Đurđa što ne dozvoljava pribjelim Bogumilima prijelaz na katoličanstvo nego ih goni da pristupe pravoslavlju i to upravo u mjestima gdje su se ovi naselili¹⁷⁾, a za koje znamo i danas.

Što se tiče tvrdnje da su Bunjevci od Šokaca primili ikavštinu, ta činjenica je posve netočna, jer su Bunjevci u vrlo malom broju bili među Šokcima u Bosni, i dok su Šokci prvenstveno bili zemljoradnici i rudari, dotle su Bunjevci bili solidni stočari i zemljoradnici. Nadalje, dok znatnih tragova Bunjegovcima nema sjevernije od Kupresa,¹⁸⁾ dotle je ovo južna granica Šokaca. Još napominjemo da su Šokci izrazito skloni vodama tj. blizini vode, dok su Bunjevci izraziti kontinentalci i najčešće se naseljavaju podalje od vode.

Uostalom da je preuzimanje ikavskog govora od Šokaca nemoguće nakalemiti Bunjegovcima to čvrsto stoji, tim više što Bunjevci, kao što smo rekli, imaju najčišću ikavštinu uopće, bez ikakvih tragova ekavštine a sa posve neznatnim natruhama ijekavštine, što su uostalom i Erdeljanović i Pavičić¹⁹⁾ a i mnogi drugi već utvrdili. No trag nekadašnje čakavštine tu je upravo kao i kod Šokaca prisutan, pogotovu u totalnoj odsutnosti štokavskih oblika žd i šđ, izuzev u samoj upitnoj riječi što (zapravo šta). Stara je akcentuacija Šokačkom govoru osigurala jednu posebnu živahnost koju ikavština još više ističe te ovaj govor ima jednu posebnu privlačnost i priljepčiv je, a što se postepeno gubi, tome je uzrok mahom prodor civilizacije i književnog govora.

Inače ulazak Šokaca među Bunjevce nije znatnije zapažen ali je tim više bilo ulaska Bunjevaca među Šokce. To se prvenstveno odnosi na doseljenje Bunjevaca iz Like kako pod Turcima tako i kasnije. Slučaj bune protiv bega Memibegovića u Lici oko 1610. god. kako to utvrđuje Pavičić²⁰⁾ ne bi se moglo reći da je dovela do seobe čak u Bačku kako ovaj autor to misli iz prostog razloga što je u to vrijeme i po Slavoniji i Srijemu bilo dovoljno mjesta nakon pogroma nad Katolicima poslije ugušene bune za vrijeme tzv. »dugog rata« od 1593. do 1607. god. pa su spahije objerucke prihvatala raju na svoja zemljišta.²¹⁾ Tako i danas možemo naći niz bunjevačkih prezimena među Šokcima. Ovi su zapravo ušavši među Šokce »pošokčili se«, jer je naziv Bunjevac postao univerzalno ime ovog etnikona znatno ranije. Pomenuti slučaj iz Like je bio prvo doseljenje Bunjevaca među Šokce. Drugo je doseljenje uslijedilo kasnije kada su za vrijeme Rakocijeve bune (1703—1711) mnogi Bunjevci i Šokci prešli iz Bačke u Srijem i Slavoniju, a potom i neki ostali. Tako Pavičić u obradi Vukovske župe nalazi znatan broj kuća iz Bačke upravo onovremeno.²²⁾ Treća seoba Bunjevaca među Šokce bila je već za vrijeme Vojne Krajine i kasnije spontano, i to iz Like, ali tu je već zadržana svijest o ranijem zavičaju. Otuda nalazimo među Šokcima Tomljenoviće, Vidakoviće, Bašiče, Perkoviće, Biondiće, koji su izraziti Bunjevački rodovi prema identificiranju kako Pavičića tako i drugih.

Sličnih identifikacija Bunjevaca među Šokcima nalazimo i u Bačkoj, što se opaža naročito u Monoštoru, ali i u Sonti u Baču.²³⁾ To miješanje u Sonti i u Baču je izgleda bilo toliko intenzivno, da su ovi Šokci čak i jednim dijelom izgubili karakteristike tipičnog šokačkog govora i kod njih se još jedva zapauža akut, što nije slučaj u selima zapadno i sjevero-zapadno od Sombora i u Baranji. Otuda nalazimo u Monoštoru Bešliće, Vidakoviće (kasnije Vidakov), Baláževiće (kasnije Blažev), Markoviće, Matoševiče (kasnije i Matoši) i mnoge druge.

Tako se obje strane Dunava među Šokcima postoji jak bunjevački element, koji je znatno utjecao na ublažavanje stare akcentuacije u govoru prema novoj, iako su se u drugom pogledu vrlo brzo »pošokčili« i preuzeli taj etnički identitet.

Što se tiče odijevanja Šokaca, mislim da su etnografi već dovoljno raščistili ovo pitanje. Najinteresantnije je da se šokačka nošnja i njeni oblici među Šokcima mijenjaju iz mjesta u mjesto dok je napr. bunjevačka nošnja monolitna sa vrlo malim odstupanjima po mjestima.

Inače, igranje kola i neki drugi plesovi mahom su dobili jedan jedinstveni svoj oblik tzv. panonski oblik baš kao i bečarci, šaljandani i druge pjesme kako u cijeloj Vojvodini tako i Slavoniji, ritmično, muzikalno, bez primitivnog i predugog izvikivanja na kraju i bez bosanskih šarada. Bliskost je ova dala tip Pannonca, snažnog, pomalo zgrbljenog ali vanredno vitalnog, sklonog humoru i pretjeranosti.

A seoska prostitucija koja je takve razmjere uzela u Slavoniji u određenom periodu, u Bačkoj i Baranji nije dala ni traga. Etika je ovdje bila na visini do današnjih dana, kada se ipak već sve mijenja. No, Šokac u Slavoniji ni sam nije sklon urbaniziranju iako više nego u Bačkoj i Baranji, ali u Bačkoj pored toga začuđo ima i relativno manji smisao za stočarstvo, a upravo uživa u ribolovu, u krčenju šuma pa i lovokradi.

Religioznost je ostavila kod Šokaca na svim prostorima jake tragove te čitav jedan misaono emotivni aspekt odražava religioznost kroz koju blistavo odskaku ostaci paganstva u nekim običajima koji labave religioznu zatvorenost i poput vulkana izbijaju na vidjelo.

U pogledu samoga naziva »Šokac« možemo se vrlo oprezno osvrnuti na više varijanti tumačenja naziva, koji su pretežno primitivni i nenaučni. Tako imamo objašnjenje da su Šokci dobili ime od Srba, koji da su ih zvali Šakci što se ne krste sa tri prsta već cijelom rukom (šakom). Drugi navode da je to otuda što su nekad navaljivali na skelu kod prijelaza Dunava ili Save s skeledžija Madar da je stalno vikao »Sok az« (šok az), što znači otprilike, mnogo vas je. Najzad imamo Katančičevo tumačenje od Succus planine i kao ono Rumijevo od skočiti, kao i od uskok.²⁴⁾ Suština je pak u tom da Albanci u starini nazivaju Slavene uopće »Shqa«.²⁵⁾ Taj oblik se javio na više mjesta, gdje je bilo ostataka Ilira ili Klimentata kao i drugih Albanaca i kasnije proizvoljnom interpretacijom nastao je iz toga oblik »Šokac« za Hrvata a »Šop« ili »Šijak« kod Srba, obzirom da je taj oblik korišten od Srba da diferencira nešto različito od sebe. Kasnije se posvuda naziv proširio a pod Turcima je bio povoljniji nego Hrvat zbog već navedenog stava. Saberemo li argumente iznesenog stava, potkrijepljeno i stupnjem vjerojatnosti te obiljem staroslavenskih kao i onih drugih elemenata, govor i tradicija Šokaca daje nam još jedan potvrđan odgovor.

Ovdje navedena mišljenja nekad i bitno odstupaju od uobičajenih, no uvjerenost se može provjeriti na razne načine, te ostaje kao pouzdan stav za otklanjanje jednostranosti.

Z a k l j u č a k

1. Južni Slaveni doselili su u današnju postojbinu u dva odvojena seobna perioda. Prvo kao Slaveni u savezu s Avarima a drugi put kao Hrvati i Srbi najvjerojatnije ostaci Anta, no već u fazi vojne demokracije.

2. Šokci su mješavina Hrvata i starih Slavena (iz prve seobe) te otuda imaju ikavski govor i staru akcentuaciju.

3. Šokci su počeli napuštivati Slavoniju najranije u doba kralja Tomislava.

4. Etnički naziv »Šokac« ima korjen u albanskoj riječi »skqa« (ška) koja označava Slavena uopće.

IZVORI I MARGINALIJE

1.) Constantine Porphirogenitus: De administrande imeprio —30—31 sl. (Budapest 1949.god.)

Vj.Klaić: Povijest Hrvata I.

2.) Strumljani, jezerci, Severjani, Draguriti itd. (Hist.nar.Jugoslavije I—86).

3) Anti, narod veoma sličan Slavenima (tu se misli na one Slavene, koji su upravo pod tim imenom bili Avarski saveznici protiv Bizanta (imali su s ovima iste običaje i isti jezik. Stanovali su istočno od Slavena, no izgleda da je socijalna evolucija kod Anta brže nastupila, te nastupaju organiziranije. Kod Slavena nema tragova o nekom savezu plemena, osim ako savez sa Avarima tako ne nazovemo, što nije posve opravdano i nije ni antoktona tvorevina Slavena nego baš Avara, dotle Anti već u 6 stoljeću imaju Antski savez. Udružene akcije slavena bile su ili sasvim neorganizirane ali vrlo masovne ili su se organizirano javljali pod tuđim vodstvom. Tako je Franek Samo organizovao sudetske slavene, Avari i Bugari pak Panonske odnosno južne Slavene, dok je Rjurik Norman (Varjag) organizirao istočne slavene. Da je društvena dozrelost Anta bila razvijenija nego kod Slavena, na to nas upućuje fakat da su još na Kavkazu imali »svoga« »kralja« Bogsa, koga je ubio Gotski vladar Ermenrik, a kasnije imaju vladara Mezamira koji je sin Ilarizijev, a brat Kalegasta dakle već i dinastije starješinske postoji. Razlike između Slavena i Anta zasigurno su postojale, a one su se očitovale mahom u organiziranju (dekadni sistem jedinica i naoružanje, koje romani u Dalmaciji nazivaju »gotski«, a što je samo stvar bojne gotovosti razvijenijeg društva. No, i mimo toga, Slaveni i Anti su u vrijeme seoba bila dva etnička pojma, mada inače vrlo srodni. Na to nas upućuje ne samo ime nego i međusobni sukobi Slavena i Anta o čemu ima traga kako 1583. god. tako i 1602. god. Najzad, Prokopije govori o »sastanku svih Anta«, da odluče o »lažnom Hilvudu«. Ovaj je bio Ant i zarobili su ga Slaveni. Jedan Ant ga je otkupio, ali »po Antskom običaju mora mu vratiti slobodu«, što ukazuje opet na suštinsku razliku između Slavena i Anta, ali istovremeno upućuje i na demokracičnost i na znatnu monolitnost Anta. Ovo još bolje dokazuje fakat da su Anti nakon poraza pretrpljenog od udruženih Avara i Bugarskih Vutrigura 1560. god skupili dovoljno snage da dignu ustanak protiv Avara 1580.god, a taj ustanak je i uspio. Već 1583.god. se opet javljaju kao bizantski saveznici. Nije slučajno dakle što je upravo Ante nazvao još car Justinian »najhrabriji među Slavenima« i čak im je plaćao godišnji danak u ime mira. (Hist.nar.Jugoslavije I—63—88). Lj.Hauptman: Anti (Hrv.enciklopedija).

4.) Isti

5.) Isti

6.) Car Konstantin gl. 30—31.

7.) Zbornik Kr.Tomislava

8.) Cura kod nas za djevojku, a curka kod Poljaka za kćer, završeci na »n« u sadašnjem vremenu kod Poljaka i u Dalmaciji itd.

9.) Kosezi, kasezi ili kasazi bili su vrsta plemstva kod Slovenaca. Samo je kaseg mogao biti ustoličen za vojvodu na Gosposvetskom polju, a i pod Nijemcima su sačuvali uske privilegije. No toponim kasezi postoji i u Lici dakle na području prve ustaljene centralne vlasti. Na području Gospića postojao je toponim Kasezi, a ito ime je nosio i potok Novčica. Prvi put ga nalazimo 1263. god. (Hauptman—Zbornik Kr.Tomislava).

Pavičić: Seobe i naselja u Lici).

- 10.) Kostrenčić i dr.: Codex diplomaticus 127—138.
- 11.) Šišić je u svom Pregledu povijesti Hrvata pristao uz dvojnu seobu, Barada isto.
- 12.) Anti se zadnji put pominju 1602. god.
- 13.) Car Heraklije na prijestolu od 1610. god. U njegovo doba se doseljavaju Srbi i Hrvati, a u to vrijeme i Anti iščezavaju. Podvojenost južnih Slavena i Anta se zapaža i kasnije u doba ustanka Ljudevita Posavskog, koji sklapa savez sa Slovencima i Timočanima dakle samo sa Slavenima, a Hrvati i Srbi opet izostaju.
- 14.) Pavičić smatra da je već kod seobe Hrvata na jug nešto od njih ostalo i u Slavoniji, a da se selenje prema sjeveru zbilo već u 8. stoljeću. (Pavičić: Vukovska župa 9—22).
- 15.) Čečuk-Dorn-Pilarić: Starohrvatska nekropola u Daraž-Bošnjacima kod Županje—1968.
- 16.) 1437.g. po Bačkoj i Bodroškoj županji je puno heretika Bosanaca (Ferme-ndžin: Acta Bonae — 119).
- 17.) Pd.Popović: Srbi u Vojvodini — 77.
- 18.) O.Džaja: S Kupreške visoravni Krun. Tkalac: Žup.zborn.3.
- 19.) Erdeljanović: O Poreklu Bunjevaca Stj. Pavičić: Seobe 245.
- 20.) Pavičić: Seobe, 254.
- 21.) Pavičić: Vukovska župa
- 22.) J.Buturac: Katolička crkva u Slavoniji, 25—56 Pavičić: Vukovska župa.
- 23.) M.Beljanski: Tragajući za Bodrogom i Monoštor. I.Atnunović: Rasprava.
- 24.) Isti, 68 — 71.
- 25.) Hist.Nar.Jug. — I — 98.

LITERATURA

- 1.) Constantine Porphyrogenitus: De administrando imperio (orig. grčki i prijevod Gy.Moravcsik; na mađarski i engleski jez. Budimpešta 1949 god.)
- 2.) Vjekoslav Klaić: Povijest Hrvata I—VI.
- 3.) Zbornik kralja Tomislava (Zgb 1925 god.)
- 4.) Stjepan Pavičić: Seobe i naselja u Lici (Jug.akadem. 1962.g.)
- 5.) Stjepan Pavičić: Vukovska župa (Jug.akad. 1940.)
- 6.) Stjepan Pavičić: Razvitak naselja u županjskom području (žup.zbornik br.3—29)
- 7.) Stj. Pavičić: Podrijetlo Hrvatskog i Srpskog naselja i govora u Slavoniji (Zgb. 1953.)
- 8.) Georgije Ostrogovski: Vizantija i Sloveni (Bgd 1970)
- Dalmatiae et Slavoniae I-/Zgb 1967).
- 9.) Marko Kostrenčić — J.Šipšić-M.Šamšalović: Codex diplomaticus Regni Croatiae,
- 10.) Historija naroda Jugoslavije I—(grupa autora Zgb. 1953)
- 11.) Ivan Antunović: Rasprava o Podunavskih i potiskih Bunjevcih i Šokcih—II izd. (Sombor 1930)
- 12.) Jovan Erdeljanović: O poreklu Bunjevaca (Bgd 1930)
- 13.) Josip Buturac: Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja (Zgb. 1970)
- 14.) Dušan J.Popović: Srbi u Vojvodini I (M.S. 1957)
- 15.) Krunoslav Tkalac: Porijeklo i kretanje Šokaca iz Bosne prema Sjeveru preko Save i Dunava (Žup. zb—3—75—1571)
- 16.) O.Miroslav Džaja: S Kupreške visoravni — 1970
- 17.) Ivan Ivanić: Bunjevci i Šokci (Bgd 1899)
- 18.) Milenko Beljanski: Tragajući za Bodrogom i Monoštar do kraja osamnaestog veka — Sombor 1972.
- 19.) Čečuk—Dorn—Pilarić: Starohrvatska nekropola u Darež—Bošnjacima kod Županje — 1968.

ĐERMA I BUNAR

U tmurno teško nebo
Žalosno strši đerma stara.
Plače za vodom, bistrom i hladnom
Kraj samotnog malog bunara.

Starac i starica. On i ona.
Žalosni dane broje.
Sivilo neba. Staračke suze.
Tuga. Golema. Za dvoje.

VETERINARSKA STANICA U ŽUPANJI

U veterinarskoj kronici Županje štampanoj u Veterinarskom glasniku br. 6/1976., Beograd, opisao sam zemljopisne i povijesne-društvene prilike te razvoj i napredak veterinarstva i stočarstva do godine 1966. Popisani su svi veterinari od postavljenja prvoga veterinara u Županji godine 1896. pa sve do 1966., koji su službovali u županijskom kotaru, a pojedinci od njih i danas se tamo nalaze.

U ovom radu opisan je opširnije razvoj veterinarske stanice u Županji nakon njezina osnutka godine 1949. sve do 1976. pa će kao takav biti prilog knjige: »Prilog povijesti veterinarstva Slavonije i Baranje«, koja će se u skoroj budućnosti štampati.

1. Veterinarska stanica

Obuhvaća područje današnje općine Županja koje je u prošlosti spadalo u kotar Županju, a proteže se uz Savu od Jaruga do Račinovaca, te prema sjeveru oko 20 do 30 km u širinu.

Kotar je imao 18 sela s 15 općina, a površina mu je bila 805,7 kv km. Broj stoke godine 1895. bio je: konja 13.692, goveda 22.843, svinja 35.797, ovaca 8.247, koza 10 i peradi 96.842.

U XVIII stoljeću to je područje u cijelosti spadalo 7. brodskoj regimenti Slavonske vojne krajine čije je sjedište bilo u Vinkovcima. Sjedišta pojedinih kompanija bila su u Drenovcima 12., u Županji 11., u Babinoj Gredi 6., i u Sikirevcima 5. Još i danas zovu ljude s područja 12. kompanije »cvelferi«.

U sastavu kotara bile su ove općine: 1. Babina Greda, 2. Bošnjaci, 3. Drenovci, 4. Gradište, 5. Gundinci, 6. Gunja, 7. Posavski Podgajci, 8. Račinovci, 9. Rajevo selo, 10. Sikirevci, 11. Slavonski Šamac, 12. Soljani, 13. Štitar, 14. Vrbanja i 15. Županja i sela Đurići, Jaruge i Kruševica.

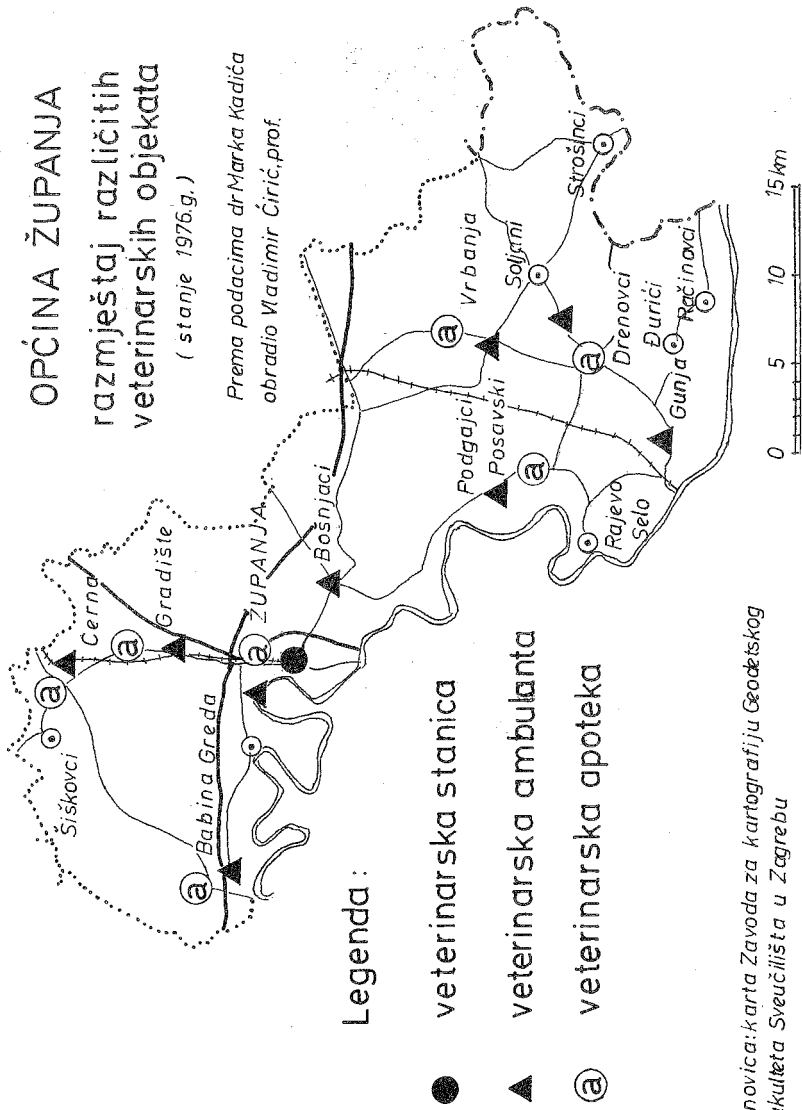
Godine 1955. sela Babina Greda, Gundinci, Slavonski Šamac, Kruševica, Sikirevci i Jaruge pripojeni su brodskom kotaru, a Županji je pripojeno selo Strošinci.

Godine 1963. Babina Greda je vraćena Županji koja te godine ima ovih 16 sela, jer su iz vinkovačkog kotara pripojena sela Cerna i Šiškovci: 1. Babina Greda, 2. Bošnjaci, 3. Cerna, 4. Drenovci, 5. Đurići, 6. Gradište, 7. Gunja, 8. Posavski Podgajci 9. Račinovci, 10. Rajevo selo, 11. Soljani, 12. Strošinci, 13. Šiškovci, 14. Štitar, 15. Vrbanja i 16. Županja. Sela je sada manje za 2, ali je površina nešto povećana tj. 815 kv km.

OPĆINA ŽUPANJA

razmještaj različitih veterinarskih objekata (stanje 1976.g.)

Prema podacima dr. Marka Kadica
obradio Vladimir Čirić, prof.

Osnovica: karta Zavoda za kartografiju Geodetskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Broj stanovnika 1961. bio je 45.960, a 1971. — 49.107, a na kv. km 60,3 dok poljoprivrednog stanovništva iznosi 55,3%.

Od godine 1955. do 1963. Županjski je kotar u sastavu kotara Vinkovci zajedno s kotarom Vukovarom. Nakon rasformiranja Vinkovačkog kotara godine 1963. Županja postaje općina sa svojih 16 spomenutih sela, a tako je i danas (1976.).

Veterinarska stanica je osnovana godine 1949. Osnivač je bio tadašnji kotarski veterinar Josip Marković. Bila je smještena zajedno s malom ambulantom u dvorišnim prostorijama nekadašnje gostione Osuško. U početku je bilo mnogo poteškoća pri nabavi potrebne opreme i pribora za rad itd.

Drugi upravitelj stanice Ivan Ričko godine 1954. uređuje prostorije stanice i ambulante u dobivenoj kući iz opće narodne imovine (Tajhnerova kuća) u glavnoj ulici u središtu mjesta, gdje se i danas nalazi. Adaptirao je potrebne prostorije za rad, staju za bolesnu stoku, prostoriju za osjemenjivanje, obore, stožnicu i druge prostorije za administraciju.

Povećao je broj veterinarara i uredio veterinarske punktove u Bošnjacima i Gradištu, iz kojih su se kasnije razvile ambulante. Povećao je opremu i poboljšao uvjete za rad.

Poslije Rička bio je upravitelj Zvonimir Tiljak, koji je počeo s umjetnim osjemenjivanjem i uveo ekipni rad u provedbi preventive. Uvodi uzgoj bijelih svinja na području rada te poučava stočare u racionalnoj hranidbi kako svinja tako i ostale stoke, unapređuje peradarstvo, održava zimske tečajeve s predavanjima iz veterinarstva i stočarstva. Na tim temeljima razvijala se stanica daljnjih godina sve do danas, kad je sadašnji direktor stanice Martin Jakovac uspio podići nove veterinarske ambulante u Gunji 1975. u Gradištu 1975., te u Podgajcima i Vrbanji (1976.).

2. Veterinarske ambulante

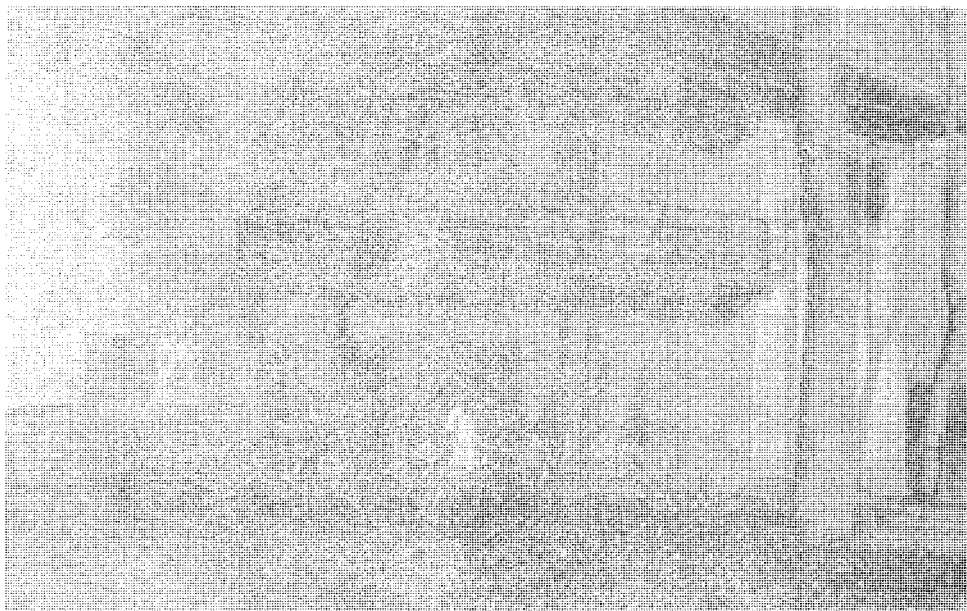
Stanica ima osam veterinarskih ambulanta i to: 1. Babina Greda, 2. Bošnjaci, 3. Cerna, 4. Drenovci, 5. Gunja, 6. Gradište, 7. Vrbanja, 8. Županja. Svaka ambulanta radi u više susjednih mjesta, a samo nekoje obrađuju jedno selo svojega sjedišta (Babina Greda, Gradište).

Opisat ćemo svaku pojedinu ambulantu od osnutka do današnjega razvitka (1977.).

1. Veterinarska ambulanta u Babinoj Gredi sagrađena je god. 1941. Sticajem okolnosti ja sam te godine kao izaslanik tadašnje Veterinarske uprave u Zagrebu (šef prof. dr Šima Debelić) na licu mjesta obavio sve potrebne predradnje za njezinu gradnju koja je ubrzo i započela i zgrada je došla iste godine pod krov, ali radi ratnih prilika ostala je tako sve do 1948. kad je potpuno dovršena i ambulanta počela s radom. Prije njezina otvorenja ja sam bio u Babinoj Gredi i prvi ambulantni veterinar, ali bez ambulante od godine 1945. do 1948., kada je tamo došao za ambulantnoga veterinarara Josip Marković (1948-1949) i daljnji veterinari.

Predradnje za tu ambulantu učinjene su već i time, kad sam kao kotarski veterinar u Županji (1928 do 1938) osnovao tamo rajonsko mjesto za veterinarara pa je tamo kao prvi rajonski veterinar došao dr Ivo Presečan (1939-1941.). Ambulanta je izgrađena na kat sa stanom za veterinarara (Palcerov tip) uz oveće dvorište i komad zemljišta iza dvorišta koje je poslije 1948. predano općini za

druge svrhe. Ambulanta ima sav potreban pribor i uspješno djeluje. Posljednjih godina staja je preuređena za veterinarsku apoteku (1973).

Veterinarska ambulanta u Babinoj Gredi (1968)

2. Ambulanta Bošnjaci počela je kao veterinarski punkt god 1958. (veter. Ričko) u objektu izgrađenom za sabiralište mlijeka koji je adaptiran za veterinarske potrebe, a kasnije i proširen te se od godine 1970. vodi kao posebna ambulanta, a veterinar stanuje u Županji i dolazi dnevno na posao u ambulantu.

Veterinarska ambulanta u Bošnjacima

3. Ambulanta Cerna počela je također kao veterinarski punkt u obasnoj zgradi na bivšem sajmištu pokraj Bosuta godine 1961. (Ričko). Od godine 1973. tamo se nalazi već stalan veterinar, a godine 1971. izgrađena je nova zgrada veterinarske ambulante s posebnom zgradom za stan veterinaru. Zgrada se nalaze na uglu prije prelaza mosta na Bidu i spajanja ceste iz Šiškovaca s glavnom i asfaltiranom cestom iz Vinkovaca. Od godine 1971. u zgradi ambulante od ulice nalazi se i veterinarska apoteka.

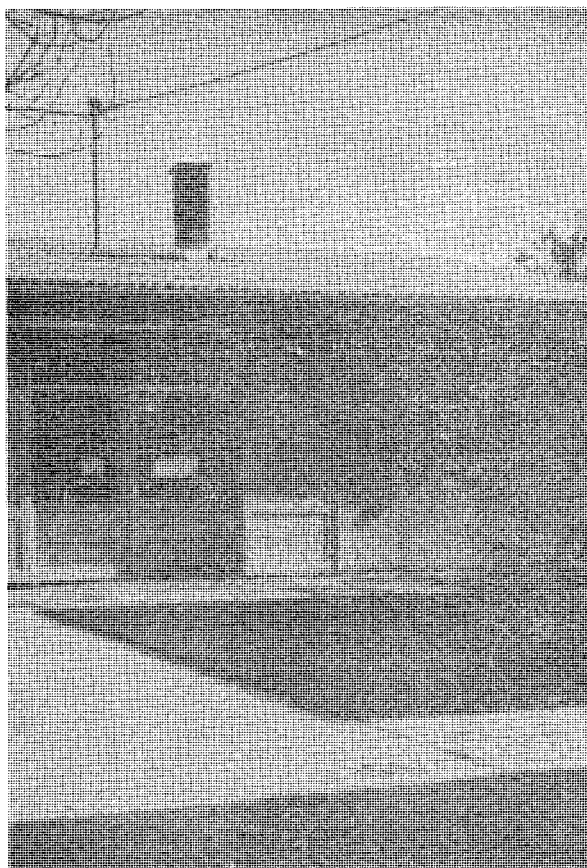

Stara veterinarska ambulanta u dvorištu u Cerni (1974)

4. Ambulanta Drenovci. I za tu sam ambulantu ja obavio u tadašnjoj općini i kotaru sve predradnje te dokumente za gradnju ambulante kao i za onu u Babinoj Gredi (1941.). Ambulanta je to godine sagrađena u istom tipu na kraj uz veliko dvorište i komad zemljišta za obradu. Nalazi se u pola sela. Dovišena je godine 1945. i stavljena u pogon. Prvi je veterinar bio dr Dušan Dvornić kratko vrijeme, a tada je došao Lazo Koren, koji je tamo bio dulje vremena (1940.-1952) te je udario čvrste temelje ambulantom radu na svome području rada. I u Drenovcima sam također organizirao mjesto rajonskoga veterinaru kao i u Babinoj Gredi i prvi je tamo rajonski veterinar bio mr Krunoslav Filipčić (1939), a poslije njega je došao Ivan Ričko (1939-1945).

Veterinarska ambulanta u Drenovcima (1976)

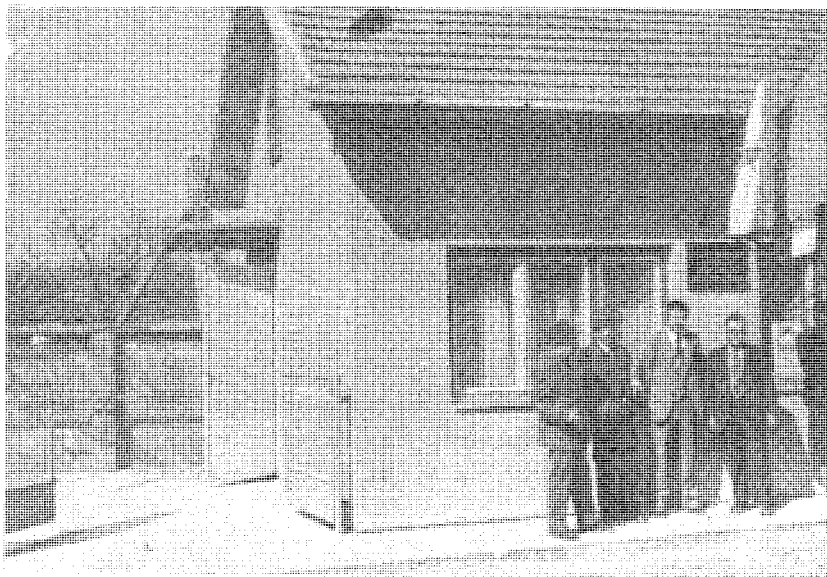
Veterinarska ambulanta u Gunji (1976)

5. Ambulanta Gunja počela je s radom godine 1954. u adaptiranim prostorijama kako za ambulantu tako i za stan veterinara. Nalazi se na kraju sela uz glavnu cestu prema Brčkom.

Ali radi dotrajalosti adaptiranih prostorija ambulante i stana sagrađena je godine 1975. nova ambulanta sa stanom za veterinara i to gotovo u središtu sela pa je tako i pristupačnija, a nalazi se uz glavnu cestu.

Godine 1976. (30.III) stavljena je u pogon u selu Posavski Podgajci mala veterinarska ambulanta kao ispostava ambulante u Gunji. To je novogradnja bez stana za veterinara, nego samo radne prostorije za pregled i omanja prostorija za veterinarsku apoteku. Ambulanta je u pola sela uz glavnu cestu na izlazu sporednog puta.

(M. Jakovac).

Veterinarska ambulanta u Posavinskim podgajncima 1976

6. Ambulanta u Gradištu bila je najprije uspostavljena kao punkt ambulante u Županji godine 1959. (Ivan Ričko), a godine 1960. već je tamo postavljen i prvi veterinar (Martin Jakovac) sa stanom u selu. Stara ambulanta bila je na bivšem sajmištu blizu željezničke stanice.

Radi dotrajalosti i vlage u zgradi, morala je biti napuštena pa je 1975. u središtu sela na raskršću dviju ulica sagrađena nova veterinarska ambulanta na kat sa stanom veterinara, a u prizemlju su prostorije za rad te veterinarska apoteka i malo skladište za smjese i lijekove (M. Jakovac).

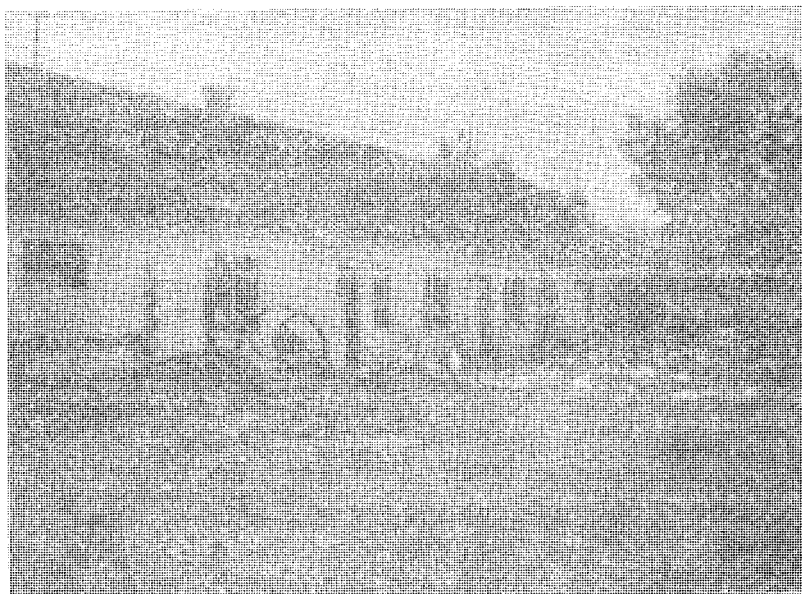

Veterinarska ambulanta u Gradištu (1959)

Nova ambulanta u Gradištu (1975)

7. Ambulanta u Vrbanji počela je raditi godine 1956. u adaptiranoj kući dobivenoj iz opće narodne imovine s velikom potkućnicom i dvorištem. Nalazi se na kraju sela prema Drenovcima. U kući od ulice je stan veterinara, a ambulanta je u dvorišnoj zgradi s izlazom, a posebno na dvorište. Uspostavljena je zaslugom veter. inspektora prijašnjega zajedničkoga kotara Vinkovci Stjepana Kovačevića.

Stara ambulanta u Vrbasu

Međutim radi vlage i dotrajalosti zgrade, a i radi udaljenosti od centra sela, sagrađena je u središtu nova veterinarska ambulanta na kat istoga tipa kao i ona u Gradištu. U prizemlju su radne prostorije i veterinarska apoteka, a na katu stan veterinara. Sagrađena je najviše zalaganjem tamošnjega ambulanti-noga veterinara Marka Žigmundovca, a uz pristanak direktora stanice Martina Jakovca (1976).

Vetrinarska ambulanta u Vrbanji (nova) (1976)

8. Ambulanta u Županji uspostavljena je zajedno s osnutkom veterinarske stanice 1949. kako je to već ranije opisano, a rečeno je i glavno o njezinom razvitku do danas. Uz ambulantu je godine 1967. uspostavljena i veterinarska apoteka u zgradi veterinarske stanice.

Veterinarska stanica i ambulanta u Županji (1961)

Uz opis ambulanta valja spomenuti i postanak i razvoj veterinarskih apoteka. Nakon prve apoteke u Županji 1967. osnovana je godine 1971. apoteka u Cerni, a 1973. u Babinoj Gredi i Drenovcima, godine 1975. u Gradištu, a 1976. u Posavskim Podgajcima dok se u Vrbanji predviđa otvorenje 1977.

Prema tome do sada ima svega 6 veterinarskih apoteka, a 1977. bit će ih 7, a kasnije se planira i više, tj. uz svaku ambulantu.

3. Brojčani podaci o veterinarima i ostalom pomoćnom osoblju

Prema dostupnim podacima čini se, da je prvi veterinar u županjskom kotaru bio veterinar Josip Kolbert u razdoblju od 1892. do 1896, a najvjerojatnije 1896. kad je tamo suzbijao svinjsku kugu, koja se tada prvi put pojavila na ovom području. Od te godine 1896. pa do 1976. promijenilo se na županjskom kotaru više od 50 veterinara, od kojih su neki službovali po 8 do 10 godina pa su pojedinci ostavili iza sebe vidne tragove svojega djelovanja kao npr. ovi veterinari: Dragutin Pozajić, dr Marko Kadić, Ivan Ričko, Zvonimir Tiljak, Lazo Koren i dr Josip Herljević. Nekojih se stariji ljudi još i danas sjećaju!

Kako se kretao broj veterinara, a kasnije i ostalog osoblja pokazuje nam ova tablica:

Godina	Veterinara	veter. teh.	bolničara	ostalo osoblje	svega
1938.	1	-	-	-	1
1939.	3	-	-	-	3
1945.	3	-	-	-	3
1952.	3	-	-	1	4
1956.	6	1	5	3	15
1968.	9	1	5	3	18
1970.	12	1	5	4	22
1975.	12	1	6	5	24
1976.	12	1	8	5	26

Godine 1976. na PPK Županja ima svega 1 veterinara.

P O P I S

veterinara i veterinarskih tehničara Veterinarske stanice u Županji

1. Jakovac Martin, direktor stanice
2. Novoselac Franjo, veterinar u apoteci u Županji
3. Klarić Zlatko, ambulanta Županja
4. Župarić Pero, ambulanta Županja
5. Baturina Josip, ambulanta Županja
6. Furić Josip, ambulanta Bošnjaci
7. Galović Mato, ambulanta Babina Greda
8. Dreivić Mato, ambulanta Gradište
9. Jelić Ivica, ambulanta Cerna
10. Kuzmić Josip, ambulanta Drenovci
11. Parmač Borislav, ambulanta Gunja
12. Žigmundovac Marko, ambulanta Vrbanja
13. Kovač Andrija, veter. tehničar, kooperacija Županja.

4. Stočarstvo, umjetno osjemenjivanje i kooperacija

U Županjskom kotaru kao i u ostalom posavskom području Slavonije stočarstvo je u prošlosti bilo temelj ekonomske jakosti, dok je obrada zemlje bila iza stočarstva radi niskoga i često poplavljenoga terena. Stoga su bile velike površine neobrađenoga zemljišta koje je pašom stoka iskorištavala, a osim toga i brojne otvorene stare hrastove šume davale su i pašu i žir brojnoj i raznovrsnoj stoki. Primitivne pasmine stoke (podolac, buša, mangulica, paramenka) davale su u takvom uzgoju ipak veliku korist, jer su dobro iskorištavale takav način držanja i hranidbe.

Tek početkom XX stoljeća počinje se postepeno poboljšavati govedarstvo, a zatim i ostale vrste stoke (pingavac, simentalac, cigaja, lipicanac, crna slavonska svinja i napokon bijela mesnata svinja u današnje vrijeme).

U najnovije vrijeme tj. kad je počelo u osjemenjivanje i u županjskom području (veterinar Tiljak 1957.) počinje brzi preobražaj govedarstva u tip simentalca, a svinje se sve više uzgajaju bijele mesnate.

Kako su se kretali brojčani podaci o stočarstvu u prošlosti do današnjih dana na županjskom području, pokazuje nam ova tablica:

God.	Pov. km ²	žitelja	konja	gov.	svinja	ovaca	perad.	vet.
1895	805.7	35.559	13.692	22.843	35797	8.247	96.842	1
1910	"	34.926	13.125	26.599	36546	4.692	-	1
1921	"	32.697	10.104	19.725	20961	453	73.000	1
1939	"	35.835	10.174	17.641	22409	11.021	115.071	3
1942	"	39.000	9.052	13.977	24499	4.345	214.208	1
1950	920.10	40.549	8.928	11.149	17951	11.750	84.271	3
1955	851.82	43.772	8.255	9.826	19610	10.029	116.054	5
1965	815	48.500	5.205	7.024	41948	3.928	116.108	10
1969	"	-	4.259	8.204	26454	1.728	-	12
1971	"	49.107	4.264	8.167	41098	2.348	142.500	12
1974	"	50.100	3.206	14.718	37162	707	143.670	12
1975	"	50.425	2.742	14.764	30078	-	144.643	12
1976	"	50.750	2.304	14.698	39819	-	145.038	12

Iz tablice je vidljivo, koje su vrste stoke u jačem, a koje u slabijem opadanju od 1895. do 1976.

Uz podatke o stočarstvu valja se osvrnuti i na provedbu umjetnoga osjemenjivanja, koje je u Županji počelo godine 1957. (veterinar Zvonko Tiljak). Prvih je godina teško prodiralo, ali se poslije 1960. kad je postalo osjemenjivanje obavezno ipak počelo brojčano povećavati, kako nam to pokazuje i tablica:

Godine	osjemenjeno krava i junica
1966	1945
1967	2299
1968	2665
1969	3712
1970	3124
1974	2628
1975	2769
1976	4451

Prirodni pripust navedenih godina približno je u jednakom broju, ali se poslije 1968. sve više smanjuje u korist osjemenjivanja koje je u stalnom porastu, a osobito 1976.

Rasplodnih bikova za prirodni pripust stanica ima deset i to u pet sela: Posavski Podgajci, Rajevo selo, Đurići, Račinovci i Strošinci.

U podatke o stočarstvu spada i kooperacija i ako je to više trgovina i stočarska privreda. Stanica se u kooperaciji bavi tovom telića i pilića s privatnicima i Poslovnim udruženjem veterinarskih stanica u Zagrebu, putem kojega plasira utovljenu telad, a utovljene piliće prodaje direktno kupcu. Kooperantu stanica daje kupljenu telad i hranu, a za njegov trud dobiva po kg prirasta od 1.- do 1,80 dinara. Stanica se brine za zdravstvenu zaštitu. Godine 1975. tako je utovljeno 850 teladi, a 1976. 1500 komada. U Bošnjacima i Štitaru stanica je s kooperantima od godine 1972. do 1976. svake godine utovila po 200.000 komada pilića.

U stočarstvu valja ubrojiti i inkubatorsku stanicu, koja je počela raditi u zgradi uz ambulantu u Županji s kapacitetom od 16.000 pilića u turnusu godine 1967., ali je prestala s radom već 1970. iz posebnih razloga. Od toga vremena stanica nabavlja za svoje područje jednodnevne pilića iz drugih inkubatorskih stanica, a najviše iz Slavanskog Broda. Piliće prodaju sve ambulante kao i sve vrsti smjesa tj. ne samo za piliće nego i za ostalu stoku.

5. Suradnja, stočarske izložbe, nagrade i priznanja stanici

Stanica surađuje s brojnim ustanovama i poduzećima kao i društveno-političkim organizacijama te proizvodnim veterinarskim zavodima itd. Najviše surađuje s Veterinarskim fakultetom u Zagrebu i Veterinarskim zavodom u Vinkovcima te Poslovnim udruženjem veterinarskih stanica u Zagrebu, ali s tvornicom krmnih smjesa Krma u Vinkovcima i Valpovu, farmama za proizvodnju pilića Centrom za selekciju konja u Đakovu te Centrima za unapređivanje stočarstva u Slavanskom Brodu i Osijeku.

Stočarska izložba za cijelo područje županijske općine održavala se u srpnju 1971. u Babinoj Gredi. Bili su izloženi konji, goveda i svinje. Bilo je vrlo lijepih simentalskih krava i junica te mesnatih bijelih svinja i konja u tipu lipicanaca. Najbolje ocijenjena grla nagrađena su novčanim nagradama. Izložbu je posjetilo vrlo mnogo naroda ne samo iz Babine Grede nego i iz udaljenih sela, a bili su prisutni i brojni politički rukovodioci uz stočarske i veterinarske stručnjake. Poslije izložbe na zajedničkom ručku održao je dr Marko Kadić pozdravni govor, u kojem je ukratko prikazao povijesni razvoj stočarstva u vezi s kulturno-prosvjetnim napretkom sela pa je to i bilo razlogom, da se ova izložba održala baš u Babinoj Gredi.

Stanica je osim plakete povodom 15 godišnjice osnutka veterinarskih stanica u SR Hrvatskoj dobila i druga priznanja za svoj uspješan rad u veterinarstvu i stočarstvu kao npr. plaketu s diplomom od Sekcije za reprodukciju stoke povodom 20 godišnjice rada na umjetnom osjemenjivanju (1972).

6. Usavršavanje veterinarara

Osim povremenih kraćih tečajeva u vezi s umjetnim osjemenjivanjem u Križevcima i Slavanskom Brodu, što su ih posjećivali pojedini veterinarari, bilo je usavršavanja i putem stručnih predavanja i referata što ih je organiziralo veterinarsko društvo u proteklom razdoblju na svojim sastancima. U tu je svrhu

bila organizirana i ekskurzija veterinarara u Mađarsku i Poljsku, na kojoj je bilo nekoliko veterinarara i iz Županijske stanice.

Za usavršavanje veterinarara služi i knjižnica stanice, koja broji oko 400 knjiga, stručnih i naučnih, ali knjige nisu sređene. Osim toga stanica drži ili dobiva besplatno ove časopise: Veterinarska stanica, Praxis veterinaria, Veterinarski glasnik, Peradarstvo, Krmiva, Gospodarski list, Veterinarski arhiv, Veterinarstvo i dr. Nekoje od tih časopisa dobivaju i sve veterinarske ambulante.

Godine 1974. i 1975. bio je organiziran postdiplomski studij iz higijene živežnih namirnica animalnoga porijekla na Veterinarskom zavodu u Vinkovcima, na kojem su bili veterinarari stanice Martin Jakovac i Borislav Parmać, koji su studij apsolvirali, ali nisu magistrirali. Trošak je snosila Veterinarska stanica.

U stručnim časopisima veterinarari stanice rijetko surađuju a često i nikako i ako bi bilo materijala iz praktičnoga iskustva i opažanja za objavljivanje.

7. Poučavanje i informiranje naroda i stočara

Na lokalnoj radio-stanici održavaju se brojna savjetovanja i upute stočarima o zdravstvenoj zaštiti životinja i ljudi kao i o načinu držanja i hranidbe današnjih vrsti, produktivne stoke kao i njihova tova itd. Takva je predavanja držao redovito veterinar Ivan Ričko, a povremeno i dr Marko Kadić i ostali veterinarari stanice.

Stanica nije izdavala nikakvih brošura nego izdaje povremeno letke pri izvršavanju obaveznih akcija zaštite stoke i suzbijanja zaraza. Veterinarari ambulanta su obavezni na svojem području godišnje u toku zimskih mjeseci održati po 1 do 2 predavanja u svrhu poučavanja stočara.

Sa stočarima bilo je više sastanaka i dogovora, a veće grupe stočara stanica je pvela na stočarsku izložbu u Babinu Gredu, a s manjim brojem išlo se i na poljoprivredni sajam u Novi Sad.

8. Suzbijanje i preveniranje zaraznih i parazitiranih bolesti

U prošlosti je na županijskom području bilo dosta različitih zaraznih bolesti domaćih životinja. Najviše je bilo bedrenice goveda, a ponekad svinja i konja (bedrenični distrikt), zatim bjesnoće pasa i ostale stoke (goveda, ovce i svinje) ali i ljudi. Svinjske je kuge bilo svake godine i nanosila je dosta štete svinjogojstvu sve dok nije poslije 1930. počelo uspješno simultano cijepljenje, kojim je uspjelo smanjiti gubitke na najmanju mjeru. Vrbanca u prošlosti nije bilo nego se počeo pojavljivati tek poslije 1945. kao i kokošja kuga, dok je kolere bilo i ranije, ali u manjoj mjeri. Bilo je i sakagije na konjima.

Od parazitarnih bolesti najviše je bilo metiljavosti goveda i ovaca, te različitih crijevnih i plućnih parazita kao i ehinokokoze pa i šuge i lišaja na govedima itd.

Otkako se povećao broj veterinarara, a naročito poslije osnutka veterinarskih stanica (1949) mnoge su zaraze suzbijene ili se tek rijetko i sporedično pojavljuju. To je uspjelo radi toga, što veterinarari stanice svake godine obavljaju brojna zaštitna cijepljenja i dijagnostičke postupke uz liječenje parazitarnih i drugih bolesti.

Godine 1965. preventivno je cijepljeno protiv bedrenice 4.182 goveda, 190 svinja, 808 ovaca i 65 konja, protiv slinavke i šapa 724 goveda, protiv svinjske kuge 49.525 svinja, protiv bjesnoće 4.656 pasa, protiv vrbanca 32.580 svinja, protiv kuge peradi 221.955 kokoši, protiv tetanusa 3.091 konj.

Dijagnostički postupak proveden je te godine ovaj: tuberkulinizirano 686 goveda, maleinizirano 107 konja, a radi bruceloze izvađena krv 298 goveda, i 253 svinje, dok je brzom aglutinacijom pregledano 2.330 kokoši na tif peradi.

Parazitarne bolesti liječene su ove: metiljavost 878 goveda, 12 svinja, 631 ovca, plućni vlasci 383 svinje, želučano-crijevni paraziti 916 svinja, askaridoza 10.960 svinja, 411 konja i 363 peradi.

Od različitih bolesti liječeno je: goveda 1429, svinja 4 i konja 63 na socijalističkom sektoru, a na privatnom 746 goveda, 823 konja, 26 ovaca i 276 peradi, sterilitet je suzbijen na 2.156 krava.

Od ostalih poslova valja spomenuti da je te godine umjetno osjemenjeno 1.704 krave (84%) na privatnom sektoru, a na socijalističkom 423 krave (87%). Štrojeno je 6.131 svinja (većinom krmače).

Kako se obavljalo cijepljenje idućih godina pokazuju nam podaci za godine 1970, 1975, 1976.

Ti podaci glase:

C I J E P L J E N O

God.	Slin. i šap. goveda	bedrenica gov.	ovaca	bjesnoća pasa	svinj. kuga	vrbanac	kuga perad.	tetanus
1970.	2.291	4687	112	4764	37131	31423	142700	1632
1975.	750	9329	539	5520	28696	28172	146353	2298
1976.	680	9398	462	5036	34006	33363	263650	1946

Parazitarne bolesti suzbijaju se prema potrebi prodajom različitih antiparazitika u veterinarskim apotekama, a najviše protiv različitih crijevnih nametnika, a i drugih. Ehinokokoza se suzbija zajedno s cijepljenjem pasa protiv bjesnoće. Godine 1975. je liječeno 16.769 goveda i 229 ovaca, a 1976.g. 13.305 goveda i 229 ovaca, od metiljavosti.

9. Higijena živežnih namirnica životinjskoga porijekla (klaonice i mesnice)

Nastojanje za gradnju javne klaonice u Županji nije ostvareno sve do godine poslije 1945., kad su se počele adaptirati prostorije za manju klaonicu, koje su se kasnije dograđivale i proširivale, jer se na klaonici uvela i prerada mesa u različite proizvode. Kako klaonica nije direktno građena za tu svrhu nego su adaptirane prostorije, to ima i dosta nedostataka i poteškoća u radu i održavanju potrebne higijene. Klaonica je posebno poduzeće Sava — OOUR

PPK Županja i ima svoje 3 mesnice u Županji. Izvozi meso u zaklanom stanju za domaće tržište, a najviše u Zagreb i Maribor.

Privatne male klaonice i mesnice uredene u smislu postojećih propisa nalaze se u ovim selima: Gradište, Bošnjaci, Vrbanja i Gunja.

Pregled stoke za klanje i mesa obavlja u Županji radna veterinarska inspekcija stanice, a u selima ambulanti veterinari.

10. Sajmovi, sajmišta i trgovina stokom i proizvodima

O sajmovima i sajmištima pisano je općenito u poglavlju VI-5-06 knjige: »Prilog povijesti veterinarstva Slavonije i Baranje«. U Županji je sajmište ograđeno, ali nema utovarne rampe nego samo vagu, a nema ni prostorija za uredovanje veterinara i drugih radnika.

Svi su godišnji sajmovi, kojih je na županjskom području bilo gotovo u svakom selu, ukinuti su i sada se održavaju samo mjesečno i to u Županji svakoga 2. u mjesecu. Ti su sajmovi dobro posjećivani, a trgovina većinom dobra.

U Babinoj Gredi je sajmište ograđeno, ima mesnu vagu i utovarnu rampu za kamione, a uredovanje sa zdravstvenim uvjerenjima i ostalim veterinarskim poslovima obavlja se u veterinarskoj ambulanti koja je u neposrednoj blizini. Sajmovi se održavaju svakoga 10. u mjesecu. Nekada je bilo četiri godišnja sajma koji su bivali dobro posjećivani kao i sada mjesečni, na njima je redovito dobra trgovina naročito sa svinjama i teladi, a manje s govedima i konjima.

U Bošnjacima je sajmište dobro uredeno, a sajmovi se održavaju svakoga 8. u mjesecu. Dogon stoke kao i trgovina obično su slabi.

U Drenovcima je sajmište djelomice ograđeno i nema ni mesne vage ni utovarne rampe. Sajmovi se održavaju svakoga 15. u mjesecu, a dogon i trgovina su slabi.

Sa županjskoga područja stoke se najviše otprema u tuzemstvo, a manje u inozemstvo. Podaci o pregledu stoke pri otpremi željeznicom, ali više kamionima, pokazuju nam opseg trgovine.

Otprema žive stoke

God.	U inozemstvo		U tuzemstvo		svinje	perad
	konji	goveda	konji	goveda		
1975.	624	-	342	3.083	1.003	107.173
1976.	312	-	712	2.312	131	131.015

Otprema zaklane stoke

U inozemstvo nije bilo otpreme zaklane stoke nego samo u tuzemstvo.

God.	gov. meso u tonama	svinj. meso u t.	ovčje meso u t.	divlj. prer. u t. u t.	od mesa	mlije- ko u pr.	svi ml. proiz.
1975.	165	39,2	1.0	0,8	6,7	11298	958,0
1976.	25,3	157,5	1.0	1,20	5,1	11385	936.0

Podaci o broju izdanih zdravstvenih uvjerenja za stoku

Godina	konji	vrst goveda	svinje	ovce
1975.	1300	10.056	16.824	563
1876.	1253	10.872	17.640	417

11. Stočno groblje

U Županji postoji ošaćeno stočno groblje s prostorijom za sekcije leševa, ali je dosta zapušteno, jer se nitko ne brine za održavanje, a leševi se rijetko i zakopavaju nego većinom na vlastitom zemljištu, koje nije pristupačno stoki. Konfiskate i otpatke s klaonice odvozi kafilerija iz Brčkoga.

12. Prijevozna sredstva

Stanica ima vlastito prijevozno sredstvo (kombi, auto) za dovoz lijekova, pilića i ostalog materijala područnim ambulantom kao i za druge svrhe. Veterinari svi imaju vlastite automobile pa ih upotrebljavaju i za službene poslove te im se plaća naknada po pređenom kilometru dva dinara, koji se pravdaju u računima o radu.

13. Osiguranje stoke

Stanica nema nikakvog ugovora s Osiguravajućim zavodom za osiguranje stoke s rizikom liječenja i zdravstvene zaštite stoke.

14. Društvena aktivnost

U Društvu veterinara i veterinarskih tehničara Vinkovci, Vukovar i Županja iz Županje bili su predsjednici društva: upravitelj Zvonko Tiljak od godine

1964. do 1968.g., a zatim Dragan Jurić 1970., poslije njegove tragične smrti bio je to Martin Jakovac od 1971. do 1974. Godine 1965. održao je Zvonko Tiljak oveći referet o Đuri Kopicu, vinkovačkom kotarskom veterinaru, koji je zaslužan za osnutak Veterinarskoga zavoda u Vinkovcima (1940) i prve veterinarske ambulante u Slavoniji u selu Otoku (1938), kad mu je društvo postavilo poprsje u auli Veterinarskoga zavoda dne 15.V.1965., a prigodom proslave 15 godišnjice rada Veterinarske stanice u Vinkovcima, što je bilo svečano proslavljeno uz prisustvo velikoga broja veterinara.

Od godine 1971. do 1974. uz aktivnost predsjednika Martina Jakovca naročito je bio aktivan tajnik društva veterinara Marko Žigmundovac, što je dokazao svojim iscrpnim i punim različitim podataka godišnjim izvještajem društva za razdoblje uprave u Županji.

Svi su veterinari Županijske veterinarske stanice članovi društva i redovito dolaze na sastanke, a povermeno sudjeluju i u diskusijama.

15. Ostali podaci i opažanja

Veterinari stanice izvršavaju sve obavezne akcije zdravstvene zaštite stoke u smislu naredbe o tome, koju Uprava za veterinarstvo izdaje svake godine. Opseg tih akcija pokazuju nam podaci o njihovu izvršenju posljednjih par godina (vidi podatke o cijepljenju!).

Financijski se planovi svake godine povećavaju, a tako i njihovo ostvarenje, što je vidljivo iz podatka o tome za godine 1973. — 1976.

Godina	planirano	ostvareno	% ostvarenja
1973.	4.972.949	6.238.300	125 %
1974.	8.657.825	8.433.873	97 %
1975.	7.652.142	8.930.094	117 %
1976.	10.912.757	16.372.297	150 %

Najviše prihoda dolazi od tzv. sporednih poslova tj. od kooperacije i trgovine kao i od apoteka i prodaje krmnih smjesa, lijekova i ostalih sredstava. Od tih prihoda stanica dobiva oko 81%, a od klasično veterinarskog djelovanja i umjetnog osjemenjivanja dolazi tek 19% prihoda (1976).

Stanica je u godinama 1975. i 1976. imala velikih izdataka pri gradnji i opreme novih veterinarskih ambulanaata u Gradištu, Posavskim Podgajcima i Vrbanji. Za tu je svrhu dobila izdašnu pripomoć od Skupštine općine Županja i iz Fonda za suzbijanje stočnih zaraza (republički fond), ali je iz vlastitih sredstava za sve tri ambulante potrošeno svega oko 200.000.000 st. din. dok je za opravke starih ambulanaata i stanova potrošeno još oko 300.000 st. dinara.

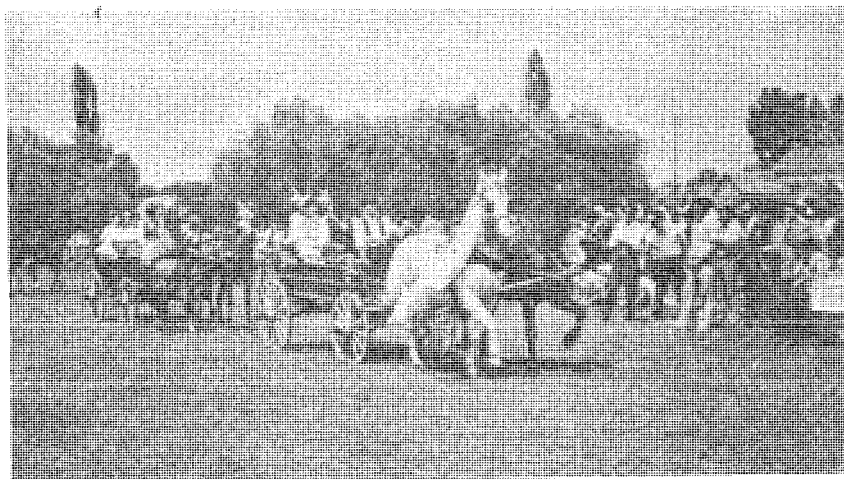
Cijene veterinarskih usluga povećane su posljednji puta godine 1976. pa se kreću ovako: za preglede krupne stoke 50,00 din., za preglede sitne stoke 20 do 30 din., za teško telenje 300,00 din., za vadenje posteljice 200,00 din., za strojenje pastuha 200,00 din., nerastova 50,00 din. i krmača 50,00 din., za cijepljenje protiv svinjske kuge od 15,00 do 20,00 din., a protiv vrbanca 10,00 din itd.

KONJOGOJSTVENA UDRUGA U BABINOJ GREDI (35 godina djelovanja /1942. do 1977.)

Proslava 35. godišnjice djelovanja Konjogojstvene udruge u Babinoj Gredi bila je 26. lipnja 1977. u znaku Titovih jubileja pod pokroviteljstvom Zajednice općina Slavonije i Baranje pa su stoga i bili brojni ne samo prisutni predstavnici političkih ustanova nego i naučnih i drugih. Osim predstavnika Zajednice općina iz Osijeka bili su predstavnici Poljoprivrednih fakulteta iz Osijeka i Novoga Sada, a također i predstavnik Novosadskog sajma, zatim predstavnici Sekretarijata za poljoprivredu iz Zagreba i Novoga Sada te Stočarskog selekcijskog centra i Fonda za stočarstvo iz Zagreba, predstavnik Armije iz Zagreba, Poslovnog udruženja za stočarstvo iz Osijeka, Poljoprivredno prehrambenog kombinata i Općine Županja uz poljoprivredne i veterinarske stručnjake i mnogi drugi uzvanici.

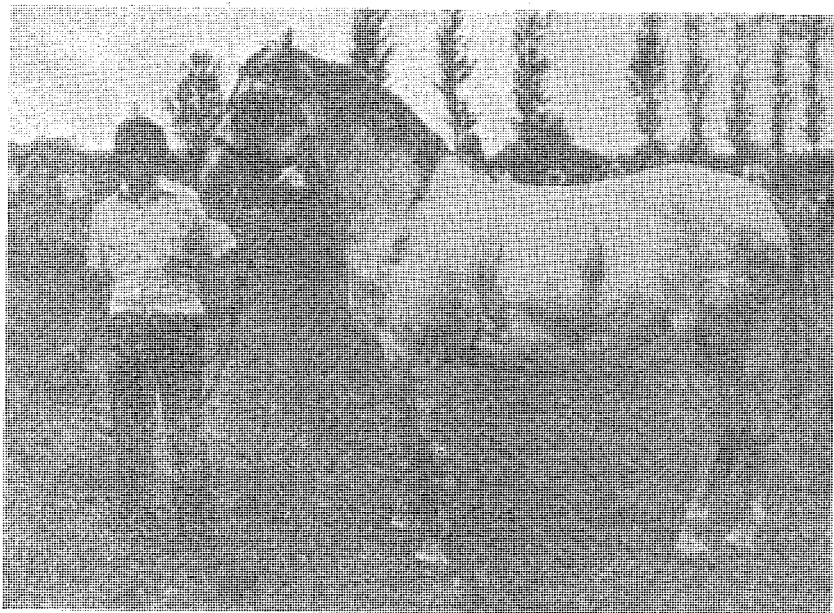
Bila je to ne samo uspjela konjogojska priredba nego i folklorna manifestacija, jer su se isticale lijepe narodne nošnje ne samo u kolima svatovskih zaprega nego i na članovima udruge, pjevačkog društva kao i na mnogim domaćim posjetiocima proslave.

Nakon mimohoda 20 kola svatovskih zaprega s lipicanskim kobilama i pastusima kroz cijelo selo sve su zaprege na čelu s četveropregom lipicanskih pastuha Centra za selekciju konja iz Đakova prodefilirale na nogometnom igralištu ispred brojnih posjetilaca.

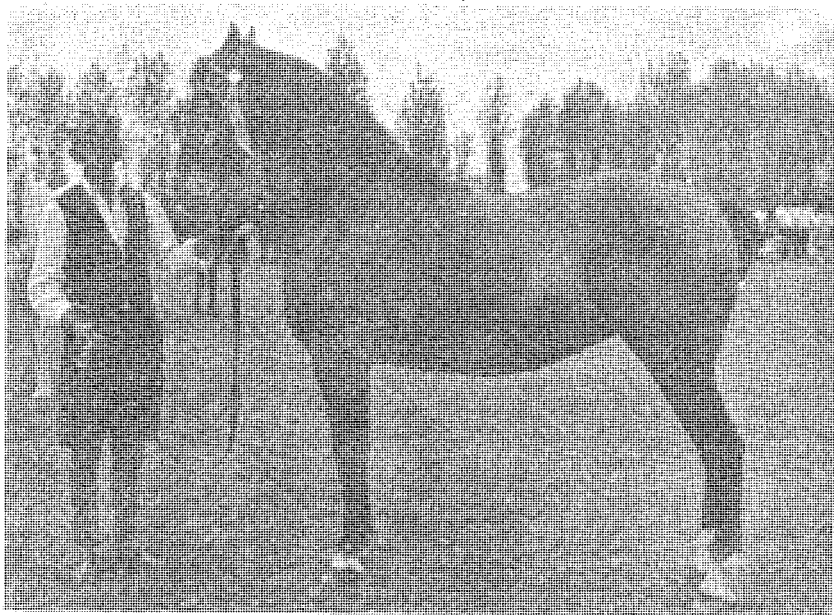

Svatovske zaprege u mimohodu

Zatim su bile preponske trke Jahaćega kluba iz Đakova i vježba najmlađih učenika i učenica jahaće škole iz Đakova na londžiranom pastuhu. Nakon toga pojedinačno su predvedene sve udružne kobile i pastusi pa su tada i ocijenjeni. Slika br. 2 prikazuje nam jednu od najboljih udružnih kobila vlasništvo Ivana Đakovića.

Jedna od najboljih kobila sl. 2.

Jedna od najlepših kobila novijega uzgoja sl. 3

Na slici broj 3 vidimo jednu od najljepših kobila novijega uzgoja, vlasništvo Antuna Terzića.

Poslije te vanjske priredbe bila je svečana sjednica udruge u punoj dvorani mjesnoga kina. Nakon pozdrava predsjednika udruge otpjevalo je pjevačko društvo »Mijat Stojanović« nekoliko pjesama i odigralo par kola.

Tada je govorio u ime pokrovitelja predstavnik Zajednice općina Slavonije i Baranje, a zatim je direktor Centra iz Đakova (Ing Luka Stipić) podijelio diplome Centra zaslužnim konjogojcima i suradnicima, a u ime Konjogojstvene udruge podijelio je pehare naročito zaslužnim ustanovama i pojedincima za uzgoj lipicaanskih konja. Podijeljeno je svega 49 diploma i 5 pehara. Diplomom i peharom dobio je dr Marko Kadić kao osnivač udruge koji se u kraćem govoru zahvalio drugu na priznanju i peharu i za uzvrat poklonio lijepu sliku pastuha Favory Montenegre 599, koji je praotac udružnih kobila (vidi sl. br. 4)

Minutom šutnje svi prisutni odali su priznanje i poštovanje prvim članovima udruge, kojih više nema među nama.

Nakon opisa proslave potrebno je prikazati i najvažnije o konjogojstvu na području županijske općine te o radu i uspjesima udruge koja je svojim 35-godišnjim djelovanjem popravila kvalitetu konja ne samo u svojem selu nego i u okolici.

Uzgoju konja u Slavonskoj Posavini posvećivalo se u prošlosti više brige nego ostalim domaćim životinjama, jer su konji bili najuži suradnici ljudi u radu oko zemlje kao i u ratu, a u vožnji su ljudi uživali u ljepoti, snazi i ustrajnosti kao i poslušnosti svojih konja. Konji su se mogli i dobro prodati, jer su ih do nedavne prošlosti kupovale države za potrebe svoje vojske (Italija, Grčka i druge).

Kako se kretao i smanjivao broj konja u prošlosti do danas na području nekadašnjega kotara, a danas općine Županja, pokazuje nam ova tablica:

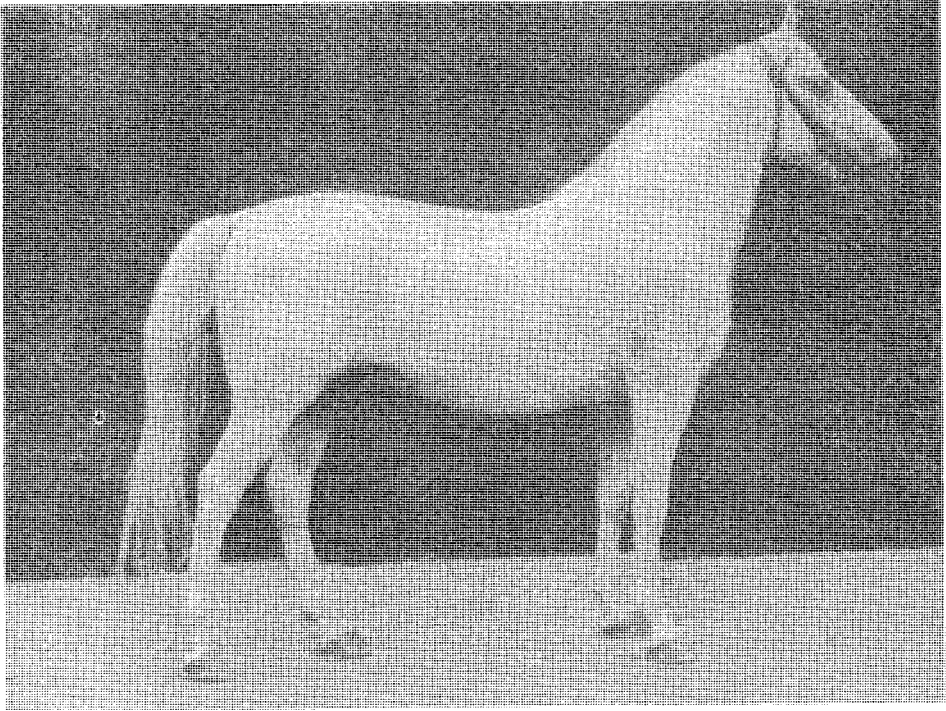
Tablica br. 1

Godina	Broj konja	Broj konja na 1 kv. km
1895	13.692	17
1921	12.125	15
1931	10.104	12
1939	10.174	12
1950	8.928	9
1955	8.255	9
1968	5.370	6
1976	2.304	3

U Babinoj Gredi se također smanjivao broj konja prema ovim podacima: 1939-1324 konja, 1953-1081 konj, 1963-723 konja, 1970-566 konja, 1975-341 konj i 1977-228 konja. Vidljivo je, da se broj konja smanjivao kao i na ostalom području općine Županja.

Kao kotarski veterinar u Županji (1928-1938) bio sam i referent za konjogojstvo pa sam se brinuo za njegovo poboljšanje koliko sam najviše znao i mogao. Nabavljao sam iz Pastuharne u Kutjevu državne pastuhe za držanje u privatnoj njegi po selima po više godina s prelazom u vlasništvo, a osnivao sam i pripusne postaje s državnim pastusima iz Kutjeva (Soljani, Babina Greda). Na licenciranjima su ostavljani za rasplod samo najbolji pastusi, a ostali

su poštrojani. Pripusna postaja s pastusima i jahačima iz Kutjeva najdulje je djelovala u Babinoj Gredi tj. od 1936. do 1938. pa i dalje sve do 1943. Ti su pastusi utjecali na poboljšanje konja u selu, a najviše je to učinio glasoviti državni pastuh Favory Montenegro 599, koji je kroz tri godine stalno dolazio na postaju (1936, 1937 i 1938.) pa je tako postao praotac udružnih kobila, s kojima je godine 1942. osnovana Konjogojstvena udruga.

Pastuh Favory Montenegro 599 sl. 4

Predradnje i osnutak udruge

Godine 1937. bila je stočarska izložba u Beogradu. Uspjelo mi je poslati na tu izložbu dva dobra pastuha i to jednoga iz Županje, Arapa Tine Vučićevića, i drugog Sokola iz Babine Grede Zaverija Stojanovića. Pastusi upareni vozili u kolima s vlasnicima u narodnoj nošnji pa su pobudili priličan interes gledalaca. Nagrađeni su prvom nagradom i obadva su prodani uz cijenu po 10.000 dinara, što je u ono vrijeme bila vrlo visoka cijena.

Taj uspjeh na stočarskoj izložbi rezultirao je time, da je idućih godina na licenciranje dolazio veći broj dobrih mladih pastuha, koji su ostavljeni za prirast pa su se mogli bez ograničenja prodati, ili su licencirani samo za prodaju ali ne za pripust u selu.

U to se vrijeme već pomišljalo na konjogojstvene udruge ali još nije bilo dovoljno kobila s poznatim porijeklom pa je valjalo počekati još koju godinu, dok se uzgoji veći broj kobila od državnih pastuha, koji su bili na pripusnoj postaji. Ja sam u to vrijeme (1938) premješten u Zemun, a 1939. u Karlovac

pa u Zagreb, ali sam ipak održavao veze s babogredskim konjogojcima, a napose s Žaverijem Stojanovićem koji je obavljao sve predradnje za osnutak udruge za uzgoj i selekciju lipicanaca. Kad su u jesen 1941. bile sve predradnje gotove sazvana je osnivačka skupština za 12. travnja 1942. pa je tada izabran upravni odbor s predsjednikom Žaverijem Stojanovićem i još 8 odbornika. Bili su to: Petra Čivić, Mato Stojanović, Alojz Babić, Andrija Verić, Stipa Vuković, Martin Lešić, Adam Vuković i Antun Verić.

Toga dana izabrano je od predvedenih 40 kobila 27 za udruhu, koje su odmah žigovane, a bile su vlasništvo 17 konjogojaca.

Tablica broj 2.

PASTUSI
na čijem je potomstvu osnovana
Konjogojstvena udruga u Babinoj Gredi

Tek broj	P a s t u h	Opasivao	Opaska
1	599 Favory Montenegra	1936., 1937. i 1938.	Pripisna postaja u Babinoj Gredi
2.	1408 "neapolitano Olivia	1936.	" "
3	1024 Favory Morava	1937. i 1938.	" "
4	574 Pluto Quinta	1936., 1937. i 1938.	U privatnoj njezi
5	293 Favory Firlefang	1939., 1940., 1941. i 1942	" "
6.			

P O P I S

*pastuha pepinijera Konjogojstvene udruge Babina Gređa od 1942.do 1977.-

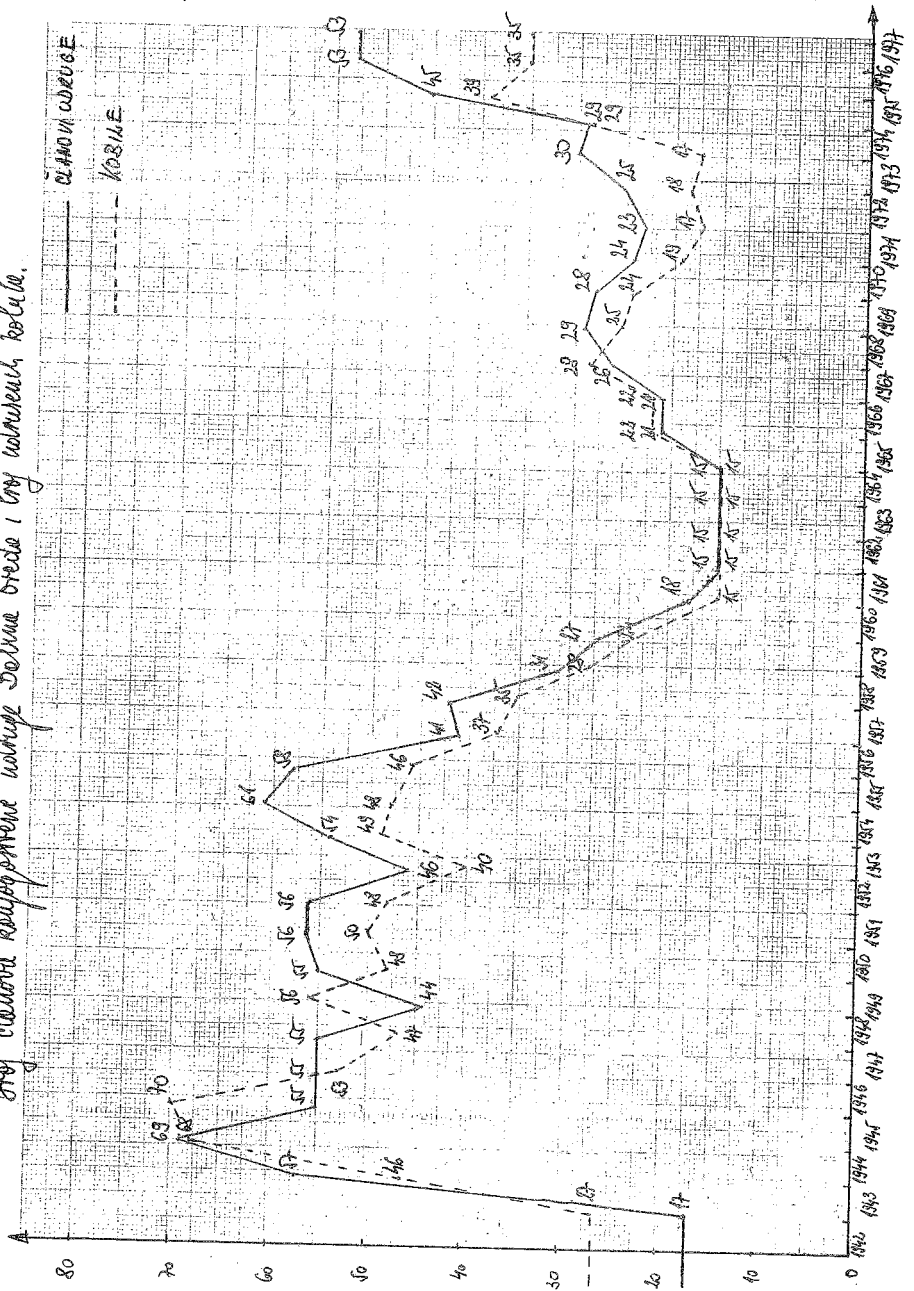
Red. broj	Godina	Pastuh	Opaska
1	1942	697 Favory Brezova I 289 Favory Valona	Pripusna postaja
2	1942	293 Favory Pirlefanc	Držaoč Žaverije Stojanović
3.	1943	697 Favory Brezova I 359 Neapolitano Gaetana	Pripusna postaja
4.	1944- 1946	293 Favory Pirlefanc 1632 Favory Alka	Držaoč Žaverije Stojanović
5	1947- 1951	1010 Siglavy Linda	" "
6	1952	1570 Conversano Stana	" "
7	1953- 1954	1197 Favory Mara XI	" "
8	1954- 1955	536 Favory Mara IV	" "
9	1956	1027 Favory Adria III	Djuro Stojanović 678
10	1957	1027 Favory Adria III 250 Siglavy Batosta	" "
11	1958- 1959	Isti pastusi	" "
12	1960- 1964	1027 Favory Adria III	" "
13	1965- 1966	340 Siglavy Pakra XXI	Držaoč Ivan Knežević
14	1967	558 Siglavy Pakra XVI	" Ilija Kedačić
15	1968	558 Siglavy Pakra XVI 384 Conversano Slava XXII	" " " " Djuro Stojanović
16	1969	384 Conversano Slava XXII 558 Siglavuy Pakra XVI	" " " " Ilija Kedačić
17	1970- 1971	242 Pluto Neretva	U privatnoj njezi
18	1972	93 Maestoso Santa	Držaoč Andrija Gregorović
19	1973	Maestoso Krabe	" Franjo Stojanović
20	1974- 1975	99 Maestoso Mara	" " "
21	1976- 1977	99 Maestoso Mara	" Lovro Gregorović

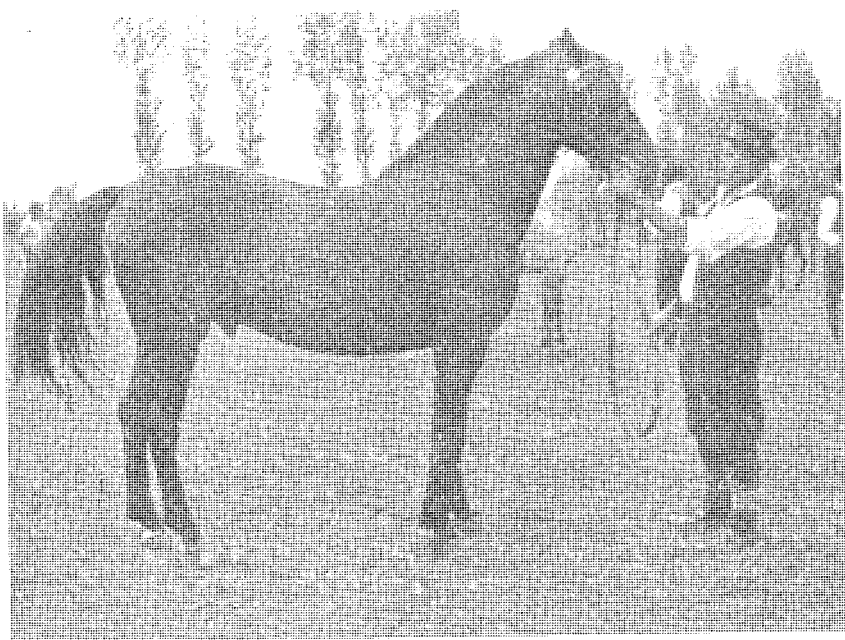
Tablica br. 4

P O D A C I
o Konjogojstvenoj udruzi Babina Gređa

Godina	Broj članova udruge	Broj udruž. kobila	Broj novožigovanih ždrebica		Broj ždrebadi	Opaska
			pastuha			
1942	17	27	-	-	-	
1943	57	46	17	2	19	
1944	69	68	21	3	27	
1945	55	70	17	-	33	
1946	55	53	19	1	31	
1947	55	47	18	-	23	
1948	44	56	18	-	18	
1949	55	48	15	2	21	
1950	56	50	18	1	24	
1951	56	48	11	-	23	
1952	46	40	10	-	17	
1953	54	49	13	1	23	
1954	61	48	9	-	28	
1955	53	46	13	-	24	
1956	41	37	9	-	18	
1957	42	35	16	-	21	
1958	31	28	8	-	13	
1959	27	24	7	-	11	
1960	18	15	6	-	9	
1961	15	15	-	-	13	
1962	15	15	-	-	7	
1963	15	15	-	-	9	
1964	15	15	-	-	-	
1965	21	22	-	-	4	
1966	21	22	2	2	4	
1967	26	28	3	5	8	
1968	29	25	3	8	11	
1969	28	24	2	3	-	Od 1969. do
1970	24	19	6	-	-	1977. većina
1971	23	17	6	-	-	ždrebadi je pro-
1972	25	18	11	-	-	dana na sajmo-
1973	30	17	6	-	-	vima, a ostalo
1974	29	29	4	-	-	jes-amo ono,
1975	45	39	7	-	-	što je sposobno
1976	53	35	11	-	-	za žigovanje.
1977	53	35	16	-	-	

Брой елементи композитне водове Бодна брета и брой воденичких колаче.

Pastuh Maestozo Mara 99

odmah žigovane, a bile su vlasništvo 17 konjogojaca koji su tako postali i članovi udruge.

Izbor i ocjenu kobila obavio sam s konjogojcima, jer sam u to vrijeme bio rukovodilac stočarstva u Hrvatskoj. Službenik konjogojskog odsjeka Ivan Adamović Žigovao je kobile i obavio sve administrativne poslove; osnovao zapisnik, matičnu knjigu i ostale evidencije.

I tako je udruza toga dana bila osnovana na zadovoljstvo konjogojaca i ostalih mještana.

Većina izabranih kobila poticala je od pastuha Favory Montenegra 599, a nešto i od ostalih pastuha navedenih u tablici br. 2.

Da bi udruza što uspješnije radila, brinuo sam se da na pripusnu postaju dođu najbolji pastusi iz Kutjeva. Tako je bilo sve do 1944. a od tada nije bilo više pripusnih postaja (ili rijetko) nego su pastusi izdavani uz ugovor u privatnu njegu po više godina s prelazom u vlasništvo nakon isteka ugovora. Danas se pastusi izdaju u zakup bez prelaza u vlasništvo.

U tablici br 3. propisani su pastusi koji su sve do 1977. opasivali udružene kobile. (Tablica br 3, popis pastuha pepinijera u Babinoj Gredi od 1942. do 1977).

Iz te je tablice vidljivo, da je najviše pastuha bilo iz Favory linije t.j. svega 5 a uz pastuhe koji su opasivali prije osnutka udruge bilo je još 3 iz iste linije. Od ostalih linije 4 su Siglavy, 3 Maestoso, 1 Pluto i 1 Neapolitano linije.

U 35-godišnjem razdoblju opasivalo je udružene kobile ukupno 16 pastuha od kojih su neki bili u selu i po više godina. Najdulje je bio Favory Andri-

ja III (1956-1964) i pastuh 293 Favory-Firlefanc (1939-1946). Svi ostali pastusi opasivali su manje godina što se vidi i iz popisa u tablici br 3.

Razvoj udruge pokazuje nam tablica br 4 u kojoj je dan popis članova udruge kao i broj kobila i prigojenih ždrebica od 1942. do 1977. godine. (tablica br 4 i grafikon br 4 a gdje su prikazane oscilacije u broju članova i kobila).

Iz podataka u tablici br 4 i krivulje grafikona br 4 a vidi se

Tablica br.

KONJOGOJSTVENA UDRUGA BABINA GREDA
na izložbama i priredbama

Tek. broj	Godina	Godište	Broj grla ili zaprega	Nagrade
1	1947	Zemaljska izložba u Djakovu	4 kobile	1-I nagrada 1- II nagrada 2 - III nagrada
2	1948	Pri otvorenju Veter. ambulante u Babinoj Gredi	8 kobila	1 - I nagrada 2- II nagrada 5 - III nagrada
3	1954	Izložba na osječkom sajmu	2 kobile	1 - I nagrada 1 - II nagrada
4	1955	Poljoprivredna izložba u Zagrebu	5 kobila	I - IA nagrada 1- I nagrada 1- II nagrada 1 - III " Posljednje dvije ždrebice
5	1971	Stočarska izložba u Babinoj Gredi	više udružnih kobila, pastuha i ždrebadi	
6	1972	Novosadski sajam	4 kobile	Ocjena Ia i nagrada
7	1973	Djakovački vezovi	4 zaprege kobila	I nagrada/pehar/
8	1974	Djakovački vezovi	4 zaprege kobila	II nagrada
9	1974	Vinkovačke jeseni	5 zaprega	I,II, III i IV nagrada
10	1975	Vinkovačke jeseni	10 zaprega i 1 jahač	II, III i IV nagrada
11	1976	Vinkovačke jeseni	8 zaprega	I,III i IV nagrada

Analizirajući pobliže spomenuti popis i krivulju vidimo, da je već 1943. broj članova porastao na 57, a broj kobila na 46. slijedeće godine broj članova biva najveći tj. 69 kao i broj kobila koji je dostigao brojku 70.

Idućih se godina smanjuje broj članova i broj kobila, ali ipak kroz 16 godina broj članova je iznad 30, a broj se kobila kretao od 30 do 50. Najmanji je broj članova (15) bio u razdoblju 1960. do 1963. i svega 15 kobila. Međutim daljnjih se godina stanje popravlja te je od 1964. do 1973. broj članova iznad 20, a broj se kobila kreće od 20 do 28.- Poslije 1973. povećava se broj članova preko 30, a isto tako i broj kobila. Od godine 1975. do 1977. raste broj članova od 45 do 53, a broj kobila je 35, a povećava se i broj novožigovanog podmlatka (11 do 16 grla).

Pad broja kobila je u vezi s povećanim brojem prodanih udružnih grla u godinama 1945. i 1946. te 1953., a od 1959. do 1964. tome je uzrok pad cijena konjima i trzavice i nesporazumi udruge i Centra za selekciju konja u Đakovu, što se poslije 1964. popravilo i udruga se opet brojčano povećala.

Osim toga, i povećana mehanizacija u poljoprivredi također je uzrok smanjivanju broja kobila u godinama 1970. do 1973. kad je u selo došlo mnogo traktora. Ali poslije 1973. naglo se povećava i broj članova i broj kobila. Tome ima više razloga. U prvom je redu veća briga Centra u Đakovu za rad udruge (Ing Luka Stipić), a zatim i uspjesi udruge na stočarskim izložbama i folklornim priredbama kao i rezultati prodaje kobila posredovanjem Centra. Povoljno je djelovala i dobra cijena konjima bilo da se na sajmovima prodaju za rasplod i daljnje držanje ili pak za klanje. Sve se dobro plaća. Prema tome je ne samo briga Centra nego i ekonomska računica od uzgoja dobrih konja povećala broj udrugara i njihovih kobila. To je preporučljivo i za daljnji rad udruge, jer je i u interesu opće narodne obrane, da se uzgaja što više i što boljih konja, pa se za tu svrhu i daju posljednjih godina povećana novčana sredstva, što je i babogredska udruga osjetila!

O sudjelovanju udruge na stočarskim izložbama i ostalim priredbama prikazani su podaci na tablici broj 5., iz koje se vidi gdje i kada je udruga sudjelovala, a označene su i nagrade, kojima su bila izložena grla nagrađena (tablica br 5, sudjelovanje na izložbama).

Od godine 1947. do 1976. udruga je sudjelovala na svega 6 stočarskih izložbi na 5 folklornih priredbi (Đakovo, Vinkovci). Na tim je izložbama i priredbama bilo od 2 do 20 udruženih grla, a dobiveno je ukupno 32 nagrade i to: 2- IA, 7 -I, 9-II, 11-III i 3 IV nagrade.

Podatke o prodaji udruženih grla pokazuje nam tablica br. 6 u kojoj su brojčani podaci od godine 1945. do 1977.

Vidljivo je da je prodano svega 50 raspolodnih grla i to većinom kobila. Većina je prodana posredovanjem Centra, koji rukovodi svim konjogojskim udrugama na području SR Hrvatske, pa su postignute najviše cijene za visoko vrijedna raspolodna grla. Ali osim tih grla prodavalo se i na sajmovima uz dobru tržišnu cijenu pa je tako samo od 1972. do 1977. prodano još 30 udruženih kobila.

Iako je prodaja uz visoku cijenu djelovala stimulatивно ipak je ostavila i nepovoljne posljedice. Prodajom prvih godina nakon rata 10 najboljih kobila za Saveznu ergelu u Vukovaru, koje je izabrao uvaženi konjogojac ing Grkoveć i dobro ih platio, ostale su u udruzi slabije kobile, od kojih je trebalo uzgojiti dobar podmladak), što u ono vrijeme nije bilo moguće postići, jer je u Đakovačkoj pastuhani tada bilo vrlo malo dobrih pastuha, koji su zadržani za ergelu i nisu se mogli slati na pripusne postaje za potrebe udruge.

P R E G L E D
o prodaji rasplodnih grla Konjogojstvene udruge Babina Greda
/od 1945. do 1977./

Godina	Broj prodanih grla	Opaska
1945, i 1946	11	Svih 58 grla prodano je putem Centra za selekciju konja u Djakovu uz cijenu za vrijedan rasplodni materijal.-
1947	8	
1948	4	
1949	4	
1951	1	
1952	1	
1953	10	
1954	2	
1955	3	
1956	2	
1958	3	
1967	1	
1968	1	
1972	3	
1973	1	
1975	1	
1977	2	
Svega	58 grla	Od 1972. do 1977. prodano je na sajmovima još 30 udružnih kobila po tržišnim cijenama

Iz podataka o broju udružnih kobila vidljivo je, da je baš nakon prodaje većega broja kobila uslijedilo i smanjivanje broja članova i broja kobila idućih godina, pa je tek posljednjih godina uslijedilo vidno povećanje, što je pozitivno obzirom na opće smanjivanje broja konja uslijed nagloga prodora motorizacije pri obradi zemlje. Međutim motorizacija neće nikada posve istisnuti konja iz poljoprivrede, jer gdje prestaje motor, tamo prihvaća konj! U slučaju rata i opće narodne odbrane pri uništenju skladišta gorivog pogonskog materijala konj i vol bit će jedina motorna i vučna snaga kako za potrebe rata tako napose pri obradi zemlje i opskrbi hranom.

Povećanje broja konja nalaže nam i ekonomika, jer je danas lakše i jeftinije uzgojiti mladog konja za klanje do godine dana nego tele ili june, a dobro se plaćaju i stariji konji za klanje, jer ih traži i kupuje inozemstvo.

Na današnjoj proslavi 35 godišnjice pred brojnim domaćima i pozvanim stranim gledaocima prodefilirala su udružna grla pokazujući svojim izgledom rezultate 35 godišnjega rada udruge na uzgoju i selekciji lipicanskih konja, čiji se utjecaj očituje ne samo u Babinoj Gredi nego i u okolnim selima. Stoga poželimo drugu i daljnji još uspješniji rad pa će kao i u prošlosti tako i u budućnosti s pravom moći pjevati svoju narodnu: Idu kola iz Banova Dola, konji bjelci-to su Babogrecil-

Izvori i literatura:

1. Podaci iz Konj. udruge Babina Greda
2. Vlastita opažanja i sjećanja
3. Konjogojstvena udruge Babina Greda (1942-1968), Stočarstvo 1970) 24.

ULOGA ŠUME I ŠUMARSTVA U ZAŠTITI ČOVJEKOVA OKOLIŠA

*Čovjek mora mnogo više znati o svojoj
okolini da bi je zaštitio i sačuvao
za buduća pokolenja.*

ŽIVOT ŠUME JE VEOMA SLOŽEN

Šumu čini drvećem suvislo obrasla površina, koja je bar tako velika, da su ondje vanjski faktori (temperatura, vlaga, svjetlo, vjetar, tlo i dr.) podvrgnuti, većoj ili manjoj mjeri, utjecaju dotične biljne grupacije. I iz ovoga vidimo da za formiranje šuma nije potrebna samo izvjesna površina obrasla drvećem, nego je važan međusobni odnos drveća.

Spašvanska šuma pod snijegom 21. 11. 1971. odjel 156 pored lovačke kuće
Spačva

Šuma je među vegetacijskim oblicima najveličanstvenija tvorba prirode. Izlazi iz tog njenog grandioznog uzrasta, krupnih dimenzija stabla, jakog granjanja, višestrukog etažiranja, kao i prirodnog širenja svuda gdje za to odgovaraju klimatski uvjeti. Šuma je biogeocenoza, u kojoj je glavni edifikator drveće. To je životna zajednica drveća, grmlja i drugog bilja, kao i brojnih životinjskih organizama s jedne i njihovog životnog staništa (biotopa) s druge strane. Šuma ima toliku prodornost da se sama od sebe proširuje na travnjake, pašnjake, napuštene njive, popuzine, riječne i bujične nanose, odronjene terene, pokosine uz putove i željeznice itd. Ona nastaje postupno. Pojavljuje se najprije pionirsko zeljasto bilje, zatim sitno grmlje, pa šikare i drveće laganog sjemena. Pravo drveće naseljuje se postupno jedno za drugim, sklapa se i potiskuje ostale biljne elemente. Stvaraju se uvjeti za naseljivanje bilja, koje s tom šumom čini prirodnu cjelinu. Šuma nastaje putem progresivnih sukcesija i razvija se do izvjesnog više ili manje stabilnog stanja. Čim se u takvoj šumi imalo promijene ekološke prilike, nastupaju i promjene u sastavu šume.

Prirodni vegetacijski šumski pokrov bio je iskonskog karaktera, posve nepromjenjen, do unatrag kojih 5000 — 10.000 godina. Onda čovjek je više ili manje mijenjao prirodni izgled šumskog pokrova. Na osnovu povjesnih i sinhronoloških vegetacijskih proučavanja nastoji se iskonstruirati slika o iskonskom sastavu Zemljinog šumskog pokrova.

GRADA ŠUME

Šuma je veoma složena zajednica živih bića — biocenoza — koja se odlikuje mnogim važnim osobinama. U njoj živi pod određenim životnim uvjetima međusobno povezan veoma velik broj biljaka i životinja najrazličitijeg izgleda i najrazličitijih zahtjeva. Od biljaka zastupani su gotovo svi životni oblici, od velikog drveća do mikroskopski sitnih gljivica i bakterija u tlu, i vrše u njoj najrazličitije zadaće. Znanost je još daleko od toga, da potpuno buhvati sav taj život u šumi, da pronađe veze, koje postoje među njezinim članovima i da potpuno protumači šumu kao najveličanstveniju zajednicu biljnog i životinjskog svijeta na Zemlji. Ipak su već danas, na temelju proučavanja drveća, grmlja, zeljastog bilja, mahovina i lišajeva u šumi utvrđene brojne zajednice, koje se razlikuju po svom sastavu, izgledu (fizionomiji), po godišnjem razvitku i po životnim prilikama. Tome višem bilju pridružuje se uz raznoliki životinjski svijet i veoma velik broj gljiva i bakterija, koje vrše u šumi važnu zadaću rastvaranja organskih spojeva, što ih je stvorila zelena biljka.

Kako je šuma zaista složena zajednica vrlo heterogenih bića, pokazuje već letimičan pogled u njezinu strukturu. Šuma hrasta kitnjaka i običnoga graba, koja pokriva brda i doline sjeverne Hrvatske, ima šest slojeva nad zemljom: sloj visokog drveća, sloj niskog drveća, sloj grmlja, sloj visokih zeljastih biljaka, sloj prizemnih zemljastih biljaka i sloj mahovina na šumskom tlu. Tom nadzemnom slojanju odgovara i podzemno slojanje — razno bilje zakorjenjuje se u raznoj dubljini i nalazi nesmetano dovoljno prostora i hrane u raznim slojevima tla. Osim toga postoji u šumi i značajan periodicitet u godišnjem razvitku od ranog proljeća do kasne jeseni, pa je na taj način savršeno iskorišten prostor i omogućena opskrba svijetlom i hranjivim tvarima veoma velikom broju biljaka na razmjerno malenom prostoru.

Osim slojanja i značajnog vremenskog razvitka ističe se šuma i tijesnom povezanošću svojih sastavnih članova. Ta povezanost vrsta ima svoj razlog s jedne strane u međusobnom prilagodavanju, a s druge strane u borbi za opstanak.

Šuma nije samo odraz današnjih prilika, nego je rezultat dugog razvitka vegetacije u prošlosti Zemlje. U šumi su se zadržali samo oni elementi, koji su se mogli međusobno prilagoditi, jer je dugotrajna borba za opstanak uklonila sve one vrste koje nisu pristajale u ovu zaokruženu životnu cjelinu. Zato idu naša nastojanja za tim, da u šumi kao prirodnoj zajednici biljaka i životinja obuhvatimo sva živa bića i protumačimo njihovu međusobnu povezanost i uvjetovanost.

BIOCENOZA

Biocenoza je zajednica životinja i biljaka sposobna za samostalni opstanak (ona je autarkična) na jednom određenom životnom prostoru, koji nazivamo biotop. Mjerilo za neku biocenozu ravnoteža uspostavljena između različitih procesa izmjene tvari, s tim da je ravnoteža dinamična, da ima određeno područje kolebanja (variranja) tako da se mogu podnijeti oštećenja a da pri tome ne dođe odmah do ekoloških zastranjivanja ili propasti. Biocenoza zajedno s tlom, njegovom formacijom i mineralnim tvarima u njemu čini ekosistem.

EKOSISTEM

Ekosistem je životna zajednica biljaka i životinja, odnosno svih živih bića koja naseljavaju određenu jedinicu prostora, i koja se pod nekim uvjetima vanjske sredine stalno održava u stanovitom obliku. Dakle životnu zajednicu ili ekosistem čine dva elementa: organizmi (biocen) i stanište (abiocen).

ŠUMA I STANIŠTE

Šuma je vezana na određene životne prilike okoline. Ona zavisi o mnogolikim faktorima nežive prirode, o klimi, reljefu, tlu itd., ali proizvodi i sama na tu okolinu golem utjecaj. Gustim zastorom svoje krošnje propušta samo jedan dio oborina do prizemnog rašća i tla, regulira gubitak vode, a isparivanjem velikih količina vodene pare utječe na klimatske prilike. Stalnim odbacivanjem stelje i proraščivanjem tla korijenjem, a naročito svojim brojnim mikroorganizmima mijenja fizikalna i kemijska svojstva tla, i proizvodi na stanište snažno djelovanje. Veza je između šumske zajednice i staništa vrlo mnogolika i složena, a njezino je poznavanje važno ne samo za razumijevanje strukture šume, nego i za gospodarenje šumom. Zato se staništu obraćala velika pažnja u nauci o biljnim zajednicama i u šumarstvu.

UTJECAJ ČOVJeka NA ŠUMU

Čovjek je osnovni faktor koji utječe neposredno ili posredno na biljni svijet, a napose na šumu. Utjecaj čovjeka na šumu spačvanskog bazena očitovao se od početka njegova naseljivanja tih krajeva, što je, kako ćemo kasnije vidjeti, bilo u davnoj prošlosti.

Prilikom iznošenja kronoloških podataka u vezi s utjecajem čovjeka na floru i vegetaciju (šumu) u bazenu Spačve poslužili smo se podacima B ö s e n d o r f e r a (1952.) kao i drugima koji su nam bili pristupačni.

U prehistorijsko doba cijelo je savsko-dravsko-dunavsko međuriječje bilo pokriveno gustom prašumom, po kojoj je lutala fauna velikih sisavaca (tur). Bilo je tu jelena, srna, divljih svinja, vukova, lisica, kuna, tvorova, dabrova i dr. Po potocima i rijekama uz mnoštvo ribe bilo je vidri i ptica močvarica. Životni

Vrba obrasta bare u bazenu Spačve

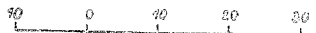
uvjeti bili su dakle povoljni, i čovjek je dosta rano zašao u spomenuto međurječje.

Rimljani su ušli u interamnij (međuriječje) za vladanja cara Oktavijana (35-34.g. st.e.), produžili osvajanje za Tiberija (13-11.g. st.e.) i konačno zavladao međurječjem i Zadunavljem poslije sloma ilirsko-keltskog ustanka (6-9.g.n.e.).

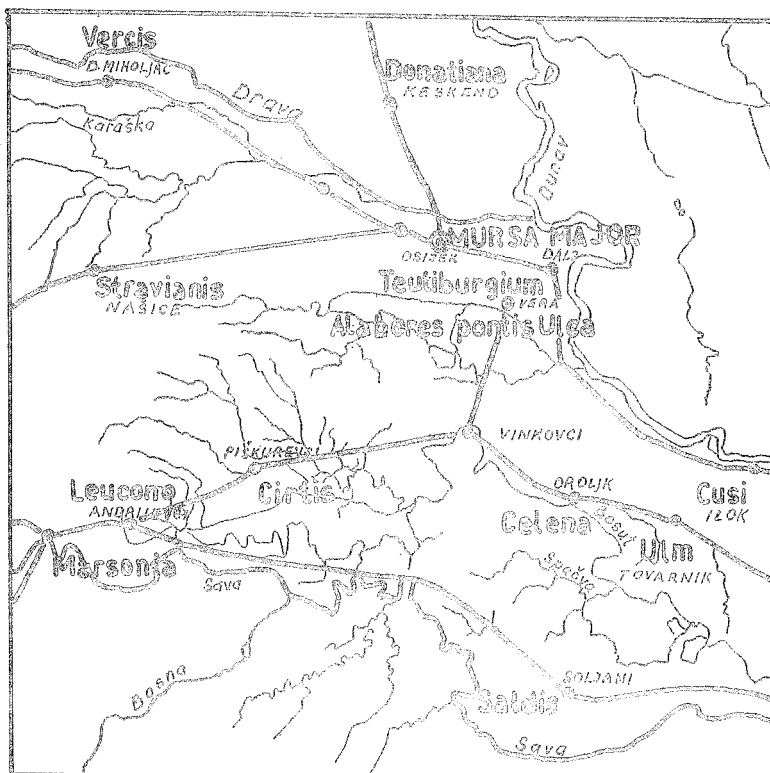
Po Pliniju (cit. Bösendorfer, 1954.) je Panonija glandifera = žirna, a po Apijanuu šumovita.

Izgradnjom triju magistrala (posavska, podravska i podunavska), koje su postepeno povezane transverzalama, stvorena je u Panoniji divna cestovna mreža povezujući Istok sa Zapadom.

RIMSKI PUTEVI NA DIJELU SLAVONIJE⁸

KARTA 1.

Legenda:

● Kolonija

○ Mala mjesta

— Rimski putevi

⁸ Prema A. Molinary (1914) „DIE RÖMER STRASSEN IN DER EUROPÄISCHEN TÜRKEI“

Jedna cesta je išla od Sl. Broda (Marsonia) preko Andrijevača (Leucono) i Piškorevača (Cirtissa) na Vinkovce (Cibalia) odatle na Orolik (Celena), Tovarnik (Ulm) i Mitrovicu (Sirmium). Druga je išla od Sl. Broda (Marsonia) preko Andrijevača (Leucono), Soljana (Saldis) do Mitorvice, dakle direktno preko bazena Spačva (vidi karta 1).

Između 791-796. postali su Panonski Slaveni franački podanici (Karlo Veliki). Franački vazal Ljudevit Posavski (810-823) vladao je čitavim interamnijem u kojem se održalo iskonsko slavensko ime, i narod se prozvao Slavonci, a zemlja Slavonija. Mađari su nadirali u te krajeve, ali su od domorodaca bili uvijek odbijeni (930). No, u kasnijim ratovima s Bugarima i starosjediocima Mađari su zaposjeli taj dio Panonije (Bösendorfer 1952.).

Iza mohačke katastrofe 1526. godine Turci su postupno osvajali Slavoniju sve do 1536. godine kada je veći dio Slavonije bio pod njihovom vlasti. Godine 1538. osnivaju Turci Požeški, a nekako u isto doba i Srijemski sandžak. Stara zemljišna vlastela, brojno svećenstvo i dio ostalog stanovništva poginuo je u ratovima ili se iselio bježeći pred osvajačem. Naselja su smještena podalje od glavnih puteva i zaklonjena šumama zbog sigurnosti od turske vojske, koja je na prolazu skoro uvijek pljačkala. Kuće su građene od drva, a bile su pokrivene slamom ili listincem.

Slavonci su stenjali pod turskim jarmom punih 165 godina, kada je konačno poslije bitke kod Slankamena 1691. Slavonija bila oslobođena. Slavonija je za vrijeme turske vladavine bila rijetko naseljena, stanovništvo se razbježalo i većim dijelom izginulo. Pokušaj naseljavanja Turaka i islamizacija tih krajeva nije uspio.

Šuma je narodu služila kao sklonište, a ujedno je odatle crpao hranu, odjeću i obuću — šuma je bila jedino dobro koje Turci nisu mogli oteti narodu.

Šuma se skoro dva stoljeća razvijala bez značajnijeg upliva čovjeka. Poljoprivrednog zemljišta bilo je i previše, pa na krčenje nitko nije ni mislio. S obzirom na to da je šuma prirodna tvorevina s osobitim svojstvom što se može sama obnoviti i širiti, to njezino svojstvo došlo je do punog izražaja tijekom ta protekla dva stoljeća.

Upravo zbog toga perioda mirovanja i minimalnog uplitanja čovjeka u razvitak slavonskih šuma mi smo već u XVIII stoljeću imali razvijene približno jednodobne prašume slavonskih hrastika.

Nakon odlaska Turaka narod se sa sviju strana vraćao u svoje prvobitne naseobine, izgrađivao ih i postupno uvodio u normalni život.

Nekako istovremeno dolazi (1702.) do osnivanja Vojne Krajine u Slavoniji tako da je tom promjenom tj. organizacijom i stvaranjem obrambenog aparata duž Save bila obuhvaćena skoro cijela Slavonija.

Šume su postepeno došle do izražaja, jer su se počele više koristiti za izradu građe (naročito stabla tanjih dimenzija).

Gradile su se kuće i čitava sela, izgrađivali su se »čardaci« na svakih pola sata hoda duž Save, ograđivala su se polja. Za sve to bez ičijeg pitanja sjekla se i trošila šuma koja je bila na domak sela. Ložila su se otvorena ognjišta, koja se u velikom broju kuća nisu uopće gasila. Svinje i stoka su se namnožile, a hranile su se i odgajale u šumi.

Nakon iznešenoga stvara nam se slika slavonske prašume koja, ako je i imala donekle raznodobni izgled negdje početkom osamnaestog stoljeća, vrlo ga je brzo kroz oko 50 godina izgubila te poprimala oblik jednodobne visoke šume. Slavonac je zbog carskih i svojih potreba posjekao sve što je bilo mlade, a

ostale su samo orijaši prkoseći vremenu i čovjeku. Jasno, to se dogodilo samo u pristupačnim, naseljima bližim šumama, dok su one udaljenije i močvarama zaštićene šume i dalje ostale netaknute.

Vojnim vlastima i caru bilo je stalo da Vojna Krajina ojača i da Slavonija, tj. granica ima što više za vojsku sposobnih momaka. Zbog toga je ispočetka dozvoljavala da se šuma sječe i krči bez ograničenja i bez naplate. Paša i žirenje su također bili dozvoljeni bez ikakvih naplata.

Postepenom normalizacijom života počelo se i na šumu gledati drugačije, a uvedena su i izvjesna ograničenja u pogledu njihova korištenja.

Odredbe i zakoni kojima su regulirane obaveze i prava naroda nikada nisu mogle mimoći šumu, jer je ona tvorila nerazdvojnu cijelinu područja jednog naroda. Zbog toga spominjemo samo najvažnije odredbe koje su se odnosile na šumu:

1797. godine donesen je u Hrvatskoj posebni zakon kojim je u čl. 57 zabranjeno šume zatirati, pa je i županijama naloženo da »svakog tarišumu stave pod tužbu, a šumu pod sekvestar«.

18. studenoga 1839. godine izdan je posebni »Šumarski napatuk za Vojnu Krajinu«. Po tom napatuku određeno je doba sječe od 11. studenoga do 19. ožujka, tj. od Martinja do Josipova. Isto se tako najstrože zabranilo loženje vatre po šumama počev od 24. travnja do 16. listopada.

Opći šumski zakon od 3. prosinca 1852. stupio je na snagu u provincijalnom dijelu Kraljevine Hrvatske i Slavonije putem cesarskog patenta objelodanjenoga 1. siječnja 1858. godine, a u Vojnoj Krajini područja kraljevine Hrvatske i Slavonije 7. veljače 1860. godine.

8. lipnja 1871. donešen je zakon o otkupu šumskih služnosti u državnim šumama, koji je uvelike promjenio dotadašnja shvaćanja o šumama.

Zakon od 15. lipnja 1873. o imovnim općinama u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojnoj Krajini donio je novu organizaciju šumarstva.

Šume su predstavljale najveće prirodno bogatstvo Hrvatske i Slavonije te su početkom 18. stoljeća pokrivale preko 70% cjelokupne površine. Pretežno su to bile vrijedne šume, sposobne za eksploataciju, a među njima naročito su se isticali hrastici, stari od 150-350 godina.

Vlastela a i vojne vlasti su u prvoj polovici 18. stoljeća počeli postepeno braniti seljaku, da bez potrebe sječe drvo u šumi. Seljak se protiv toga bunio, jer je u tome vidio ograničavanje njegovih prava i slobode.

Od 1815. godine daje se u Vojnoj granici paljenje potaše u zakup u okviru velikih poslova na području čitavih pukovnija. Godine 1829. daje Brodska pukovnija, koja je imala 135.636 kj. šuma, licitacijom pravo da se proizvodi potaša paljenjem 40.272 hvata drvo. Godine 1837. izdaje se u Vinkovcima, sjedištu Brodske pukovnije, u zakup na deset godina proizvodnje od 33.700 centi (bečkih) potaša ukupno.

Smatralo se da je za jedan cent (bečki) potaše potrebno 626 kubnih stopa drva. To bi značilo da je za 100 kg potaše bilo potrebno 39,09 kubnih metara drva! Lako je dokučiti kakvo je rasipanje drva značilo pepeljarenje i zašto su se šumari protivili takvom načinu iskorišćavanja.

Sagorjevanje drva obavljalo se u naročitim jamama, iskopanima u zemlji. Tragovi takvih uzvišenih mjesta mogu se još i danas naći na spačvanskom području. Takve se neravnosti u slavonskim šumama (u blizini Županje zovu grumljice.

Elitno hrastovo stablo u šumama bazena Spačva

Pepeljarenje se u našim šumama može nazvati pravim haraćenjem i rapidnim uništavanjem šuma novijeg doba.

U Posavini, gdje su bile šume Vojne Krajine, prodavala se šuma u manjim partijama. Počevši od 1862. godine, šume su se naglo počele sjeći i haraćiti.

Godine 1871. odvojeno je od starih hrastovitih šuma 30.000 kj. u tzv. »šume krajiške investicionalne zaklade«. Pretežan dio tih šuma 18.525 kj nalazio se na području bazena Spačva.

Kada je nastala konjunktura hrastovine, počele su se šume prodavati na licitaciju.

Cijeni se da je 1870. godine bilo još u Posavini oko 130.000 kj starih hrastika, da bi koncem 1925. godine ostalo još samo 9.330 kj. (5.364 ha) s oko 193.000 starih hrastova te oko 984.000 m³ hrastova tehničkog drva (Metlaš, 1926.). Posljednji stari hrastovi posječeni su 1948. godine u šumi Boljkovo (Spačva).

Stare slavonske hrastike stvarali su vjekovi, a čovjek ih je u samo nekoliko decenija potpuno iskorijenio.

Burna povjest tih krajeva, a naročito uloga čovjeka, kao najvažnijeg faktora, jako se odrazila na šumskoj vegetaciji spomenutog područja.

Glavni faktor potiskivanja šuma je stalno povećanje broja stanovništva.

Donesimo pregled porasta stanovništva:

Naziv mjesta	Broj stanovnika u godini:			Povećanje od 1890-1970.:	
	1890.	1921.	1971.	Broj	%
1. Vinkovci grad	5.946	10.160	29.072	23.216	391,6
2. Andrijaševci	1.651	2.069	2.060	409	24,7
3. Vodnjaci	1.490	1.405	2.125	635	42,5
4. Donje Novo Selo	500	597	850	350	70,0
5. Ivankovo	2.679	2.641	5.289	2.610	97,5
6. Jarmina	1.050	1.236	2.219	1.169	111,3
7. Komletinci	2.016	1.850	2.380	364	18,7
8. Laze	831	866	1.073	242	29,1
9. Mirkovci	2.892	1.219	2.507	-	-
10. Nijemci	4.006	4.629	2.802	-	-
11. Novi Jankovci	892	1.023	1.190	298	33,5
12. Novo Selo	1.008	1.261	-	-	-
13. Orolik	936	1.085	1.023	87	9,3
14. Otok	3.475	3.184	5.511	2.036	67,7
15. Privlaka	1.901	1.800	3.221	1.320	69,5
16. Retkovci	1.840	1.974	1.514	-	-
17. Slakovci	1.800	910	1.719	-	-
18. Stari Mikanovci	1.733	1.780	2.780	1.047	60,5
19. Černa	2.337	2.453	3.939	1.602	68,0
20. Babina Greda	4.016	3.575	4.636	620	14,9
21. Bošnjaci	4.350	4.386	4.743	393	8,8
22. Vrbanja	2.841	2.568	3.704	863	31,0
23. Gradište	3.048	2.589	3.521	473	15,4
24. Gundinci	2.070	1.992	2.550	480	23,1
25. Gunja	1.128	1.414	4.874	3.746	333,0
26. Drenovci	2.128	2.528	3.343	1.215	56,5
27. Županja	3.467	3.264	8.828	5.361	154,5

Naziv mjesta	Broj stanovnika u godini:			Povećanje od 1890-1970:	
	1890	1921.	1971.	Broj	%
28. Posavski Podgajci	1.030	1.050	1.687.	657	64,6
29. Rajevo Selo	2.296	1.220	1.583	-	-
30. Račinovci	1.630	1.924	1.344	-	-
31. Sikirevci	1.832	1.684	2.096	264	14,4
32. Soljani	1.731	1.577	2.067	336	19,4
33. Šamac (slavonski)	1.452	1.437	1.448	-	-
34. Štitar	1.694	1.483	2.621	927	54,6
35. Lipovac	1.163	1.299	1.557	394	33,8
36. Strošinci	1.364	958	916	-	-
37. Apsevci	-	-	526	-	-
38. Podgrađe	-	-	783	-	-
39. Đurđci	-	-	628	-	-
Ukupno:	76.223	77.090	124.729	48.506	63,5

Gustoću stanovništva najbolje ilustrira broj stanovnika po km², kako slijedi:

Godina	Vinkovci	Županja:
1910	53 stanov/km ²	43 stanov/km ²
1961	81 stanov/km ²	56 stanov/km ²

Postotak šumovitosti za kotar Vinkovci iznosio je 1914 godine 32,46%, a za kotar Županju 33,42%.

Paralelno s tim porastom stanovništva naglo su rasle i potrebe za drvom i ishranom. Razvijala se poljoprivreda koja je potiskivala šume na sve manje površine.

Ipak, s velikom radosti možemo utvrditi da se granice šuma spačvanskog područja nisu skoro ništa mijenjale u posljednjih 100-godina.

Otkako su zakonom od 15. lipnja 1873. obrazovane imovne općine, počelo se u svim šumama gospodariti na principima šumarske nauke i stanje se postupno sređivalo. Već je 1875. godine Brodska imovina općina načinila, istina vrlo skromnu, prvu »Šumsko-gojitbenu osnovu i proračun« na hrvatskom jeziku za šume spačvanskog područja. U 1880. godini bila je već izrađena gospodarska karta državnih šuma od strane austrougarske vojne vlasti na njemačkom jeziku. Kasnije su Mađari izgrađivali karte na mađarskom jeziku.

Prva taksacija šuma (ured) obrazovana je 1881. godine, a već 1885. godine imamo dovršenu detaljnu gospodarsku osnovu za šume Brodske imovne općine. Oko 1900. godine obavljeno je prosijecanje sadašnjih prosjeka, te je tadašnja razdioba šuma zadržana kao stalna.

Krajem prošlog stoljeća izgrađivane su mnoge ceste, a za podlogu su služili hrastovi panjići različitih dimenzija (35 x 25 cm) i profila, na te panjeve se zatim sipao šljunak ili drobljeni kamen. Na taj način su izgrađene ceste: Vinkovci-Nuštar, Vinkovci-Privlaka, Vinkovci-Županja, Privlaka-Otok, Otok-Komletinci, Županja-Rajevo Selo i dr.

Glavno skladište drvene građe na Spačvi osnovano je 1925/26 godine.

Uz tako živu ljudsku aktivnost pod vrlo složenim sinekološkim uvjetima formirale su se na spačvanskom području sadašnje šumske zajednice (šume).

UTJECAJ ZOOGENIH FAKTORA NA RAZVOJ ŠUMA

Suvremena istraživanja pokazuju sve veći utjecaj zoogenih faktora na prirodnu zajednicu-biocenozu. Na spačvanskom području od posebnog je interesa utjecaj insekata, stoke i divljači.

Na cjelokupnom području savsko-dravsko-dunavskog međurječja, a naročito u njegovu ravničarskom dijelu jače su utjecali na šumsku vegetaciju insekti, paša, žirenje i divljač.

Istraživanjem zaštite šume od pomenutih faktora u Posavini bavili su se mnogi istraživači. Valjda (1948), Androjić (1965), Spajić (1970.) i dr. O uzrocima kalamiteta, sušenjima te raznim problemima zaštite napisane su mnogobrojne rasprave i radovi, pa ćemo samo u vrlo kratkim crtama navesti najznačajnije činjenice.

Početak ovog stoljeća došlo je do velikih kalamiteta u spomenutim šumama, uzrokovanim gusjenicama gubara i dr. Godine 1909. prvi put se u Posavini pojavila oblast hrastova lišća — pepelnica. Hrast lužnjak napada gubar (*Lymantaria dispar*), a potom pepelnica (*Microsphaera Alphytoides*), što izaziva njegovo sušenje. Prema Spajiću (1970.) pojava sušenja slavonskih hrastika započela je 1909. god te s oscilacijama i različitim intenzitetom traje sve do danas.

Nizinski brijest je gotovo sav uništen holandskom bolešću (*Ceratostomella ulmi*). Po Spajiću (1970.) pojava sušenja brijesta u Hrvatskoj konstatirana je 1928-1929. godine. Prema usmenoj izjavi inž. Jelenčića (7.02.1971.), dugogodišnjeg upravitelja Šumarije Otok iz tog vremena, do pojave sušenja brijesta došlo je na spačvanskom području već 1916. godine. Pojava holandske bolesti proizrokovala je u slavonskim šumama katastrofalne štete.

Poljski jasen trpi velike štete od jasenove pipe, (*Stereonychus fraxini*) i od maloga jasenova potkornjaka (*Hylesinus fraxini*).

Napad štetnika na spomenute tri glavne vrste drveća istraživanog područja izaziva njihovo sušenje, i time dolazi do velikog narušavanja biološke ravnoteže, pa je biocenoza u mnogome poremećena. Čovjek svojim pozitivnim nastojanjima mora pomoći stabilizaciji oslabljene biocenoze.

Paša i žirenje su uveliko utjecali na razvitak slavonskih šuma i njihovu strukturu. Radi ilustracije donosimo pregled broja svinja u kotaru Vinkovci i Županja od 1869-1955. godine prema M. Kadiću (1964).

Ukupan broj svinja po godinama:

Godina	1869	1880	1895	1911	1921	1939	1950	1952	1955
Vinkovci	30031	21058	21993	40102	32765	29286	41494	31876	43939
Županja	38121	21386	35797	36564	20961	22409	17951	21390	19610

Broj svinja na 1000 žitelja:

Vinkovci	1105	689	597	944	681	624	649	631	598
Županja	1315	706	1034	1047	603	625	461	512	448

Broj svinja na 1 km² cjelokupne površine:

Vinkovci	-	27	27	49	41	36	41	31	42
Županja	-	27	44	45	26	27	19	22	23

Broj svinja na 1 km² šume (šumovitost 33%):

Ukupno	-	45	58	78	55	53	50	43	53
--------	---	----	----	----	----	----	----	----	----

Iz izloženoga vidimo kolika je navala svinja bila iz godine u godinu u šumi, dapače velika većina nije opće izlazila iz šume sve dok nije bilo vrijeme za prodaju. Dodajmo još znatan broj goveda, kojih je 1911. godine u kotaru Vinkovci dolazilo 369 kom, a u kotaru Županja 759 kom. na 1000 stanovnika. Ona su također svaki dan pasla u šumi, pa nam je jasna slika, koliki je utjecaj toga biotskog faktora na tamošnje šumske zajednice.

Golem broj svinja stoljećima je nalazio svoju hranu u šumi, te su one bile neprestano izvrgnute paši i žitenju. Pašarenje, rov i žirenje uveliko su remetile postojeću biocenozu, jer se sve to odvijalo u prekomjernom ugonu domaćih životinja.

Stabilnost jedne biocenoze ogleda se u prisutnosti svih njezinih članova. Znači da opće bogadstvo prizemne flore, faune i mikroorganizama uz postojeće glavne vrste drveća (edifikatori) i grmlja osiguravaju stabilnost biocenoze i njezinu prirodnu regeneraciju. Prema tome možemo reći da je od davnine udomaćeni način žirenja i pašarenja u nizinskim šumama Slavonije negativno utjecao na njihovu obnovu.

Divljač je stalno prisutan član naših šumskih zajednica. Dok se ne prenamnoži, može samo koristiti šumi. Smanjenje šumskih površina povlači za sobom i smanjenje broja divljači, jer u protivnom negativno utječe na obnovu šume.

UTJECAJ BILJNIH ORGANIZAMA NA RAZVOJ ŠUME

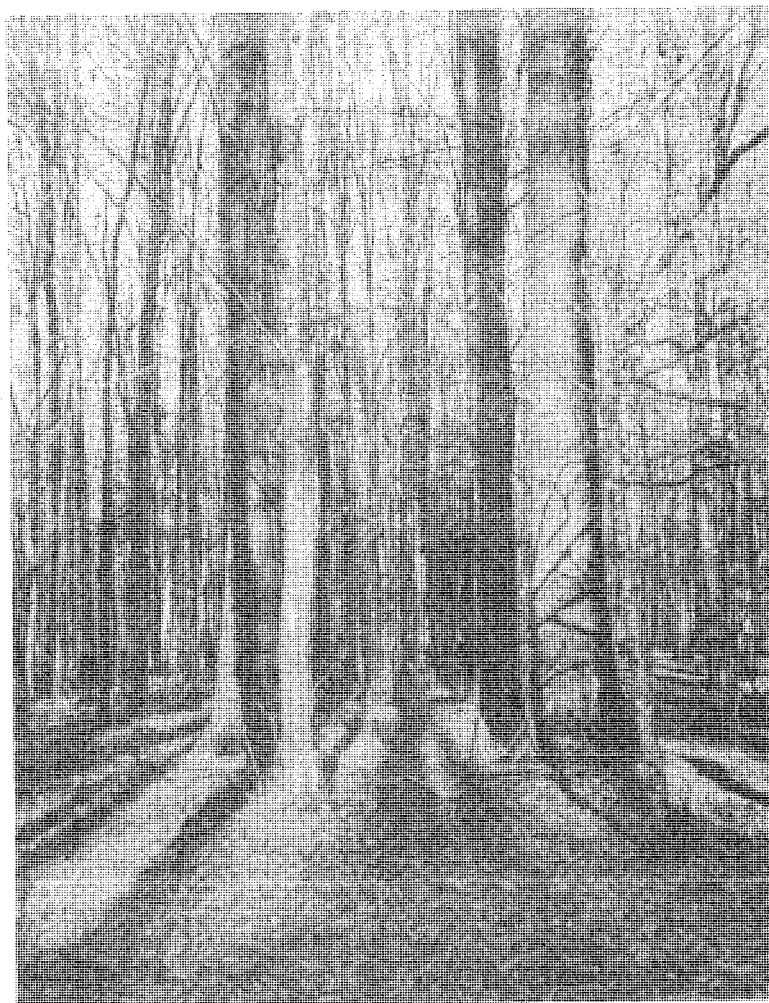
Utjecaj biljnih organizama na razvitak šume, šumskog drveća i grmlja ogleda se u parazitskom i poluparazitskom životu nametnica kao i drugim negativnim djelovanjem biljnih organizama na šumu. U tom pogledu naročito se ističu na spačvanskom području bijela imela (*Viscum album*), žuta imela (*Loranthus europaeus*), bijela pavit (*Clematis vitalba*), divlja vinova loza (*Vitis silvestris*), kozokrvina (*Lonicera caprifolium*), divlji hmelj (*Humulus lupulus*), bršljan (*Hedera helix*) i dr.

Od drveća zapaža se širenje bagrema (*Robinia pseudoacacia*) koji se agresivno širi, no dužnost je šumara da ga obuzdaju i održavaju samo na odgovarajućim mjestima.

Od grmova naročito je zapaženo u nizinskom dijelu spomenutog područja civitnjaca (*Amporpha fruticosa*), koja se spontano širi putem rijeka i potoka te je postala prava napast i zapreka za pomlađivanje nizinskih šuma.

Rezimirajući ovo poglavlje biotskih utjecaja na razvitak i pridolazak šumskih zajednica na spačvanskom području možemo reći, da je utjecaj čovjeka na šumu, njegovu nastojanju da se održi na tom području, najviše izmijenio nekadašnji izgled tih šuma (krčenje, pepeljarenje, eksploatacija, melioracija, komunikacija, naselja, elektrifikacija, sve se to odvijalo u šumi i na račun šume).

Utjecaj stoke i insekata te biljnih bolesti na šumska područja spačvanskog bazena bijaše golem u proteklom periodu, tako da je to sve djelovalo na stvaranje sadašnjeg izgleda i strukture šumskih zajednica.

Hrastovo grabova šuma na gredi u predjelu Desičevo šumarija Gunja

ŠUMOVITOST NAŠE ZEMLJE

U Jugoslaviji su u davnini šume obuhvaćale oko 17 — 18 milijuna hektara, znači 2/3 njene površine. Od 7 — 8 milijuna hektara iskrčenih šumskih površina 2 — 2,5 milijuna hektara obuhvaćaju nestabilna ratarska tla, na nesigurnim nagnutim terenima, sklonim degradaciji i eroziji, odnosno plitka i skeletna tla. Ukupna površina neracionalnog korištenog poljoprivrednog i šumskog tla iznosi oko 7 milijuna hektara, tj. oko četvrtinu ukupne površine naše zemlje. Prema statističkim podacima u Jugoslaviji danas bi trebalo biti oko 8 milijuna hektara, šumske površine, što znači jedna trećina Jugoslavije. To se vidi i na karti rasprostranjenosti šuma u Jugoslaviji. Dobiva se dojam da je Jugoslavija zemlja bogata šumama. To je, međutim, velika zabluda koja onemogućava našem čovjeku da vidi pravo stanje.

Oko 15 posto šumske površine predstavljaju šikare, nisko i zakržljalo žbunje i šibljadi.

Oko 25 posto šumske površine zauzimaju niske šume male tehničke vrijednosti, koje se teško pretvaraju u šume bolje kvalitete.

Oko 5 posto šumske površine zauzimaju srednje šume koje su sklone degradaciji.

Velike površine pod šumama jesu prorijeđene šume s progalama u koje su prodrle korovske vrste i zeljaste biljke s livada i pašnjaka. Tako zatravljenе površine u stvari su park-šume, koje služe u mnogim krajevima za ispašu stoke. To onemogućava obnovu šuma zbog stalnog gaženja i nagrivanja podmlatka. U takvim otvorenim park-šumama naglo je opala kvaliteta drvene mase zbog razvitka grana na donjim dijelovima stabala.

Kao krajnja posljedica krčenja šuma na nagnutim terenima jeste uništavanje vegetacije i erozija tla. U Jugoslaviji nalazi se više od 8 milijuna hektara pod degradiranim ili erodiranim tlima. Daljnja degradacija uzrokuje stvaranje bujica razvitka grana na donjim dijelovima stabala.

i poplava, koje stvaraju nanose, zatrpavaju puteve i pruge i odnose plodno tlo.

U našoj zemlji ne mogu se više proširivati obradive površine na račun šume. Naprotiv, poljoprivrednici bi morali ustupiti šumarstvu velika područja koja još uvijek po tradiciji pripadaju njima, ali su neproduktivna, kao što su to plitka i skeletna tla u gorskim i brdskim krajevima. Poljoprivredne površine treba povećavati na račun močvara, bara, poplavnih terena i zaslanjenih tala.

Šume su najveće prirodno bogatstvo Hrvatske; početkom 18. stoljeća pokrivalе su više od 70 posto cjelokupne površine. Pretežno su to bile vrijedne šume, sposobne za eksploataciju, a među njima naročito su se isticali hrastici, stari 150 do 350 godina.

Stare slavonske hrastike stvarali su vjekovi, a čovjek ih je u samo nekoliko desetljeća potpuno iskorijenio.

Šumovitost Slavonije u širem smislu smanjivala se tijekom posljednja tri stoljeća vrlo naglo. Prema postojećim statistikama bio je u Slavoniji ovaj postotak šumovitosti:

1750. godine	70,0%	prema procjeni
1880. godine	60,0%	prema procjeni
1914. godine	35,0%	prema statistici 1875-1915. god.
1938. godine	30,8%	prema statistici 1928. god.
1953. godine	28,5%	prema statistici 1955. god.
1961. godine	27,5%	prema statistici 1970. god.

Uspjeli smo na osnovu povjesnih, geografskih i ekonomskih podataka rekonstruirati stanje šuma vukovarskog područja prije 100 godina, tj. stanje u 1868. Iz tog pregleda izlazi da je 1868. godine bilo na tom području oko 10.050 ha šume, dok ih je nakon 100 godina, tj. 1968. godine, bilo oko 6200 ha, što čini razliku od 3850 ha, a to znači da je oko 38 posto šumskih površina iskrčeno u posljednjih 100 godina. Vidimo da se i unatoč zakonskih zabrana (jedan od prvih zakona datira još iz 1514. godine) tzv. (TRIPARTITUM) o krčenju šuma i prevodenju šumskih površina u druge kulture to ipak radi, i to znatno i bez prestanka.

Tako nemilosrdnom pustošenju šuma pridonijeli su i česti nemiri, a i posljednja dva rata (I. i II. svjetski rat) nisu poštedjela naše šume.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Činjenica je da šume sve više nestaju. Čovjek je svojim djelovanjem prešao prag stabilnosti šumskih ekosistema i počeo je šumu direktno ugrožavati.

U prvom redu to je nerazumna sječa šume koja dovodi do ogoljelih tala, tako da je u Jugoslaviji erozijom ugroženo osam milijuna hektara zemljišta. Nadalje, sve veća potreba za proizvodima četinjača prijeti jelovim šumama u Hrvatskoj, naročito u Gorskom kotaru (čista sječa na krugove i ponovo pošumljavanje smrčom mijenja u potpunosti prirodni ekosistem, a time i njegovu stabilnost).

Šuma je samoobnovljivo prirodno dobro koje može uništiti samo katastrofa i čovjek svojim nerazumnim radom. **Imajući na umu da nijedna generacija nema moralno pravo da do kraja iscrpljuje šumsko bogatstvo svoje zemlje predlažem da šumu, gdje god je to moguće prirodno obnavljamo i čuvamo.**

KAD SU OTKOSI MIRISALI

Livadom rascvijetanom gazio sam
željan te vidjeti nepoznatu.
Grlice su me pozdravljale gugutom
jer su me voljele.

Kosom sam otvarao put kroz livadu
što vodi k tebi.
Otkosi su mirisali u zreloj travi, a znao sam!

Ti negdje u mrkim šumama
bereš bijele lopoče i gučeš ljepše od grlica.
I nisi sama.

S tobom su srne i modra tajna šume
i ljubav što se razgara u samoći.
»O, kad će on doći« — misliš ti?

Nikad te vidio nisam. Želim te,
ali ti ne mogu doći, ne mogu.

Daleko je modrozeleni šuma
i dok moja kosa reže cvijeće
otkosi umorni ostaju
a ti si poželjela biti voljena.

O, nemoj plakati, nemoj plakati!
Snivaj na mahovini u tišini
o onome koga nećeš dočekati
jer moji otkosi umorno mirišu
kao i pjesme grlica koje sam volio.

I znam: nikad te neću vidjeti
u mojim otkosima u rosi
koji su onoga dana mirisali
po tvojoj svilenoj kosi.

Promjene u proizvodnji hrane

Cijene živežnih namirnica na tržištima su u stalnom porastu. Ljudi iz grada protestiraju radi skupoće. Seljaci naprotiv kažu, da im prejeftino prodaju živežne namirnice. A ipak po novoj tehnici proizvodnje zemlja sve bolje rodi i daje mnogo veće prinose, nego li ranijih godina prije rata. U čemu je stvar? U novom dobu, kada seljaci poljoprivrednici (u doba tehnike i strojeva), ako hoće ići u korak s vremenom, moraju kupovati traktore zbog viševrijedne proizvodnje, a taj se stroj lako kvari, on traži puno održavanja i to pomno, mazanje, čišćenje. Kad se traktor pokvari, kad zakaže, treba se naći majstora, da ga popravi, pa možda kupiti rezervne dijelove. To seljak ne može sam, već treba tražiti specijalista, kojeg skupo plaća. Prije je on sam popravljao svoj plug ili drljaču. Uz to poljoprivrednik treba još sijalice raznih vrsta, tanjurače, pa dapače koje-kakve vijke za sječkaru, runilo kukuruza i slično. A da bi se upotpunio novi način proizvodnje treba ulagati povelike iznose u kupovanje umjetnih gnojiva pa prahova protiv insekata, a možda i platiti udio u plaćanju za unajmljeni avion za podhranjivanje polja ili posipavanje inekcida. To je nova proizvodnja, koja donosi veće urode, ali traži velike investicije, ulaganja u strojeve, i sve ostalo već spomenuto. Za ulaganja uzimaju se krediti, koje treba otplaćivati, uz to platiti kamate, pa konačno poreza nekoliko vrsti. Ulaganja moraju se amortizirati; pa se moraju odvojiti novci za amortizaciju, jer stroj nije u upotrebi toliko godina kao konj. Stoga je danas proizvodnja skuplja, nego li je bila stara seljačka, ručna uz tegleću marvu.

A stari način proizvodnje ne daje poljoprivrednicima dostatne urode, dakle ni dohodak, da bi mogli živjeti suvrmenim standardom života. Tehnika nije naime zašla samo u polje, već i u kuću, tu je radio, pa televizor, jer to mladi traže. A žene sve više žele stroj za pranje rublja, i to automatske, jer tko će se danas mučiti i rukama prati. Zatim je tu, kad je već električna u selu, velika promjena od našeg nekadašnjeg banka, otvorenog ognjišta, koji je bio još početkom ovoga stoljeća, pa preko zidanog štednjaka, došli su limeni i željezni štednjaci, a danas već je na selu električni i plinski štednjak. Hladnjak ili frižider nije rijetkost, pa i kupaona s kotlićem za toplu vodu, boiler. Uz to gazda želi da ima u rezervi malo bure piva, da se osvježi.

Mladi kad se žene traže moderni namještaj, davno su prošla vremena skromnih. Dolazi popravak kuće. Mladi na većim posjedima traže i auto. Evo kuda vodi potrošačko društvo, koje proizvodi i više i bolje, ali zahtjevi današnjeg čovjeka su veći. Ne može se reći da svaki poljoprivrednik traži toliki standard, ali kod onih, koji imaju veće površine zemlje i motorizaciju, te naprednu djecu, kod njih se opažaju ove velike promjene. Ali i to ne u svakom kraju.

Ako zagledamo u stari knjige, još od 1800 g., u Granici Brodske pukovnije prema piscu Hietzingeru bilo je slijedeće stanje poljoprivrede: Oralo se volovima, a konji su bili za lakše poslove, te za podvoz oficira i službenika. Zemlju je oralo po četiri do šest pari volova, zato su seljaci bili prisiljeni da traže »spreznika« s čijim bi volovima obavljali teške poljoprivredne poslove.

U Posavini malo je bilo jesenske sjetve. Većinom su se sijale jarine. Uzrok je bilo poplavno područje Save. Prije skoro dvijesta godina polja se nisu gnojila, jer se to prepustilo Savi, koja je svojim izljevima donášala mulj, koji je ostao pri povlaćenju u svoj vodotok. »Inače u Brodskoj pukovnici druga vrst gnojenja je nepoznata«. Bilo je dakle kao u Egiptu, kad Nil podubri polja.

Sjeme je bilo nečisto, radi mlaćenja na zemlji. Neki su prije sjetve sjeme stavljali u krečnu vodu. Sijalo se proso, pšenica, raž, napolnica, proljetni ječam, pa heljda, a kukuruz dolazi k nama kasnije, a tek oko 1770. g. počinje se uzgajati krompir, kojega su vojnici Graničari donijeli iz Šleske i Česke kad su tamo bili na bojištu, za vrijeme sedmogodišnjeg rata (1756 — 1763). Plugovi su bili drveni, ralice su bile vrlo slabe, pa su plitko parale zemlju. God. 1817 u Petrovaradinskoj pukovnici prave pokuse sa željeznim plugovima. Za Granice svaka kuća nije imala plug. U Brodskoj pukovnici bilo je g. 1818. svega 6.625 domova i 2.750 plugova. Valjak je bio drveni, hrastov trupac. U Granici ore se samo jedanput, prije sjetve. Gnojnih jama nema. Gnoj je na dvorištu u gomili, tu ostaje ležati, dok se u proljeće ne pojavi sanitarna inspekcija koju vodi pukovnik, kad se ide od kuće do kuće na pregled. Inače stoji dok ga sunce ne isuši, a kiša ispere. U Slavonskoj Granici sijalo se žita po dva do tri vagona ili mjerova na jutro. Jedan vaganj ili mjerov je 49.50 kg. Sije se odmah poslije oranja. Uvijek se i ne drlja. Ptice u jatima zobaju sjeme. Sije se kasno, jer nema dosta radnih ruku. Graničari su u prvom redu vojnici. Obaveze su im straže na čardaku na Savi, vojne vježbe, rabote za vojsku, rabote općinske. Rad u polju često sprečavaju poplave, pored radova na nasipu, i na kanalima. Marva se zimi hrani slamom, stoga je u proljeće neishranjena, pa se čeka dok se na paši popravi i dođe do snage. Zbog toga su radovo u polju nedovoljno obavljani u proljeće, a jesen je ostala neiskorišćena — u strahu od poplava. Od sjetve do žetve polja su većinom sama sebi prepuštena. Kad je žetva, muškarci ne kose žito, već žene žanju srpom, a to se dugo vuče. Žito se veže u krstove. Četrdeset snopova je jedan krst. Žito pokošeno stoji nekoliko dana u polju, da ga sunce osuši, onda se vozi kući, i mlati. Žito se vozi na laganim kolima, pa i okovanim kolima, više konjima, nego volovima. Okovanih kola nije bilo mnogo. U Brodskoj pukovnici oko g. 1800 bilo je 1.694 okovanih a 4.339 neokovanih kola. Kako žito stoji prije mlatnje u gamarama dolazi do trunjenja a marva pravi štete, jer se od nje ne štiti. Na gumnu se vrši, konjima ili volovima. Konji tapaju po klasovima tako dugo dok ne ispadne zrnje. Slama se uništi, zrno je nečisto, pa zadaje mnogo posla oko čišćenja. Stoga i uslijed tih poslova i kiše zakašnjava se na ozimu sjetvu. Vojna Krajina uvela je kod nas sistem tropoljnog gospodarstva. Usjevi idu ovim redom: ozimi, pa jarine i treće je ugar. Tako se to redom mijenja. Poplavna polja osuđena su na jarine, gdje se sije proso ili kukuruz činkvantin, koji ima kraću vegetacionu periodu.

Statistički podaci o urodu Slavonske Vojne Krajine davani su ukupno, za sve tri pukovnije Gradišćansku, Brodsku i Petrovaradinsku. Sve tri pukovnije imale su ukupni urod žitarica 1,874.754 mjerova ili vagana. Kad se odbiju potrebe sjemena za sjetvu od 712.000 vagana, onda ostaje za prehranu 1,161.260. vaga-

na ili mjerova žitarica. Cijela Slavonska Granica imala je raspoloživih 699.000 katastarlinih jutara, od kojih je jedna trećina dana na ugar. Na tom području koncem 17. stoljeća živilo je 232.252 čovjeka. U to doba zemlja je bila vrlo škrta uslijed opasnih razloga, pa je rodilo po čovjeku pet mjerova. Ali po jutru rodilo je preko četiri i pol mjerova. Ali to nije bila sve pšenica, već sve vrsti tada sijanih žitarica. Prvi urod žitarica bio je ječam. U prosjeku u cijeloj Slavonskoj Granici bilo je u jednoj obitelji osam članova što sitne djece, što odraslih.

Vidimo da su žetveni prinosi u prosjeku bili vrlo maleni. Vjerojatno je da su kod nas u Brodskoj pukovnici prinosi bili veći od ovih prosječno uznešenih, jer je zemlja bila bolja, nego li u Gradišćanskoj pukovnici. Osim toga nije baš vjerojatno da seljaci nisu zatajili pravi urod, bar za nekoliko kila.

U Granici bolja odradba i veći prinosi imali su tri bitne zaprijeke: 1. pomanjkanje kyme za marvu, da na vrijeme bude sposobna za teže poljske poslove. 2. pomanjkanje gnojiva. 3. nedovoljno utrošena radna snaga. Nadalje ova zanemarena poljoprivreda u svojim teškim prilikama, nije imala dosta novca, to jest novaca za obrtna sredstva. Za poljoprivredu manjkali su neki važni elementi, koji bi Graničara morali poticati, da više proizvodi, a taj manjak osjećalo je i tržište. U doba Granice kod nas u prvoj polovini 17. stoljeća ili nije bilo uopće, jer se živilo u naturalnom gospodarstvu, ili tržište nije bilo slobodno, već komandirano, preko arendatora, izrabljujuće. Arendatori su pukovnici plaćali arendu, a oficire mitili da dobiju to pravo, pa su radi plaćene najamnine vojnoj upravi, snizivali otkupne cijene, što su plaćali seljacima. Sve je to bilo na štetu Graničara.

U to doba nije bilo putova, osim glavnih. Oskudne su bile saobraćajnice s tržištem. Uz to Graničar nije bio slobodan da traži ili bira tržište, a nije ni vremena imao radi svojih vojnih obaveza. Daljnja zapreka bila je rascjepkanost posjeda. Uz to ni u zadrugama nije bilo uvijek sloge kod radova. A bila je štetna i velika rasipnost kod svatova i svečanih gozbi. To su bile mnoge i velike zaprijeke za unapređenje poljoprivrede u kojoj su žene bile preopterećene poljskim radovima.

Mišljenje Graničara o pravim uzrocima niskog stepena poljoprivrede bilo je u tome, što su oni smatrali, da su u okovima vojne uprave, da nisu slobodni, da su previše komandirani u životu, pa i kod poljskih radova, te stoga ne mogu razviti svoj pravi polet. Tako su ih mnoge stvari zadržavale, da su ostali kod naturalnog gospodarstva. Graničari nekoliko generacija nisu imali priznato pravo na svoje »baštine«, rodovsko pravo na svoje djedovske zemlje. Pukovnijska komanda određivala je svakoj kućnoj zadrugi koliku površinu može obrađivati. Ali kad joj se svidjelo oduzimala je zadrugi već predanu zemlju, pa te površine dodjeljivala drugoj zadrugi. Takav postupak stvarao je nestabilnost lenske do-djele zemlje. To stanje dugo je trajalo sve do dolaska gen Serbellonia.

Prolazili su naraštaji i prestala je Granica, a seljak je morao sve više prilaziti boljoj odradbi tla, da bi mogao namiriti sve društvene obaveza, a uz to da polako diže svoj standard života. A novi naraštaj koji je pristizao, preskakivao je stare ljude tražeći preko bolje proizvodnje bolje životne uvjete. Današnji mladi poljoprivrednici ne preskakuju jedan naraštaj, već gotovo stoljeća, tražeći suvremene više i bolje životne uvjete, kakove nikada do sada nisu mogli postići poljoprivrednici. Ovaj mladi naraštaj drugačije usmjerava uštede. Ne ulaže u kupovanje zemlje, već u nove strojeve i modernizaciju obradbe tla. Traži se najprije traktor, a onda se postupno dalje zahvaća suvremeni standard života.

Nema više starih predrasuda, polazi se u kooperaciju s poljoprivrednim dobrima i novim Klubovima od 50, 100 i 500, ide se k većoj proizvodnji i planskom tržištu. U poljoprivredi nije samo poboljšan i unapreden tehnički već i biološki dio proizvodnje. Tehnika je smanjila broj ljudskih radnih sati na najmanje. Tko je g. 1964. za svakih 100 kg zrna pšenice trebao čovjek utrošiti 1.46 radnih sati, a g. 1974. kod velike mehanizacije s kombajnama za 100 kg zrna utrošilo se u prosjeku samo 54 minute. Prosjek uroda žita po hektaru na poljoprivrednim dobrima onda je bio 59.40 mtc, a kod individualnih poljoprivrednika 44.9 mtc po ha. God. 1976 IPK Osijek postigao je 66.56 mtc po hektaru, Belje 65.14 mtc, Vinkovci 64.32, Vukovar 63.64 mtc, Kutjevo 59.63, Đakovo 57., Nova Gradiška 51.

Prinosi su sve veći zahvaljujući novim vrstama sjemena, pa novim hibridima, mehanizaciji, ali ipak se mora naglasiti da sve navedeno ovisi i o vremenskim prilikama koje su normalne za naše krajeve i da ne bude poplava. Današnja proizvodnja mogla bi i dalje rasti provođanjem melioracija, jer proizvodnju treba zaštititi od šteta visoke vode. To se vidjelo ove godine (1977) napose na području Našica, Donjeg Miholjca i Podravske Slatine, gdje se ulagalo u melioracije tj. odvodnju nepoželjnih voda i dovodom voda po potrebi. Uslijed toga utrošilo se za 100 kg pšenice u tom kraju samo 44 minuta ljudskog rada.

Moderna proizvodnja na poljoprivrednim dobrima odvija se po sistemu trake. Jedan rad ubrzo slijedi drugi. Sve se obavlja u smjenama počev od pripreme zemlje za sjetvu. Radi se sa strojevima širokog zahvata i velikog radnog efekta. Pri tome čovjek samo upravlja strojevima i raznim procesima. Čovjek je manje direktan izvršilac, ali ipak o njegovom vodstvu i zalaganju ovisi konačni uspjeh.

Čovjek se brine da se usjevi podhranjuju umjetnim gnojem na najbrži način i u vrlo širokom zahvatu — avionima. Sjetimo se doba prije četiri naraštaja, trebali su da se poore jedno jutro zemlje jedan do dva dana (uz spori rad) i pri tom su bili 4 do 5 ljudi i 6 do 8 volova. Pod uvjetima primitivne proizvodnje i skromnih agrotehničkih mjera bonitet zemlje i klima imaju stanovito značenje u proizvodnji. Ali pod uvjetima moderne tehnologije kod današnjih umjetnih gnojiva bonitet zemlje je od drugorazrednog značaja. Usporedimo li ovako visoku tehnologiju s većim dijelom individualnih gospodarstava u **zapadnoj Slavoniji**, kao i krajeve izven toga kruga, nalazimo, da se još siju vrste žitarica niskih prinosa, ishrana polja je siromašna, i neujednačena, a obrada skromna.

Do sada iznijeli smo prilike u Granici prije 150 i 200 godina, a sad iznosimo današnje prilike u općini Županja, kako ih je donio Drago Huterer.*) **U općini Županja** ima 13.000 poljoprivrednih domaćinstava. Od toga nešto više od 3.000 surađuju s OOUR »Suradnja sa selom Napredak«. Od ukupnog broja ovih domaćinstava gotovo polovica posjeduje samo 3 ha obradiva tla. Ali individualni poljoprivrednici imaju u svom vlasništvu **1.200 traktora**, 150 sijačica, 59 kombajna i veliki broj drugih priključnih poljoprivrednih strojeva.

Za razvoj stočarstva negda su stajali za uporabu veliki seoski pašnjaci, zatim kako su pod šumom bili seljački stanovi, marva je oko njih i u obližnjoj šumi nalazila hranu. Zadnjih 15 godina, uslijed suvremene mehanizacije u ratarstvu, pa radi komasacije zemlje i melioracionih zahvata skoro je nestalo pašnjaka na kojima se ishranjivala stoka. To je uzrokovalo da se pošlo uzgoju stoke u štalama, a time intenzivnijem uzgoju. Danas g. 1976. imaju individualni poljoprivrednici komune Županje 7.000 krava muzara, i proizvode godišnje 7 milijuna litara mlijeka. Tomu rastu proizvodnje mlijeka pridonijela je mljekara »Pionir«. Proizvodnja mlijeka većinom se odvija povezana s organizacijom udruženog ra-

da »Napredak«, koja je kupila više od 1.500 rasplodnih junica i podjelila kooperantima uz povoljne kreditne uvjete. Oni su uz to izgradili, a što adaptirali 60 staja. Otplata kredita je na 10 godina uz kamate od 6%. Kredite su dobili oni, koji su i do tada uzgajali 5 do 10 krava muzara. Ovi povoljni uvjeti i postignuti napredak učinjen je zalaganjem ing. Ivana Matića rukovodioca stočarske proizvodnje. Išlo se i dalje na stimulaciju. Individualni poljoprivrednici, koji godišnje proizvedu 5 do 10 tisuća litara mlijeka, dobivaju 5 dinara po litri mlijeka stimulacije, a oni od 10 do 20 tisuća litara dobivaju 10 dinara stimulacije po litri. U komuni ima preko dvadeset poljoprivrednih stručnjaka, koji su dnevno u vezi s proizvođačima.

Individualni poljoprivrednici županijske komune postigli su 1976. prosječni prirod žitarica 37 mt po ha. Kod onih izvan kooperacije postiglo se 32 mtc po ha. Sjetimo se da su prije pet naraštaja naši Graničari po jutru dobivali oko 6 mjerova ili 3 mtc, a danas seljaci izvan kooperacije postižu 32 mtc po haru. Iznašamo daljnje podatke iz 1976. Kooperanti pak postigli su 38 mtc po haru. Članovi Kluba 50 imaju prosjek 57.80 mtc žita dok je rekorder Andrija Žderić iz Soljana s vrstom »Slavonka« dobio 82.40 mtc.

Kukuruzna suha zrna po ha u županijskoj općini bio je prinos 41 mtc, kooperanti Kluba 50 postigli su 50 mtc, a kod onih članova Kluba 100 prosječan prinos je 93.83 mtc suha zrna po ha.

Iz Račinovaca Zvonko Vlček postigao je prosječni prinos 125.90 mtc suha zrna kukuruza, dok je u vukovarskoj komuni u selu Petrovcima kraj Vukovara, gdje je zemlja plodnija I. Papa postigao 135 mtc.

Prinosi šećerne repe u županijskoj općini bili su 1976 po 341.8 mtc po ha, dok su članovi Kluba 50 postigli prosjek od 618, mtc, a istakao se Mato Jurić iz Gradišta, koji je od vrste »Karlo« dobio 874 mtc korjena repe po ha.

U Slavonskom Brodu rekorder je Antun Vukasović iz Beravaca, koji je vrstom »Zlatna dolina« postigao urod od 79.50 mtc po ha, a Mato Kokanović iz Gundinaca 76.83 mtc, dok je Antun Stojić iz Velike Kopanice dobio 76.42 mtc po ha. U njihovom Klubu 50 postiglo je 73% natjecatelja 50 mtc po ha. Prosjek kukuruza u brodskom kotaru u šest Klubova bio je prosječan prinos 76.86 mtc po ha, što je više nego li petogodišnji prinos općine Slavonski Brod. Iz Garčina Luka Trabalko postigao je 104. mtc kukuruznog suhog zrna po ha, a Mato Lukšić iz Kaniže 100 mtc.

Poljoprivrednici Cerne, individualci g. 1976 isporučili su na tržište više od 90 vagona pšenice. Kao primjerni ratari Cerne ističu se Mirko Kesegić, Ivan Pavlović, Antun Borčić, te Martin Maček. Ovi članovi zajedno prodali su tržištu 875 mtc pšenice. Seljaci Gradišta isporučili su 70 vagona žita. Soljani i Bošnjaci 55 vagona, a Vrbanja 44 vagona pšenice. U svih 16 mjesta Županijske komune otkupljeno je g. 1976 546 vagona pšenice od individualnih poljoprivrednika.

Posebno treba spomenuti PIK Vukovar s osobito plodnom zemljom, gdje je iste godine prosječan prinos žita po ha bio 64.47 mtc. Takav prinos imao je PIK na 5.341 ha.

U vukovarskom PIK-u ostvarena je produktivnost na svjetskoj razini, jer je u procesu proizvodnje postignuta (radeći sve gotovo sa strojevima) najveća brzina uz minimalni udio ljudskog rada. Uz vrhunsku mehanizaciju g. 1976 postiglo se 100 kg pšenice samo za 12 minuta ljudskog rada ili 1 kg za 7 sekundi. God. 1974 traktoristi i kombajneri PIK-a proizveli su 100 kg pšenice uloživši pri tome samo 14 minuta ljudskog rada. Prosjek iz 1976. g. nije do danas u Evropi nitko postići umio. Bio je negda san proizvesti jedan kg pšenice za 10

sekundi ljudskog rada. Dok su ratari vukovarskog OOUR-a Dubrava proizveli kg pšenice za samo 5 sekundi ljudskog rada, što je maksimalni rekord.

Kod proizvodnje i korišćenja kukuruza dolazi do nekih novosti. Negde smo imali stare vrste kukuruza, koje su davale dobre žgance i hranivije za čovjeka nego li današnji. No, stara vrsta kukuruza se napustila i pošlo se na hibridni kukuruz, koji je svojim sadržajem škroba bio u prvom redu dobra stočna hrana. Osim toga koristila ga je i industrija špirita. Dobiveni špirit mješao se s benzinom, pa se nakon mješanja prodavao skupi »super«. A sada se radi na tome, da se prede na takve vrste kukuruza koji bi bili pogodniji za ljudsku hranu. Uvađanjem kukuruza u jelovnik došlo bi se do harmoničnije ishrane, jer bi industrija izrađivala polugotove i instant proizvode od boljeg kukuruznog brašna. Takovo brašno može se koristiti za kekse, vafle i razne tjestenine. Na pomolu je jedan novi zanimljiv proizvod od kukuruznog zrna, a to je t.zv. »riža« koja je za 40% jeftinija, nego li kasična kineska ili talijanska riža.

Stoga se radi na tome, da se selekcioniranjem dođe do hibrida prikladnijih za ljudsku ishranu. P I K Vinkovci namjerava podići tvornicu šećera, u kojoj će biti sirovina, ne šećerna repa već kukuruz. Kukuruzna šećerana predviđena je u srednjoročnom planu razvoja S.R. Hrvatske do 1980.g. Također je PIK Zrenjanin dobio dozvolu za gradnju kukuruzne šećerane. Radi se o proizvodnji tako zvanog »izošećera« iz kukuruza. Princip je, da se iz škroba kemijskim putem dobiva šećer, koji je žitka masa slična medu. Još prije rata, »Tvornica čokolade i bonbona Union« u Zagrebu pravila je posebnu vrstu bonbona od »izošećera«. U svijetu se izošeceri koriste u industriji sokova i raznih napitaka, te žitkih nadjeva za punjenje čokoladnih bonbona. Kukuruzni šećer uvijek je bar za 20% jeftiniji od repinog šećera. Pored toga ovakova obradba kukuruza daje mnogovrijedne nuzprodukte, kao ulje od kukuruznih klica, zatim škrob i glukozu, te otpatke, koji se upotrebljavaju za stočnu hranu. Računa se da bi kukuruzni šećer mogao zamijeniti 15% sadašnje ukupne potrošnje šećera od šećerne repe, u nas.

Moramo iznijeti da se veliki dio ljudske ishrane preorijentira na novi način. Znamo kako u svijetu vlada glad u stanovitim nerazvijenim zemljama. Nesvrstane zemlje imaju potrebe za velikim količinama hrane. U Africi su umirala djeca i ljudi od glada u vrijeme loših žetava, suše i nevremena. Stoga je potražnja za živežnim namirnicama sve veća u svijetu, iz nabrojanih razloga i radi množenja pučanstva. Tu leži dio uzroka da cijene hrane rastu, jer je potražnja sve veća. Osim toga, mnoge zemlje, koje su nekad izvažale živežne namirnice, kao žito i meso, te mast, sada nemaju dosta hrane za sebe, već moraju uvažati, jer su se industrijalizirale, pa je broj poljoprivrednika znatno opao.

Ti bivši seljaci sada živeći u gradu ovise o onom, što se donáša na tržište, i moraju plaćati svaku cijenu za peršin, mrkčicu, luk, krompir, koje su proizvode negda vadili iz svojih bašča. Ekonomiste, koji istražuju daljnji napredak u svijetu sve više zabrinjava pitanje kako prehraniti svijet i buduće naraštaje. U još je većoj brizi prehranbena industrija u svijetu. Ona je sve više ovisna o ponudi proizvođača njenih sirovina, koje ona treba, da bi zadovoljila tržište, a napose prehranu gradova.

Žetve s viškovima žitarica postaju nesigurne, čega smo svjedoci, jer su žetve u Americi, za sada podbacile radi suša, vjetrova, sniježnih vijavica, i radi nedostatka vode i sl. Tu, pored sve moderne tehnike žetve ne donose uobičajene, do sada, prinose.

Mesa je sve manje i sve je skuplje. Mlijeka i maslaca kod nekih ima izobilja, a drugi uvoze, dok su im pašnjaci zeleni, ali neiskorišćeni. Ljudi su otišli u grad

i neće da idu za marvom, koja im proizvodi toliko tražene namirnice, a nemaju novaca da investiraju u moderne štale i strojeve za napredno stočarstvo. Na ovakovu novu situaciju prvo su oštro reagirala američka velika poduzeća, koja prerađuju živežne namirnice, te stvaraju prehranbenu industriju, o kojoj ovisi prehrana velikih gradova, jer se traže konzerve i polugotova jela. Namještenice, a ni domaćice, nemaju vremena da dugo prijavljaju jela i stoje kraj štednjaka. U takovim i sve težim prilikama prehranbena industrija odlučila je da poradi na tome, kako da otkrije nove izvore bjelančevina i masnoća u vlastitoj zemlji. Oni tragaju za starim iskustvima Kine, i odabiranjem oplemenjuju sadašnje prehranbene sirovine.

Kinesko iskustvo uputilo ih je na soju. U Americi, a i kod nas, soja je isključivo životinjska hrana. Dapače Evropa je isporučivala Americi soju za tov stoke, koja je dolazila na tržište kao mesna bjelančevina. Ali u Kini postoje izvjesne vrste soje, koje odavno služe pored ostalih mahunjača za ljudsku hranu. Kod nas se uzgajala soja i za proizvodnju ulja, pored repice i bučinog sjemena, dok je suncokret uzgajan samo radi dobivanja ulja.

Soja je svojim sadržajem vrlo pogodna za prehranu djece i dojenčadi, pa se iz nje pravi Baby-mlijeko. Radi višestruke vrijednosti soja se poslije Kine najviše danas sije u Americi. Ona ima u sebi 35 do 38% bjelančevina, a masnoće 13 do 21%. Mnogo se preporučuje vegetarcima, te starijim osobama. Soja posjeduje vrijedna aminokiseline u jednom idealnom sastavu. Ona vrijedi kao iznimka među živežnim namirnicama, što sadrži menthion, jednu aminokiselinu, koja u svom sastavu ima sumpora, te podupire bolji rad jetara. U kineskoj dijetnoj kuhinji cijenjena je, jer se prijavlja na razne načine, dapače i kao mlijeko.

U raznim postupcima oko oplemenjivanja ova namirnice kod soje se najprije odstranjuju gorki spojevi, zatim se dobiveni materijal prerađava u brašno. Ovo brašno ima u sebi dosta masnoća, ali posebnim postupkom može se dobiti i brašno bez masnoća. Tako dobivena namirnica upotrebljava se za razne umake, za punjenje pašteta, konzerva, za juhe, kao i za dječju hranu raznih ukusa i oblika. Služi i kao zamjena za meso. Na koncu rabe ju i u kandidnoj industriji. Prerada soje danas je već toliko usavršena, a osnovni proizvod se toliko oplemenjuje da su konačno dobiveni rezultati i njen osnovni proizvod vrlo različiti. Kod toga vrši se slijedeća metoda: isprane se bjelančevine razriješe s alkalijama, te se dobiva ljepiva masa, a zatim se to preoblikuje u vlaknastu strukturu. Ta se vlaknasta masa stavlja u prešu i nastaje oblik tekstilnih vlaknaca. Poslije toga vlakanca se neutraliziraju u kiseloj opini, pa dobivaju izgled prirodnog pamuka. Taj se proizvod ponovno oblikuje i šalje na preradbu industriji živežnih namirnica. On može biti vlažan, suh, u dubokom hlađenju i tako ide na korišćenje.

Danas se procjenjuje, da će na taj način do 1980.g. biti izrađen jedan milijun tona bjelančevina godišnje. Koliko će te bjelančevine i u kojem razmjeru služiti kao ljudska hrana, a koliko kao životinjska, to ovisi o daljnjim istraživanjima, te daljnjem razvoju nauke. A kada se soji, koja danas služi za životinjsku hranu, nađu nadomjesci ili novi izvori hrane, onda bi se sadašnja proizvodnja soje mogla koristiti za ljudsku hranu.

Daljnji napredak proizvodnje živežnih namirnica ići će raznim putevima. Sada se najprije ide k većoj proizvodnji odvodom prekomjernih voda, zaustavom poplava na plodnim tlima, te natapanjem površina zemlje kad je potrebna vlaga, voda. U kraškim krajevima briga je kako pronaći izvore vode u dubokim

slojevima zemlje. Još važnija su biološka istraživanja na odabiranju, selekciji rodnijih vrsta žitarica i drugoga bilja, te križanjem poznatih vrsta, da bi se dobili visokorodni križanci t.zv. hibridi. A tko zna našto će još naučenjaci doći, što li dobroga pronaći za povećanje proizvodnje hrane za slijedeće generacije.

*) Radničke novine, Zagreb 4. III 1977.

POLITIČKA BORBA ZA ISTINU O NOP

Prije pojave partizana na našem terenu fašistička propaganda se upinjala na sve moguće načine da raskrinka pred narodom partizanski pokret. Oni su pronosili razne glasine i o tome kako su partizani nečuveni šumski razbojnici i pljačkaši, da oni hoće da dovedu komuniste — boljševike na vlast koji bi narodu oduzeli svu imovinu, da će se sav narod hraniti sa jednog kazana ako bi oni — komunisti pobijedili, da će oduzimati djecu koju će stavljati u neakve kasarne i odgajati je u komunističkom duhu. Da partizani svakoga ubijaju ko se ne pokorava njihovom duhu. Da partizani hoće da ukinu vjeru i da se bore protiv boga i da zbog toga nose kape sa tri roga. Bilo je tu bezbroj raznih parola naizmišljanih da se partizane pred narodom pokaže kao strašnu avet. Naravno, mnogi ljudi nisu vjerovali ovim njihovim prostačkim izmišljotinama. Ali narod je narod. Među masom ljudi uvijek se nađe i onih koji se daju zavesti i obmanuti pa su se počeli i plašiti partizana.

Za suzbijanje fašističke propagande protiv nas imali smo mnogo efikasnih argumenata, ali ipak je trebalo vremena da mi te naše argumente pokažemo svima onima koji su još sumnjali u naše namjere i poštene ciljeve naše borbe. Bilo je dosta ljudi koji su se prema nama rezervirano držali. Mi smo znali da to potječe dijelom od neprijateljske propagande, a dijelom i iz skeptičnog gledanja na ono što mi nudimo novu narodnu vlast, nove međuljudske odnose i ostalo.

Osnov za našu političku agitaciju bile su odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Međutim, sve je to bilo lijepo što smo mi propagirali ali ipak najvažnije je bilo naše praktično ponašanje i naši postupci sa narodom. U tome su ljudi do najsitnijih detalja gledali koliko se naši postupci slažu sa onim što mi na riječima propovijedamo. Svaki naš mig i svaka naša riječ bila je praćena i analizirana s ciljem da se utvrdi naša dosljednost u onome zašto se zalažemo. Da navedem samo jednu sitnicu koju sam doživio u Babinoj Gredi ali koja jasno govori o tome koliko se daleko išlo u tome da se kod nas nađe ono što je moglo biti kod nas prihvatljivo ili neprihvatljivo.

Bilo je to u proljeće 1944. godine. Naša grupa, nas oko petnaest boraca, išli smo kroz Babinu Gredu iz pravca šume u dio sela koji se zove Berava. Išli smo u koloni po jedan na odstojanju oko pet koraka kako je to bio naš običaj. Dan je bio lijep sunčan. Moglo je biti oko deset sati prije podne. Kad smo ušli u selo vidim ispred jedne kuće na kapijici stoji žena sa skrštenim rukama na grudima. Mogla je imati nešto oko 45 godina. Žena visoka, jaka i ozbiljnog držanja. Promatra nas kako prolazimo sa interesiranjem. Ja sam išao na začelju kolone. Kad su drugovi naišli pored nje počeli su je pozdravljati kako je koji nailazio. Pozdravi koje su drugovi upućivali bili su raznovrsni. Neki su pozdravljali sa »dobro jutro«, neki sa »dobar dan«, neki sa »zdravo« itd. Žena se malo smje-

škala i odpozdravljala. Kad sam primijetio da svaki od drugova drukčije pozdravlja da bih i ja ostao tome dosljedan odlučim da ženu pozdravim sa pozdravom koji se još nije čuo iz kolone i kad sam naišao pored nje pozdravim je sa »Faljen Isus«. Žena mi odpozdravi ali i dodade »e, od vas toliko pa samo jedno dite čestito«. Već sam bio prošao pored nje pa sam se mogao malo i nasmijati ovom komplimentu da sam čestit. Nisam ja bio ništa čestitiji od mojih drugova. I njima svakom mogao je biti upućen ovakav kompliment. Ali žena koja nas je promatrala, iz njihovih pozdrava nije mogla primijetiti ništa što je njoj blisko, nešto što je domaće za ovaj kraj, što odgovara njenom duhu i sjećanju, a to je ona kod nas tražila. Ona je na osnovu tih pozdrava gledala u nama koliko smo mi stranci, a koliko smo tu domaći ili koliko smo im bliski po shvaćanju, po običajima, mentalitetu i slično. Za nju to nije moglo biti svjedeno da li smo mi negdje iz dalekih krajeva ili smo tu negdje iz obližnjih sela, jer domaćim ljudima se može mnogo više vjerovati a i više očekivati nešto dobro nego od stranaca i nepoznatih ljudi. Malo sam više razmišljao o tome zbog čega je ona nas ovako pomno promatrala. Nije tu bio neki veći politički razlog jer nju kao ženu nije politika toliko mogla zanimati koliko neke druge brige. Vjerojatno je i ona imala djecu, a možda i sinove odrasle takve kao što smo mi. Vjerujem da je pokušavala da nas uspoređuje sa svojom vlastitom djecom. Biti majka i imati djecu u jednom nemilosrdnom ratu nije mogla a da se ne brine kako će i njena djeca proći u tom ratnom zlu. To joj nije moglo biti svjedno. Možda je pomišljala i na to, eto oni tako mladi dječaci a već su morali zaprtiti te pušetine i da se idu tući u ratu a još nisu ni počeli da žive kako treba. To je mogla da misli jedna mati o nesreći i nas i svoje vlastite djece.

Što se desilo drugu Šimi Loliću u Štitaru?

Sa grupom boraca drug Šima je išao u Štitar da sakuplja hranu koju je trebalo osigurati za potrebe na našoj slobodnoj teritoriji na Dilju, za potrebe naših bolnica i za narod u popaljenim selima. Pošto mi nismo bili tako česti »gosti« u Štitaru, o nama u ovom selu se mnogo manje znalo nego u drugim selima pa je zbog toga bilo i većih teškoća oko sakupljanja hrane nego u drugim selima. Međutim, mi nismo htjeli da ispuštamo Štitar baš zato što smo tamo bili manje poznati i nastojali smo da i u ovom selu što više budemo prisutni i da se nekako bolje povežemo.

Idući od kuće do kuće i sakupljajući hranu od ljudi koliko je tko mogao i htio dati, drug Šima je naišao i na kuću u kojoj je bila jedna starija žena. Kad je drug Šima pokucao na prozor i predstavio se da je partizan i da traži nešto od hrane, žena je iz kuće počela da viče da neće otvoriti i neka joj se nosi ispred kuće. Drug Šima je bio uporan. Počeo je da joj obrazlaže da hranu sakuplja za bolesne i ranjene, za narod i djecu u zbjegovima i popaljenim selima i tako dalje. Žena, kad je vidjela da on ne odustaje od svoje namjere, otvorila je i pustila drugu Šimu u kuću. Drug Šima je sve lijepim riječima nastojao da udobrovolji ženu i da nešto dade od hrane. Kad je baba vidjela drugu Šimu ona reče: »pa ja mislila da ste vi partizani nekakvi rogati đavoli, a vi tako lipi, pametni i dobri momci«. Nakon toga nastavio se razgovor između nje i druga Šime o ratu i partizanima i žena je drage volje dala od hrane ono što se je tražilo.

Takvu predstavu su mogli imati o nama neupućeni ljudi koji su o partizanima čuli samo ono što im je govorila fašistička propaganda. Ali kroz naše kontakte sa narodom ta predstava o nama se brzo mijenjala i na vidjelo je izlazila prava istina.

Bilo je potrebno mnogo napora da se sa istinom probijemo u svaki kutak i do svakog čovjeka. Rat je donio takvo stanje gdje su carevali najveći ljudski poroci, laž, klevete, podmuklost, izdaja, prevara, ogovaranja, hvalisanja i bezbroj raznih smicalica koje su fašisti i njima naklonjeni ljudi primjenjivali samo da bi nas što više kod naroda ocrnili i dokazali kako mi donosimo smaknuće svijeta i sudnji dan za narod. Negdje prije, a negdje kasnije, mi smo tu uspjeli raskrinkati i dokazati na čijoj je strani prava istina.

NAPAD NA VLAK U SIKIREVCIMA 1. JANUARA 1944. GODINE

Naš komandir grupe drug Martin Kadić teško je obolio od tuberkuloze pluća pa je još početkom novembra mjeseca 1943.g. otišao na liječenje u bolnicu na Dilj. Iako tako teško bolestan on nije mogao da izdrži da nas ne dođe obići u Županju. Dolazio je više puta. Ali kad ga je bolest jako savladala više nije ni htio da ide na Dilj jer je smatrao da mu više ne može nitko pomoći. Bolest ga je bila toliko savladala da je postao nepokretan. Vidjevši da je pri kraju života, postavio je zahtjev da ga se prebaci kući u Gundince. Međutim, njegova mati nije se mogla pomiriti s tim da sinu ne pomogne koliko god više može. Uхватила je vezu sa civilnom bolnicom u Vinkovcima i svog Martina odvezla u bolnicu. Nедуго poslije toga drug Martin je podlegao teškoj bolesti.

U to vrijeme dok je drug Martin bio bolestan našom grupom je rukovodio komesar grupe drug Stevo Kovačević. Ali pošto grupa nije mogla dalje ostati bez komandira, Štab diljskog odreda upućuje nam za novog komandira starog iskusnog borca druga Madžar Josipa — Šolju iz Andrijevacu. To da je drug Šolja bio iz Andrijevacu bio je važan uvijet da on bude komandir naše grupe. U stvari svi rukovodioci kod nas trebali su biti domaći ljudi sa našeg terena kako bi se to i kod naroda bolje odrazilo jer je to i politički bilo povoljnije i prihvatljivije da sa našom borbom rukovode domaći ljudi a ne neki »stranci«.

Drug Šolja je kod nas došao krajem decembra 1943. godine, a možda baš 31. decembra što ne bi mogao sa sigurnošću tvrditi. Ali prva naša akcija u koju smo išli sa drugom Šoljom bila je 31. decembra 1943. godine kada smo išli u Sikirevce. Naš zadatak u toj akciji bio je da obidemo teren oko Sikirevacu i Jaruga i da potjeramo eventualno zelenaše ustaše koji su se češće prebacivali preko Save na našu stranu u cilju vršenja pljačke po našim selima. Pored toga imali smo i zadatak da u Sikirevcima navratimo u jednu kuću iz koje su bila dva mlada čovjeka u ustašama i da sa tim ljudima razgovaramo o tome da se ta dvojica vrate iz ustaša kući.

Za izvršenje te akcije išlo je nas sedam u grupi: Šolja, Pavić Pavo, Babinčak Mitar, Rusi Nikolaj i Ivan i Simić Mato — zvani mali Mato iz Kositne.

U Sikirevce smo stigli nešto kasnije uveče. Stupili smo u vezi sa našim suradnicima da čujemo od njih da li zelenaši nasrću u selo kako bi ih mogli dočekati i razjuriti. Zelenaši nisu dolazili, a možda i zbog samih praznika nisu dolazili.

Pošli smo da izvršimo drugi dio našeg zadatka. Prije smo se raspitali koja je to kuća iz koje su ta dvojica u ustašama i kad smo to utvrdili pošli smo kod njih. (Bila je to kuća Nikolića zvanih Aguštinovih poveća, moglo bi se reći patrijarhalna zadruga). Kad smo došli u njihovu kuću situacija je bila vrlo neprijatna. Svi ukućani su nas gledali mrko i sa prezirom kao skroz neželjene goste. Ušli smo u prednju veliku sobu. U kući je bilo više braće. Mene je jako iznenadilo kad sam vidio u toj sobi preko deset kreveta na kojima su spavale starije žene i djeca. Svi su ležali u krevetima. Domaćin, valjda je to bio najstariji od braće, je prihvatio da sa nama razgovara odnosno morao je prihvatiti iako je to nerado činio. Drug Šolja mu je bez uvijanja odmah očitao lekciju zbog čega smo došli. Otvoreno im je rekao da mi računamo da su oni poštteni ljudi i zašto onda da netko od njih da bude među zlikovcima fašistima kad oni tamo ne spadaju. Domaćin je odgovarao kratko i osorno braneci se sa time da su oni u ustašama samo zato da bi bili bliže kući kad već moraju ići u neku vojsku. Drug Šolja to opravdanje nije prihvatio i naprosto je naredio domaćinu neka on ode kod njih i neka ih nagovori da bježe iz ustaša i da ako to ne učine mogu doći u priliku da će zato ozbiljno odgovarati pred narodnim sudom.

Nije ovo bila jedina kuća u koju smo mi, a pogotovo naši politički radnici, išli sa ovim ciljem da uvjerimo ljude da se vrate na pravi put i da se distanciraju od fašizma. Ovo je u osnovi i bio najveći dio našeg političkog posla na cijelom županjskom terenu. Mnogim ljudima je trebalo objasniti kako stvari u suštini stoje u ovom teškom i zamršenom ratu. Nije bio baš tako mali broj onih koji su nasjeli fašističkoj propagandi. Trebalo je ulagati mnogo truda da se tim ljudima objasni da su na krivom putu i da ih se otrgne od fašističkog utjecaja. Bilo je jasno da mnogi od njih nemaju nekakvih motiva za prihvaćanje fašističke ideologije i da nikako ne spadaju tamo među njih. Ali to je trebalo i dokazivati i to praktično tko se u stvari bori za narodnu stvar i za narodne interese. Jedan od načina toga dokazivanja bio je i ovaj naš postupak razgovaranja sa ljudima i to razgovaranja na jedan ljudski način gdje se ne ide na kazne i odmazde koje bi samo povećavale bratoubilačku borbu baš ono što su Nijemci i htjeli postići u našoj zemlji. U nekim momentima razgovora sa ovakvim ljudima, na prvi pogled, mogao se steći dojam da su jako tvrdokorni. Ali nije bilo tako. Kad smo im dokazali pravo stanje stvari njihove simpatije prema ustašama i drugim izdajnicima sve više su se gasile i prelazile na našu stranu. Šta su ovi ljudi mogli o nama misliti pa i govoriti kad smo mi poslije jednog ovakvog razgovora otišli od njih bez obzira na to kako su nas u prvom momentu primili. A to je i bio naš cilj da ih dovedemo u situaciju da ozbiljno razmisle o svom stavu i svojoj momentalnoj orijentaciji. I nakon takvog ozbiljnog razmišljanja rezultat nije mogao biti negativan.

Kad smo izvršili drugi dio našeg zadatka te noći oko ponoći pošli smo u pravcu Jaruga. Bili smo dosta umorni pa smo na kraju Sikirevaca ušli u jednu praznu zgradu, biće da je to bila neka koliba, i tu smo legli da malo dremnemo. Ali onako umorni i pospani mi smo i čvrsto zaspali. Kad smo se probudili bilo je već svanulo. Ništa drugo nismo mogli učiniti nego da nastavimo naš put za Jaruga a možda i dalje za mala sela.

Idući prema Jarugama naišli smo na željezničku prugu Vrpolje — Slavonski Šamac. Na pruži smo malo zastali i sačekali jednog željezničara koji je išao sa fenjerom u ruci iz pravca Slavonskog Šamca. Kad nam je željezničar prišao blizu, drug Pavo Pavić ga zapita kada ovom njegovom prugom nailazi kakav vlak. Željezničar mu odgovori da oko osam sati i trideset minuta nailazi putnički vlak

od Vrpolja za Šamac. Pošto je drug Pavo čuo kada vlak dolazi on nam odmah predloži da idemo do stanice Sikirevci i da ga dočekamo. Mi borci u grupi odmah smo prihvatili njegov prijedlog, ali komandir grupe drug Šolja ne htjede da prihvati Pavin prijedlog obrazlažući da je nas sedmorica premalo da bi mogli tako nešto učiniti jer u vlaku može biti da se prebacuje i neka veća ustaška ili njemačka jedinica pa šta bi onda mogli učiniti niti napasti vlak niti bježati onom ravnicom. Drug Pavo se malo naljutio na ovakav Šoljin stav i on malo ljutito odreza drugu Šolji ako on neće ne mora mi ćemo ostali ići i bez njega. Ovo je druga Šolju dovelo u neprijatnu situaciju. Nikako to nije stajalo da mi borci idemo sami da zaustavljamo vlak a da on kao komandir grupe ne ide sa nama. Dalje pokušavati da nas spriječi da ne izvršimo taj napad upotrebljavajući subordinaciju ni to nije išlo jer već u prvoj svojoj akciji po dolasku na naš teren doći u sukob sa svojim borcima, to je moglo da znači već sutradan biti vraćen nazad na Dilj otkuda je i došao. Nije bilo drugog izlaza nego da i on prihvati prijedlog druga Pave i da idemo napasti vlak na stanici.

Drug Šolja je bio hrabar borac. On je to pokazao i prije dolaska na naš teren jer da nije bio primjerno hrabar ne bi bio ni poslan nama za komandira grupe. Ali drug Šolja se uplašio odgovornosti koju je imao kao komandir grupe. Šta onda ako nam napad na vlak ne uspije ili ako u tome napadu izginemo. To je njega mučilo i on se toga ozbiljno uplašio.

Koliko god ovaj mali sukob između nas i druga Šolje izgleda nevojnički jer smo mi na izgled odbili poslušnost svome komandiru, to sa vojničke točke gledišta nije moglo i nije smjelo biti. Ali mi koliko smo bili vojnici još više smo bili borci i kao takvi mi smo imali vrlo visok stupanj opće odgovornosti, odgovornosti pred općim zadatkom koji je stajao pred nama — borba protiv okupatora i domaćih izdajnika. To je na kraju krajeva bila odgovornost pred narodom za koji se boriš, a to je značilo nešto mnogo više nego ona klasična odgovornost pred vojnim starješinom. Takav borbeni duh naših boraca je i omogućavao da smo mogli voditi uspješnu i žestoku borbu sa brojnijim i mnogo jačim neprijateljem. Kod nas su starješine postavljani ali čim neki ne bi odgovarao odmah je i zamjenjivan. Naš personalac je bila borbena praksa i boljeg personalca mi nismo mogli imati. Tko se u borbi pokazao sposobnijim taj je mogao da komandira i rukovodi jedinicom i borbom u konkretnom slučaju.

Odlučeno je da napadamo vlak. Sa »našim« železničarom smo krenuli na željezničku stanicu Sikirevce. Čim smo stigli na stanicu odmah smo isključili telefon. Drug Šolja je uredio sa prometnikom da ovaj otvori signal, ali ga je uzeo pod svoju kontrolu da ne bi on dao kakav znak da na stanici nešto nije u redu. Teren oko stanice smo pregledali i odabrali mjesta gdje će tko zauzeti položaj. Javio se drug Šolja u prvom momentu nije se složio sa ovim napadom ipak je imao potpunu inicijativu oko organiziranja napada. Željeznička stanica Sikirevci nalazi se takoreći na cesti. Pored ceste je odmah kanal preko kojeg postoji željeznički most. Sve se to nalazi na oko desetak metara oko stanice i malo je preblizu za postavljanje zasjede. Ali tu se nije moglo ništa pomoći.

Položaj za zasjedu smo postavili tako da je sa desne strane vlaka postavljen puškomitraljez kojim je rukovao drug Nikolaj. Uz Nikolaja je postavljen njegov pomoćnik. Oni su imali zadatak kad vlak stane u stanici da raspale jedan dugi rafal iz mitraljeza po svim vagonima i kad mi izvršimo napad sa lijeve strane vlaka da paze da iz vlaka nitko ne pobjegne na njihovu stranu. Nas petorica smo zauzeli položaj u staničnoj zgradi i oko zgrade. Ja sam dobio položaj iza betonskog stumbola bunara pored stanične zgrade. U ovako blokirani vlak drugovi Šolja i Pavo, kad vlak stane, oni upadaju u prvi vagon i redom idući kroz va-

gone istjeruju putnike bez obzira tko se nalazio u vlaku i rasčišćavaju vagone. Ako bi netko pokušao da daje otpor ili da bježi stupamo u dejstvo mi sa bočnih strana vlaka.

Vlak je polako ušao u stanicu i stao. Nikolaj je odmah raspalio iz mitraljeza po vlaku. Drugovi Šolja i Pavo iskočili su iz stanične zgrade i uz povike predajte se uskočili u prvi vagon. Nekoliko neprijateljskih vojnika, pošto su osijetili prvu vatru sa desne strane vlaka, počeli su da bježe na našu lijevu stranu gdje smo ih dočekivali i zarobljavali. U vlaku je bilo i nekoliko legionara koji su bili na istočnom frontu. Prepoznali smo ih po tome što su bili obučeni u dolamice. Oni su pokušali da daju otpor i kad im to nije uspjelo pokušali su da bježe ali ni to im nije uspjelo. Četvoricu od tih smo ubili. Sva četvorica su imali ručne bombe u rukama ali ih nisu uspjeli aktivirati i upotrijebiti jer se to sve odvijalo vrlo brzo. Da nijedan od ovih legionara nije uspio pobjeći možemo zahvaliti našem borcu Rusu drugu Ivanu. Čim je napad počeo on se dobro snašao i stao po zadi zadnjeg vagona i tako je imao dobar pregled u dejstvo sa obje strane vlaka. Kad je jedan od ovih legionara iskočio iz vagona na desnu stranu, nisam mogao da ga gadam osim u noge koje sam vidio ispod vagona. Drug Ivan je primjetio kad je legionar iskočio, i odmah se postavio tako da je mogao da gađa na desnu stranu; digao je pušku i pogodio legionara u sljepočicu. To je bio zadnji koji je nešto pokušao. Dok su Pavo i Šolja sređivali situaciju u vagonima, meni je palo u dužnost da sređujem zarobljene neprijateljske vojnike, a civile da tjeram pred staničnu zgradu. U vagonima neki od neprijateljskih vojnika polijegali su po podu vagona da bi bili što manja meta i da bi se na taj način zaštitili. Pavo i Šolja su ih izbacivali napolje a ja sam ih dočekivao i postrojavao. U vagonima je bilo i nešto oružja pobacanog po podu. Sve je to pokupljeno i izbačeno napolje. Kad je s putnicima bilo sve gotovo Pavo i Šolja uskoče u poštanski vagon da vide ima li tu što interesantnog za nas. I bilo je nešto što je za nas moglo biti najinteresantnije. Tu se našla velika količina cigareta koje su nam bile neophodno potrebne za naše bolnice i pozadinske ustanove na slobodnoj teritoriji. To je bio artikal do kojeg smo najteže dolazili. Iz vagona je izbačena veća količina džakova i sanduka s cigaretama koje smo ponijeli sa sobom. Ostali sanduci s cigaretama pobacani su u kanal, u vodu, da ih neprijatelj nebi mogao iskoristiti.

Akcija je završena. U stroju se našlo desetak neprijateljskih vojnika — zarobljenih. Drug Šolja ih je pozvao da idu s nama u partizane. Svi su se počeli izgovarati na razne načine i nijedan se nije htio odazvati pozivu. Šolja je naredio, kad neće da idu sa nama, onda neka se svi svuku do gaća i kad su se svukli potjerao ih je neka idu kud koji zna. Civile smo isto pustili. Prije nego što smo krenuli u pravcu naše baze polupali smo i demolirali vagone koliko smo to uspjeli.

Od željezničke stanice Sikirevci do naše baze u novom Merolinu imali smo oko dvadeset kilometara. Jedno vrijeme smo išli pored kanala Berava i nakon nekoliko prijedehnih kilometara pošli smo u pravcu Gundinaca. Čini mi se da smo zarobljeni materijal u Gundincima pretovarili u druga kola i krenuli u šumu. Kad smo stigli u bazu, nastalo je opće veselje i prepričavanje događaja o uspjehom napadu na vlak.

Značaj i odjek ove naše akcije na terenu kod naroda bio je izvanredan. Nastalo je prepričavanje kako smo se nas sedmorica usudili da napadnemo vlak i kako su partizani hrabri borci.

U prvom ustaškom listu, koji je izašao poslije Nove godine, bila je objavljena informacija o ovom našem napadu na vlak, ali su činjenice navedene u tom članku bilo izvrnute naopako. Članak je od prilike donio ovakovu vijest:

»Juče su odmetnički banditi zaustavili putnički vlak koji saobraća na željezničkoj pruzi Vrpolje — Slavonski Šamac. Vlak je zaustavljen na stanici Sikirevci kojom prilikom je ubijeno trideset i zarobljeno četrdeset partizanskih bandinata«.

Vrlo dobro napisano: sedamdeset »partizanskih bandita« a ljudi, mještani, Sikirevčani, neki Beravčani, a Gundinčani pogotovo, vidjeli su nas samo sedam. Znači samo su nas pomnožili sa brojem deset. Uredniku ovog lista valjda se činilo, da ako bi naveo koliko nas je stvarno bilo, bi to moglo da posluži više na čast partizanima da su tako smjeli pa je zbog toga naveo da nas je bilo sedamdeset. Bilo kako bilo da su objavili ovu vijest samo je nama moglo ići u prilog.

Nakon nekoliko dana poslije ove akcije prolazili smo kroz Gundince. Gundički pop Mirko Gazivoda kad nas je vidio da idemo otvori pendžer i doviknu nam: »Šolja, stani bogati, evo baš sada slušam radio London gdje govori o vama i o vašem napadu na vlak u Sikirevcima«. Mi smo zastali i to nam je Gazivoda saopćio s velikim oduševljenjem. Naši na slobodnoj teritoriji su sigurno dali podatke Engleskoj vojnoj misiji koja je to prenijela da se objavi preko radio Londona kao podvig male grupe županjskih partizana.

NAPAD NA ŽANDARMERIJSKU KASARNU U BABINOJ GREĐI

Pod kraj 1943. godine i u samom početku 1944. mi smo, pored naših političkih velikih uspjeha, i u vojničkom pogledu ozbiljno uzdrмали situaciju na zapadnom dijelu županjskog kotara. Svaka naša akcija u to vrijeme donijela je pun uspjeh, ako izuzmemo ono kad nam je Pavica pobjegao, ali i tada smo potprašili ustašama pete, onima koji su krenuli za nama u potjeru pa ni to nije bio neuspjeh.

I ako je to bio zimski period, vrijeme nas je odlično služilo. Snijeg je pao tek u drugoj polovini januara. Dotadašnji uspjesi su nas toliko zanimali da više nismo mogli stati pa smo i dalje istraživali ciljeve šta bi bilo najnužnije likvidirati. Trebalo je što prije otkloniti sve opasne točke neprijatelja koje ugrožavaju naše suradnike na terenu i narod uopće. Jedna od tih točki bili su andrijevački žandari i njih smo sredili. Trebalo je ići dalje. U Babinoj Gređi je postojala žandarmerijska stanica s oko petnaestak žandara. Po nekakvoj logici, oni su bili na redu. Ali i u Gundincima je bio opasan ustaša kojeg je trebalo likvidirati jer se pokazao kao opasan po naše ljude i već je desetak naših ljudi iz Gundinaca pohapsio i strpao u ustaške zatvore i logore. Njega smo morali najprije likvidirati. Bio je to zloglasni Grga Bukovac. On je bio u ustašama u Županji. Dolazio je kući u Gundince ali vrlo oprezno. Već smo se mi i ranije bili

dogovarali da se dvojica od nas obuče u civil ili u domobransku uniformu i da se po noći uvučemo u Županju i da ga na taj način ulovimo i ubijemo. To je bilo teško izvodljivo zbog toga što su ta dvojica morala biti od onih koje Grga nebi mogao poznati, a samo ta činjenica bila je otežavajuća u tome kako da oni njega onda prepoznaju. Ipak je ta stvar ostala otvorena u vezi Grge sve do petog januara 1944. godine kada smo saznali da on češće dolazi u Gundince. Tada je odlučeno da se naša dva borca obuku u civilna odjela i da odu u Gundince i da ga ubiju u njegovoj kući.

Za izvršenje toga zadatka pao je izbor na našeg komesara grupe druga Stevu Kovačevića i druga Malog Matu. Drug Stevo je i bio najpogodniji za takav zadatak. On, koliko je bio hrabar, isto toliko je bio i hladnokrvan. Njega ništa nije moglo uzbuditi. Mali Mato je bio sličan njemu u svakom pogledu.

Petog januara njih dvojica odlaze u Gundince u kuću Mate Kokanovića — Jmrinog. Mato je bio vrlo aktivan skojevac. On je odmah organizirao svoje omladince da se Stevi i Mati nabavi originalna seljačka odjeća koja će im pasati obzirom na njihovu visinu. Opremili su ih kako treba.

Šestog januara Grga je zaista došao kući s još jednim ustašom iz Zagreba da švercaju neku tekstilnu robu. Po podne drugovi Stevo i Mato upute se Grgi u kuću. Grga je još uvijek imao gostionu koju je vodila njegova žena. To je bila pogodna prilika da se otkloni svaka sumnja jer to je normalno da ljudi dolaze u gostionu. Kada su drugovi Stevo i Mato došli kod Grge nakon kraćeg razgovora predstavili su mu se kao da kupuju žito i da su zbog toga došli kod njega navratili pošto on dobro pozna selo pa bi mogao i to znati tko bi imao žita za prodaju. Sjedili su oni jedno vrijeme sa Grgom za stolom i naizmjenično dežurali sa jednom rukom na pištolju u džepu. Kad se Grga na trenutak udaljio od njihovog stola, Stevo reče Mati da ga ne bi sada po danu ubili nego da se navrate predveče i da ga onda likvidiraju. Kad se Grga vratio nazad Stevo mu reče da bi on sa svojim pajdašem sada nekud otišao i da bi se predveče navratili do njega na daljnji razgovor o žitu ako će on biti kod kuće. Grga im je lijepo obećao da se neće iz kuće udaljavati i nek oni samo navrate. Drugovi, Stevo i Mato, odu do Majorove briačnice na šišanje i brijanje pa će se poslije vratiti na izvršenje zadatka.

Ali gdje ima sreće ima i nesreće. Sreća je bila u tome što su njih dvojica Gundince, s Dilja je došao jedan dio Diljskog odreda kod nas. S ovim dijelom to nisu odmah i učinili.

Šta se dogodilo? Još iste večeri (5/6 januar) kad su njih dvojica otišli za Gundince sa Dilja je došao jedan dio Diljskog odreda kod nas. Sa ovim dijelom diljskog odreda došli su i neki članovi Okružnog partiskog komiteta za Sl. Brod. Bila je to u stvari jedna ojačana četa diljskog odreda. Sa tom četom došao je i komandant odreda drug — Priša, a od članova Okružnog komiteta bio je drug Stipa Ružić i Sudovević Slavko — Pekar. Možda je bio još neki ali drugih se ne sjećam.

Pala je odluka da se šestog januara na večer ide u Babinu Gradu u napad na žandare, a istovremeno u Gundincima da se održi miting. Mi u bazi nismo mogli znati kakva je situacija u Gundincima u vezi sa akcijom na Grgu.

Već sam jednom napomenuo da su se drugovi iz štaba Diljskog Odreda, odmah čim bi mi izvršili neku uspješnu akciju, spuštali na naš teren do odreda da izvrše još neku akciju značajniju i širih razmjere. Koji je razlog za to mogao postojati ja to nisam mogao znati ali moglo ih je biti više. Prvo, Diljski odred na svom terenu nije imao širi izbor unosnih ciljeva za napad. Neprijatelj je bio

sabijen u veće garnizone i utvrde pored željezničke pruge. Za napad na tako jaka neprijateljska uporišta trebalo je raspolagati s mnogo jačim snagama nego što ih je imao odred a i s težim naoružanjem. Drugi, više motiv, nego razlog, mogao je biti taj, da kad mi sa svega sedam osam boraca možemo da tako uspijevamo zašto onda ne bi i oni mogli sa četom i jačim snagama nego što je četa. A sad malo šale: možda im je bilo krivo što smo mi potukli »njihove« žandare, andrijevcane, pa su odlučili da nam vrate milo za drago i da napadnu i potuku »naše«, babogredske. Neka bude kako hoće, ali ovakvi naši postupci dovodili su neprijatelja na našem terenu u zabunu, nikad ne znajući s kojim snagama raspoložemo.

Miting u Gundincima trebao je početi prije nego napad na žandare u Babinoj Gredi. To je trebala biti posebna politička atrakcija. Dok se u jednom selu vrši ozbiljan napad na neprijatelja u drugom, susjednom, selu održava se miting i opće veselje. Ako bi nam tako nešto do kraja uspjelo to je za fašiste moglo biti poražavajuće kako u političkom tako i u vojnom pogledu.

Organizacija napada na žandare u Babinoj Gredi bila je u režiji samog komandanta Diljskog odreda druga Priše. Od nas, županijske grupe, uzeo je oko polovicu boraca i to sve babogredce koji će mu služiti za vodice u napadu. I komandir naše grupe drug Šolja je išao u napad na žandare.

Mi ostali borci iz naše grupe išli smo u Gundince, kao pratioči naših političkih radnika i druga Ružića, koji su bili organizatori mitinga. Mi smo krenuli za Gundince predveče tako da bi u Gundince stigli još za dana. U ovoj grupi bilo nas je četrnaest. Svi smo bili veseli i dobro raspoloženi. A tko i ne bi bio veseo kada se ide na miting i zabavu.

Idući prema Gundincima negdje na Lanetinama došla nam je jedna žena u susret. Bila je to žena sa Srnjača iz kuće Martinovića. Kad smo ju sreli ona me je prepoznala i zaustavila te mi reče, od prilike, ovo: »Evo, ja sada idem iz sela i bila sam kod Grge Bukoca u kući. On je kod kuće s još jednim ustašom, prodaju neku robu. Pošto sam bio na čelu naše kolone, dok mi je žena ovo saopćavala, naša kolona je stala. Vijest da je Grga kod kuće, odmah sam prenio drugu Ružiću. Nije nam preostalo ništa drugo nego da se organiziramo za hvatanje Grge. Odmah smo se preformirali u tri grupe boraca. Drug Dragelj Gabra s još tri borca trebao je da ide pravo kroz selo do Grgine kuće i on prvi upada u kuću radi hvatanja Grge. Druga grupa, ne sjećam se ko je bio vodič, trebala je da pride Grginoj kući iz vatrenjskog sokaka i da blokira kuću prema glavnoj ulici, U ovoj grupi bio je i drug Nikolaj sa mitraljezom. Treću grupu vodio sam ja. Mi smo trebali da prodemo kroz Jošin sokak izbijemo u Jelas i da iz Jelasu, kroz bašče prodemo pozadi Grgine kuće i da tu stranu blokiramo. Redoslijed stizanja grupa na svoja mjesta bio je; treća, druga, prva. Grupa koju sam vodio ja morala je trkom kroz Malicu i Jošin sokak da prva stigne na svoje mjesto a imali smo i najdalju relaciju koju smo morali prijeći. Ipak smo na vrijeme stigli na svoje mjesto. Sa mnom u grupi bio je drug Jovo Šušljar rodom iz Sremskih Laza. On je bio kontuzovan. Ništa nije čuo a ni govoriti nije mogao tako da ništa od našeg dogovora nije mogao razumjeti. Bio je on stari iskusan i hrabar borac. U ovoj akciji on je mogao samo da prati kako mi postupamo pa da i on tako čini.

Iza Grgine kuće u Jelasu bilo je još nekoliko kuća. Jedna od tih kuća bila je kuća Tunje Reljina. Tunja nije bio kod kuće. Možda je bio negdje u domobranštvu. Ali kod kuće je bila njegova mati. Ja sam tu ženu, da ne kažem staricu, jer se još uvijek dobro držala, djelomično poznavao od ranije. Kad je

vidjela da nas trojica trčimo preko Jelasa u Grginu bašću lukava baba je odmah shvatila o čemu se radi i počela na sav glas da leleče »joj Grga sinko sad ćeš stradati« i tako dalje. Ja na babu dignem pušku i viknem joj da šuti ali baba ne prestaje sa lelekom. Sa svojim lelekom htjela je da upozori Grgu na opasnost i da Grga bježi. No mi smo i pored babinog lelekanja na vrijeme stigli iza Grginog štaglja. Dok je baba lelekala i dok sam nastojao da spriječim babu da ne leleče drug Jovo je prvi stigao do ćoška Grginog štaglja. Babin lelek je izazvao gužvu u Grginoj kući u kojoj je u tom momentu bio i Grgin komšija zvani Sepo Jošin. Kad je došlo do gužve u Grginoj kući, on je pobjegao iz kuće preko dvorišta u pravcu Gašparove kuće koja je bila odmah do Grgine. Dok je stari Sepo bjezao preko dvorišta drug Jovo ga je primjetio i otvori na njega paljbu iz puške. U tom momentu i Nikolaj sreže par rafala iz svog šarca po prednjoj strani Grgine kuće. U kući su bile tri žene Grgina žena i dvije snaje. Kad su čule paljbu u kući je nastao vrisak i lelek. Nastala je opća gužva. Ali iz kuće niko ne otvara vatru da bi se branio. U tom momentu do mene dotrča drug Stevo Kovačević sav iznenađen šta se to događa. Njemu je bilo jasno šta mi radimo, ali nije mu bilo jasno kako je do toga došlo.

Dok sam objašnjavao drugu Stevi šta se dogodilo čuo me je Grgin mlađi sin i prepoznao po glasu. On se bio sakrio u svinjac s malim djetetom na rukama. Provirio je iz svinjca i zamolio me da ga spasim jer da ja znam da on nije ništa kriv. Rekao sam mu neka ide u neku zidanu kuću i nek se skloni s djetetom. Morao sam da ga provedem kroz bašću jer se bio toliko uplašio da nije smio sam nikuda da krene. Bio je to Grgin sin Joža koji je bio dobar dečko i nije imao nikakve veze sa očevim ustašlukom.

U međuvremenu je stigao drug Gabra sa svojom grupom i upao u Grginu kuću. Ustašu zagrebcana su odmah uhvatili ali Grge nigdje nije bilo. Pomislili smo da se je sakrio u podrum ispod šanka gdje je držao vino ali ni tamo ga nije bilo. Time je i akcija oko hvatanja Grge bila završena.

Grga se je slučajno izvukao iz klopke koju smo mu pripremili. Od onog momenta kada je ona žena otišla iz njegove kuće i javila nama da je on kod kuće Grga je slučajno išao nešto u općinu. Iz općine kroz pendžer vidio je Gabrinu grupu kako ide drugom stranom ceste prema njegovoj kući. Htio je da puca iz šmajsera na druga Gabru i njegove drugove ali općinski bilježnik Lučić ga je spriječio u tome rekavši mu da ne puca jer nezna koliko nas u stvari ima. Grga je pobjegao iz općine kroz Malicu i pravo preko Dorova za Babinu Gredu k žandarima. Žandare je obavjestio da je u Gundince došla veća grupa parizana a da je on pobjegao.

Žandari u Babinoj Gredi su već imali kasarnu, utvrđenu, zazidane prozore i djelomično ulazna vrata, jer su se nadali da bi mogli biti napadnuti. Dolazak Grge upozorio ih je na mogućnosti napada pa su sve potrebne mjere da se što bolje pripreme za obranu. U stvari, naši su očekivali da bi se žandari mogli odlučiti na predaju bez davanja otpora, ali dolaskom Grge ta mogućnost je svedena na vrlo malu mjeru jer oni to više nebi mogli pred svojim šefovima nikako opravdati. Zbog takve novonastale situacije, dolaskom Grge, žandari su pružili maksimalno mogući otpor našem napadu.

Napad na žandare u Babinoj Gredi naših diljaca trajao je nekoliko sati. Žandari su pružili vrlo žestok otpor. Kasarna se nije mogla osvojiti bez većih žrtava. Zbog toga su naši diljci odustali od daljeg napada. Jedan borac nam je poginuo (Ivan Zelić) u tom napadu, a drugi nam je bio ranjen. Kasarna se nije mogla osvojiti bez općeg juriša. Takav juriš bi prouzrokovao veći broj ranjenika,

a to je moglo biti za nas opasno obzirom na teškoće prebacivanja većeg broja ranjenika na slobodnu teritoriju zbog udaljenosti i prepreka koje su nam stajale na tom putu. Našima se nikako nije isplatilo ići na zauzimanje kasarne pod svaku cijenu. Napad je prekinut i naši su se povukli za bazu u Merolino.

Ni mi u Gundincima nismo uspjeli održati predviđeni miting jer nakon pučnjave u selu nitko od naroda nebi nam došao na miting. I mi smo se povukli u šumu.

Pojava tog ustaškog zlikovca nam je toliko iskomplikirala situaciju da od naših planova ništa nismo uspjeli ostvariti. Još smo u nekoliko navrata imali s njime posla što će se kasnije vidjeti.

X — Grga odselio familiju u Županju.

XX — Žandari su napustili kasarnu i privremeno Županju.

NAPAD NA ANDRIJEVAČKE ŽANDARE KOD SREDANACA

Sav zaplijenjeni materijal na željezničkoj stanici Sikirevci odmah na veče prvog januara odtpremljen je za Paučje uz pratnju tri borca iz grupe.

Naši politički radnici istog dana išli su u mala sela: Malu Kopaonicu, Kupinu, Prnjavor i druga. Za njihovu pratnju išlo je i nas oko pet do šest boraca iz grupe zajedno sa komandrom Šoljom. Našli smo se u selu Kupina. Politički radnici su radili svoj posao u selu, (mislim da je bio organiziran miting), a mi smo postavili osiguranje oko sela.

Sutra dan, drugog januara, naša tri borca koji su pratili materijal za Paučje vratila su se i našli nas u Kupini. Ova tri druga odmah su nam saopćili da su ih, na putu za Paučje, ispred sela Lapovaca dočekali andrijevački žandari i napali. Oni su jedva uspjeli da istovare iz kola materijal i da ga sakriju u žbunje, a vozača su otpustili. Kad je drug Šolja saslušao njihov izvještaj odmah je rekao da mi moramo jednom obračunati s tim andrijevačkim žandarima. Zaista, andrijevački žandari su bili velika smetnja na našem putu za slobodnu teritoriju. Oni su često znali praviti zasjede našim kuririma na području od Topolja pa do Perkovaca. Pored toga, vršili su povremeno izlete u sela Lapovce, Trnavu, Novo Topolje iznad glavne pruge kao i u sva mala sela od Andrijevaca pa sve do rijeke Save. Hapsili su naše simpatizere i vojne bjegunce iz ustaša i domobranstva. Pošto su tu bili duže vremena na službi dobro su poznavali sve ljude kao i teren i zbog toga su bili daleko opasniji nego kada se tu našla neka fašistička jedinica koja nije mogla sve znati kao žandari. Žandari su znali da mi njih u Andrijevcima ne možemo napasti jer je u tom selu stalno bilo i njemačkih snaga za čuvanje pruge a uvijek su mogli dobiti vrlo brzo pomoć iz Slavenskog Broda i Vrpolja. Zato su se tako arogantno i ponašali.

Drugog januara uveče mi smo krenuli da sakriveni materijal prebacimo na određeno mjesto u Paučje. Pored ove trojice pošlo nas je još četvorica i sa sobom smo uzeli puškomitraljez. Nas sedmorica bili smo u stanju da se uspješno potučemo sa žandarima, ako bi do toga došlo.

Kad smo naveče prešli prugu u Perkovcima smo uzeli kola, utovarili cigarete i ostali materijal i odvezli u Paučje.

Nas županjce su drugovi u Paučju mnogo cijenili. Uvijek bi se obradovali našem dolasku u Paučje. Mi smo znali u čemu oni najviše oskudjevaju pa smo im uvijek donosili po malo duhana ili cigareta. Na našem terenu se toga uvijek moglo naći, jer su šverceri iz Bosne, pa čak i iz Hercegovine, donosili duhan i mijenjali za hranu na našem županjskom terenu. Čak su i ustaše švercale s duvanom.

Po dolasku u Paučje počeli smo istovarati doveženi materijal. Nismo im htjeli odmah reći šta smo dovezli kako bi ih što više iznenadili. Uzeo sam iz kola jedan džak sa cigaretama i dok sam ga nosio u prostoriju vješto sam ga, kao »stari« mlinar, noseći razvezao i kad sam došao u prostoriju počeo da istresam cigarete iz džaka. Drug koji je išao zamnom da mi pokaže gdje će se materijal istovarati kad je vidio da istresam cigarete na pod viknu na mene »ne družite na pod, daj ovamo na sto«, a ja se napravim malo važan pa mu dodam: »e nemate vi toliko stolova na koje bi moglo sve stati što smo vam donijeli«, i istresem ostatak cigareta iz džaka na pod. Naši Paučani nisu imali više što da kažu. Toga dana ostali smo njihovi gosti negdje do predveče.

Iz Paučja smo krenuli trećeg januara po podne tako da u Topolje stignemo do mraka. U međuvremenu smo se dogovorili kako ćemo usput navratiti u Andrijevce da, makar i formalno, napadnemo andrijevačke žandare i da im pokažemo s kime imaju posla. Po dolasku u Topolje malo smo se raspitali kakva je situacija u Andrijevcima i dobili smo podatak da je toga dana stigao u Andrijevce jedan njemački bataljon. To je značilo da od našeg napada na žandare nema ništa. Iz topolja smo se krenuli malo u lijevo u pravcu Andrijevaca da ipak malo vidimo bili se nekako mogli približiti Andrijevcima i da nešto pokušamo učiniti. Ispod šumice Varčaga prešli smo preko glavne pruge. Nijemci su blokirali Andrijevce i tukli iz mitraljeza. Nije nam se isplatilo da bilo što pokušavamo. Uputili smo se prema Sredancima. U Sredancima smo dobili podatak, od naših suradnika, da su Nijemci toga dana išli kroz polja, njih oko trideset. Vjerojatno je to bio vod kojeg su Nijemci uputili kao bočno obezbeđenje. Naš komandir grupe, drug Šolja, malo je razmislio i reče nam da bi mogli dočekati taj vod Nijemaca ako bi sutradan naišli, kao što su naišli toga dana. Odlučili smo da ostanemo u Sredancima do sutra i da dočekamo Nijemce. S omladincima iz Sredanaca bilo je dogovoreno da oni sutra paze kada će Nijemci naići i kojim pravcem i da nam to jave na obližnji stan u polju u koji ćemo se smjestiti i čekajući njihovu obavijest.

Sutradan, četvrtog januara, oko jedan sat po podne, naši omladinci iz Sredanaca dođu i jave nam da danas Nijemci nisu naišli kao juče, nego da su andrijevački žandari otišli, kroz Sredance, u pravcu Svilaja i Prnjavora. Drug Šolja je rekao, da je to bolje, jer imamo priliku da ostvarimo naš prvobitni plan. Pripremili smo se i otišli u Sredance. Na samom ulazu u selo iz pravca Svilaja, kuće su bile pogodno razmještene za postavljanje zasjede. Ispred kuće gdje smo nas četvorica imali položaj bio je dugačak zid od cigle. Drug Šolja s ostalim borcima zauzeo je položaj na suprotnoj strani ceste. Odmah da napomenem da nas je sada bilo osam jer nam se u Paučju priključio i drug Dragelj Gabra, obavještajac sa županjskog terena. Na položaju smo dugo čekali ali žandari ne nailaze. Nekako pred večer počeo je i snijeg prolijetati.

Pošto žandari nisu nailazili pretpostavljali smo da neće niti naići jer su se vjerojatno već vratili u Andrijevce preko Kupine i Divoševaca. Izašli smo iz

zaklona i pošli cestom u pravcu Svilaja. Ali samo što smo se odmakli od našeg položaja, dvjesta ili tristo metara, čujemo ispred par šmajzerskih rafala. Šolja nije htio da se vraćamo nazad na položaj. Odlučio je da idemo u tom pravcu od kuda smo čuli pucnjavu vjerujući da su to žandari i da se na taj način s njima potučemo u susretu. Idući tako naprijed dođemo do jednog kanala koji iskosa sa naše desne strane siječe cestu. Idealan položaj za postavljanje zasjede. Šolja odmah napravi raspored. Drug Pavo Pavić i ja zauzmemo položaj u kanalu pored mosta s lijeve strane ceste. Šolja i ostalih pet drugova zauzmu položaj s desne strane ceste na bermi kanala. Dogovor je bio ovakav: kad žandari naidu najprije otvaraju vatru oni s desne strane ceste tada da će se žandari pokušati baciti u kanal pored ceste ispred Pave i mene a onda bismo otvorili vatru na njih tako da žandari uopće nebi imali zaklona. Nismo dugo čekali u zasjedi. Žandari su naišli na dvojim kolima. Mi smo se pritajili i čekali da nam dođu što bliže. Kad su prva kola sa žandarima došla ispred nas dvojice, na oko pet metara meni se počela dizati kosa na glavi ne od straha, već od čuda što već Šolja ne otvara vatru. Nisam još ni završio tu misao a vatra s desne strane ceste planu. Žandari se naprosto izvrnuše iz kola u berek pored ceste ispred nas dvojice. Čim su se tako izvrnuli u berek zauzeli su zaklon i počeli gledati preko ceste. U prednjim kolima s kočijašem sjedio je žandarski puškomitraljezac koji nije dospio u kanal već je iskočio na lijevu stranu kola, digao puškomitraljez i otvorio vatru po našim drugovima na desnoj strani ceste. U tom momentu drug Pavo opali rafal iz svog puškomitraljeza i ubije žandarskog mitraljesca a zatim počeo tući po onima koji su ležali ispred nas u bereku. Ja nisam uspio da opalim više od deset metaka iz puške a već je sve bilo gotovo. U zadnjim kolima ostao je jedan žandar da sjedi u sicu i ne miče se. Tučemo mi u njega i vidimo kako mu se na grudima treperi bluza od metaka ali on se ne miče. Prvi metak koji je dobio bio je smrtonosan i tako sjedeći zadržao je ravnotežu i zbog toga nije ispao iz kola. Bio je to Bundak komandir žandarske stanice u Andrijevcima. Šolja ga je prepoznao, trgnuo ga za rukav, i žandar se stropoštao iz kola. Taj čovjek je bio iz Prnjavora. Kočijaš prednjih kola, kad su se žandari ispali iz njegovih kola, galopom je produžio u pravcu Sredanaca. U njegovim kolima ostala je i jedna žandarska puška koju nam je kasnije predao. Izgleda da je on bio naš simpatizer jer kako je tu pušku predao nama tako ju je mogao predati i fašistima. Ova paljba na žandare nije trajala više od jedne do dvije minute i sve je bilo gotova. Ispred nas je ležalo deset mrtvih žandara i jedan ustaški bjegunac kojeg su oni i išli uhapsiti kao dezertera. Od mrtvih žandara nismo uzimali drugo ništa osim oružja. Tu smo zarobili i novi puškomitraljez (belgijanac). Zarobili smo i dva šmajsera, šest pušaka i oko dvadesetak ručnih bombi.

Poslije borbe krenuli smo sa zarobljenim oružjem u Kupinu. Tu smo našli naše političke radnike s još nekolicinom boraca. Oni su se uzbunili kada su čuli pucnjavu i odmah su pretpostavili da se to mi s nekim tučemo. U Kupini se nismo duže zadržavali obzirom na blizinu Nijemaca u Andrijevcima i mogućnost potjere za nama. Krenuli smo svi zajedno u našu bazu pod Jošavom.

Interesantno je bilo da po mrtve žandare njihove kolege iz Andrijevacu nisu došli čak do sutra pred večer. Valjda su se bojali da se mi još tu negdje u blizini nalazimo pa da i njih nebi stigla takva sudbina.

I o ovom događaju ustaški list je pisao samo što je sada informacija sasvim drugačije izgledala. Više se nisu usudili da lažu o našem brojnom stanju već su spevali žalopojku kako je odmetnička partizanska banda dočekala i pobila u Sredancima andrijevačke oružnike sa ženama i djecom. Htjeli su reći kako smo

učinili zločin prema njihovim familijama, a što su njihovi oružnici činili zločin prema našim familijama to za njih nije predstavljalo zločin — fašistička mudrost.

UPAD ŽUPANJSKE UDARNE GRUPE U SLAVONSKI BROD

To je bilo . . . aprila 1944. godine.

U Slavonском Brodu pojavila su se dva vrlo opasna neprijateljska agenta koji su predstavljali veliku opasnost za naše ljude i suradnike u Brodu. Zapravo, ja i ne znam detalje tko su ti agenti bili i koliko su oni bili opasni i zašto, ali ovo što ovdje navodim to sam čuo od drugova kad smo komenirali o ovome događaju poslije izvršenja akcije.

To je, u stvari, bila akcija Okružnog partijskog komiteta za SlavonSKI Brod, on ju je organizirao i njome rukovodio. Mi županjci smo bili pozvani samo kao borbeno osiguranje za izvršenje planirane akcije. Planiranje ove akcije nije bilo ni lako ni jednostavno. SlavonSKI Brod je bio veliki neprijateljski garnizon. Dijelovi Diljskog odreda su djelovali vrlo često u neposrednoj blizini Broda, Gromačnik, Brodsko Brdo, Bukovlje, Dolci itd., što je značilo da neprijatelj vodi o tome računa i drži jače snage kao prednje osiguranje brodskog garnizona. Imajući u vidu ove mogućnosti i namjere neprijatelja, trebalo je organizovati takvu grupu boraca ili jedinicu koja bi uspjela da se prikriveno ubaci u grad, izvrši zadatak i da se uspješno povuče. Jedinica nije smjela biti brojno velika jer to bi onemogućilo njeno prikriveno probijanje u grad a na silu se nije dalo ništa postići. Ali ipak trebala je da raspolaze s jačom vatrenom moći da bi mogla u slučaju nečega vatrom zaštititi povlačenje iz grada. Drugovi u Okružnom komitetu dobro su to sve razmotrili i odlučili da za izvršenje toga zadatka angažuju PPK četu koja je bila prije nekoliko dana formirana. Ja prije toga nisam ni znao da takva jedinica kod nas postoji, a nisam znao ni što znači ova njena kratica PPK. U stvari, to je bila specijalna jedinica za dejstvo protiv pete kolone. Desetog aprila 1944. godine u Voćinu formiran je bataljon PPK. U taj bataljon izabrani su najbolji borci iz jedinica Šestog korpusa. Jedna četa toga bataljona došla je na Diljski sektor i smjestila se u selu Pocrkavlju. PPK četa bila je naoružana najboljim naoružanjem kojeg smo imali. Po svim svojim osobinama i namjeni potpuno je odgovarala izvršenju ovakvog zadatka i zato se OK i odlučio da je angažira. Međutim PPK četa je bila ipak novoformirana jedinica koja se nije još dovoljno uhodala i organizacijski konsolidirala jer prije toga nije imala nijednu ozbiljniju akciju. Imajući i to u vidu OK se odlučuje da pozove i nas županjce u tu akciju.

Županjska udarna grupa imala je veliki ugled kod svih naših rukovodećih organa na Dilju. Mi smo do tada imali veći broj vrlo uspješnih borbi i akcija. Bilo je pravo čudo kako to postizemo na neoslobođenoj teritoriji. Pa i za neprijatelje na našem terenu mi smo predstavljali pravo čudovište jer nam nikako nisu mogli stati na kraj ili bilo što uspješnije poduzeti protiv nas. Međutim nismo se mi ni po čemu razlikovali od naših drugova iz Diljskog odreda, ni po hrabrosti ni po naoružanju, a ni po nekoj posebnoj pameti i sposobnosti. Stvar

je bila u tome da smo na našem terenu imali veliki izbor pogodnih ciljeva za naše napade i akcije. Mogli smo uvijek da odaberemo takav cilj za napad koji nam najbolje odgovara. U takvim okolnostima bilo bi čudo kad nebi smo postizali uspjehe, jer to bi bio znak da baš ništa ne vrijedimo. Ipak je ocjena OK bila pravilna. Mi smo imali nešto više iskustva u tome da se prikriveno prikradamo u blizinu neprijatelja. Da se provlačimo, što se kaže, i kroz iglene uši između neprijateljskih snaga na neoslobođenom teritoriju. U tome smo donekle bili majstori.

Jednog dana polovicom aprila 1944. godine dobili smo naređenje da se odmah javimo na Dilj. Kad smo stigli na Dilj rečeno nam je da produžimo u Kindrovo. Mislim da je tada u Kindrovo bila komanda mjesta. Komandir naše grupe bio je drug Šolja. Tu u Kindrovo našli smo se s drugovima iz OK partije za Slavonski Brod koji su nam saopćili zadatak i našu ulogu u tom zadatku. To je bilo nekako predveče. Nas županjaca došlo je u Kindrovo 14 boraca. Kad je drug Šolja dobio zadatak, i kad je vidio o kakvom se zadatku radi, odlučio je da naša četiri borca izluči iz naše grupe i da oni ostanu u Kindrovo gdje će nas sačekati dok se mi ne vratimo iz akcije. Bili su to mlađi borci koji još nisu bili dovoljno provjereni u borbama pa drug Šolja nije htio da riskira vodeći ih u tako delikatan zadatak.

Glavni organizator i vođa ove akcije bio je član Okružnog partiskog komiteta drug Sudarević Slavko. Vodič je bio drug Rido. On je bio Brođanin i poznao je svaku kuću u Brodu. U sumrak krenuli smo iz Kindrova na izvršenje zadatka. Negdje u rejonu Grabarja ili Rastušja našli smo se s PPK četom. Četa je brojala oko četrdeset do pedeset boraca. U noći se to nije dalo pobliže ocijeniti. Kad smo se sastali s PPK-ovcima uslijedio je kratki dogovor o našem nastupanju prema Brodu. Pošto je bila noć, nisam mogao zapaziti detalje kuda smo prolazili, ali mislim da smo Podvinjsku cestu prešli istočno od Podvinja. Kad smo prešli cestu išli smo jedno vrijeme kroz neku čistinu. To je moglo biti Veliko Polje. Idući tom čistinom naiđemo na jedan veliki kanal pun vode. Kanal je mogao biti širok oko osam metara. Na kanalu neki uski mostić. Vrlo neugodna prepreka. Kad je komandir PPK čete vidio ovaj kanal zastao je i rekao da on sa svojim borcima ne ide dalje. Ne vjerujem da on nije bio hrabar borac ali ići u grad kao što je Brod, a ostaviti ovakvu prepreku za leđima, gdje je bilo dovoljno da se pojavi i jedan neprijateljski vojnik sa šmajserom ili puškomitraljezom pa da nam sudbina bude zauvijek zapečaćena u Brodu. To je bila velika odgovornost kako pred borcima tako i pred štabom bataljona koji mu je povjerio četu. Po mojem sudu to je bio osnovni razlog za njegovu odluku da ne ide dalje. Nisam mogao čuti dijalog između njega i druga Sudarevića pošto je vođen šapatom ali izgleda da su se sporazumjeli da PPK četa ostane kod toga mostića i ako bude trebala da nama štiti oštupnicu iz grada. Ja sam samo čuo kada je drug Šolja malo kroz stisnute zube komandovao: »županjci naprijed«. Izgleda da se drug Šolja malo i naljutio zbog ovog postupka komandira PPK čete.

PPK četa ostala je na mostiću a mi smo krenuli dalje u grad. Došli smo do prvih kuća. Išli smo kroz neke male uličice dok nismo došli u predio grada gdje smo naišli na katinice. Ja do tada nikad nisam bio u Brodu pa nisam ni znao u koji smo dio grada došli. Kad smo došli na jedno raskršće dviju ulica, rekoše meni i drugu Pavić Pavi da ostanemo s puškomitraljezom na tome čošku i da jednom od tih ulica nesmije nitko živ proći. Mi smo zauzeli svoj položaj spremni za borbu. Drugovi Sudarević i Šolja odveli su ostale borce i odredili im mjesta gdje da zauzmu položaj. Ja i Pavo više nismo znali šta se dalje

dogada. U glavnom, mi smo ostali na položaju oko pola sata, kad se naši drugovi vratili i rekoše nam da je sve gotovo. Dok se odvijala akcija hvatanja agenata, u gradu je bilo sve mirno. Nigdje se nije ništa čulo. Bilo je nešto pucnjave, ali to je bilo daleko, negdje na drugoj strani grada.

Kad smo se povlačili znam da je drug Pavo dobio jednog od te dvojice agenata na brigu u toku povlačenja. Tko je vodio drugoga, to nisam znao. U povlačenju naišli smo na PPK četu na kanalu, tamo gdje je i ostala. Zajedno smo krenuli prema podvinjskoj cesti. Kad smo prišli blizu ceste razvili smo se u strelce tako da lakše prijeđemo cestu ako bi nas tu netko dočekao. Kad smo izašli na cestu i vidjeli da nema nikoga malo smo zastali. Izgleda da su ova dva agenta tek tada saznali u čijim su rukama. Od ceste pa na dalje bilo je naše carstvo. Zadatak je izvršen i postigli smo pun uspjeh. Tad je kod nas nastalo oduševljenje i veselje. Drug Pavo nije mogao da izdrži a da ne raspali koji rafal iz puškomitraljeza. Stane on na sred ceste i raspali nekoliko rafala u Podvinje pa se okrenu i to učini i u drugom pravcu ceste.

Kad smo se uspješno iz Broda povukli mi županjci ostali smo u selu Grabarje da do ujutro malo odspavamo. PPK četa produžila je za Pocrkavlje. Drugovi Sudarević i Riđo s uhvaćenim agentima otišli su za Kindrovo. Mi smo se smjestili u tri kuće u Grabarju gdje smo legli i zaspali.

Među nama borcima sa Županje bio je i drug Lolić Šima — Susjed. On je bio nekoliko godina stariji od nas ostalih boraca u županjskoj grupi. Čovjek vrlo sabran i oprezan. On je uvijek realno ocijenjivao i sagledavao o situaciju. Ujutro je on prvi ustao i pošao da budi i nas ostale u kućama. Kako je išao stazom pored kuća baci pogled preko livade u pravcu šumice koja nije bila dalje od nas više od oko 300 metara i vidi kako ustaše trče iz te šikare prema nama. On brzo lupi na naše prozore i obavjesti nas šta se događa. Mi na brzinu istrčimo iz kuće, ali za to vrijeme, dok smo mi istrčali iz kuća, ustaše su postavile mitraljez i počeli žestoko da tuku po nama. Mi se tu nismo smjeli zadržati i prihvatiti borbu jer nas je bilo svega deset, pa smo na brzinu iz kuća uskočili na jedan putić koji je vodio na brežuljak iznad kuća. Taj brežuljak bio je odmah iznad kuća za oko 100 metara. Dok smo se probijali na brežuljak, ustaše su na nas tukli žestokom vatrom tako da je pored nas sva živica treperila od metaka. Uspjeli smo se popeti na brežuljak i zauzeti položaj. Sad smo i mi otvorili vatru po ustašama. Ali za pravo čudo, odjednom se navukla neka gusta magla tako da mi nismo vidjeli ustaše niti oni nas, i ako smo bili na svega stotinjak metara rastojanja. Dok smo se mi tako tukli s ustašama u magli na sumcek najednom čujemo viku od Pocrkavlja prema Grabarju. To je bila PPK četa koja je krenula u juriš na ustaše s lijevog boka. Nismo ih u magli mogli vidjeti ali smo ih čuli kako jurišaju, kao da ih vjetar nosi. Mi malo zaustavimo paljbu, ali ustaše, čim su primjetili vatru s boka i kakva im opasnost prijeti, odmah su pobjegli od kuda su i došli.

PPK četa je imala ozbiljnog razloga da udari ovakvim jurišem na ustaše. Pred jedan ili dva dana, kad je PPK četa došla u Pocrkavlje, ustaše su na isti način napale Pocrkavlje a PPK-kaovci su se povukli iz sela. Kad su ponovo ušli u selo, kad su se ustaše povukli čuli su da ustaša nije bilo više od 50. Tada im je bilo krivo što su ispred njih pobjegli a mogli su ih dočekati i potući. Zbog toga su sad PPK-aovci dobili priliku da im se osvete koliko toliko i da ih natjeraju u bijeg.

Nakon izvjesnog vremena poslije bjega ustaša u Brod poče iz Broda da tuče artiljerija oko Grabarja i Pocrkavlja i to iz većeg broja topova. To je tako tuklo

kao da je sam Brod bio napadnut s nekim jakim snagama. Mi smo se tu još malo zadržali pa smo krenuli za Kindrovo. Artiljerija iz Broda je i dalje tukla. Izgleda da su već bili svi u Brodu obavješteni šta se te noći u Brodu dogodilo pa su možda pretpostavili da se u blizini Broda nalaze naše jače snage jer drugačije nije im se isplatilo da za nama desetoricom toliko tuku iz topova.

Tako je završila naša akcija hvataња agenata u Slavonskom Brodu.

Kad sam ovo napisao kao koncept dao sam drugu Susjedu da pročita, pošto je i on sudjelovao u ovoj akciji, i da vidi da li sam što ispustio ili ako sam nešto pogriješio da me u tome ispravi. Drug Susjed je to pročitao i evo što mi je rekao: »nema tu ništa da se dodaje i popravlja nego da znaš, tebi je u toj akciji bilo lako. Ti i Pavo ostali ste zajedno, ipak ste bili dvojica skupa ali ja, ja sam bio sam. Mene su odveli nekud dalje i postavili pored nekakvog zida, dali mi zadatak i otišli dalje. Znaš kako je onda bilo sve mirno i sve se moglo čuti. Kako sam osmatrao i prisluškivao nebi li nešto čuo, odjednom primjetim ispred sebe njemačkog ili ustaškog stražara kako polako hoda ispred jedne kuće. Mene počela hvatati nekakva trema i počelo mi srce jako da lupa. Bojim se, čuće taj stražar kako mi lupa srce i ja počnem da se pritiskam rukom u predjelu srca samo da bi nekako stalo, da ne lupa više, jer ako me ovaj stražar čuje upropastiću akciju. Ma, nije mi bilo stalo za mene, nego bilo mi je žao vas i akcije. Kad smo već tu pa da ništa ne učinimo, i to zbog mene i mog srca koje nije htjelo prestati s lupanjem. I eto, vidiš, u kakvoj sam se nepriključio bio našao, a nisam mogao tu ništa pomoći. Ipak se sve sretno završilo«.

Kad sam čuo što mi je drug Šima rekao kažem mu da bi to bilo vrijedno zapisati. Drug Šima bez razmišljanja reče: »samo ti piši, to je tako bilo i nikako drugčije, što je bilo, bilo je.«

Takav je naš drug Lolić Šima kojeg smo u partizanima zvali Susjed, otvoren i do kraja iskren. Takav je bio u ratu i takav je ostao poslije rata. Uvijek skroman i pošten. Pravi uzor poštenja i iskrenosti. Nikad se on nije hvalisao. Zbog tih svojih neopisivo dobrih osobina bio je uvijek poštovan od svih boraca naše grupe. Drug Šaban ga je naročito volio i cijenio i imao u njega veliko povjerenje.

GOSPODARSKO PROMETNE PRILIKE NA ŽUPANJSKOM PODRUČJU ZA RATA 1941. DO 1945. GODINE

I

Svaka katastrofa bez obzira na njen ospeg, podrijetlo i karakter ima direktnog i bitnog uticaja na normalnu djelatnost ljudi na području koje pogađa. Primjera koji podkrepljuju ovu tvrdnju, puna je povijest ljudskog roda od davnih prapovijesnih, pa do današnjih dana.

U to pravilo uklapaju se i manifestacije, koje na normalnu ljudsku djelatnost imaju ratovi, pogotovo oni dugotrajni i totalitarni, kod kojih ne postoje izrazite razlike između fronta i pozadine, između oružanih formacija i civilnog stanovništva, a kakav je bio onaj koji je u vrijeme od 1941. do 1945. godine vođen na Županjskom području.

Međutim, stjecanje spoznaje o opsegu i karakteru utjecaja ratnih nedaća na gospodarski život i prometne prilike Županjskog područja, nemoguće je bez barem i površnog poznavanja osnova na koje se taj utjecaj vršio.

Radi toga neophodno je prije prelaska na osnovnu zadaću ovog rada, dati makar i oskudan prikaz prometno gospodarskih prilika Županjskog rajona neposredno pred rat tj. za razdoblje od 1935. do 1941. godine.

II

U vrijeme neposredno pred rat sva naselja na Županjskom području bez velike rezerve možemo klasificirati kao seoska. Čak i sama Županja, iako sjedište kotara, po mnogim svojim svojstvima: po arhitektonsko urbanističkim obilježjima, po strukturi stanovništva prema zanimanjima itd., ne odvađa se mnogo od razvijenijih sela svoga područja.

Iz prikazane strukture naselja proizlazi i njegova proizvodna angažiranost. Najvećim djelom, čak do 90% stanovništva Županjskog područja čine zemljoradničke porodice, zatim su tu u izvjesnoj mjeri prisutni radnici angažirani mahom na eksploataciji šuma i na melioracionim radovima, pa onda u još manjem postotku zanatlije, trgovci i na kraju nešto inteligencije.

U to vrijeme sela Županjskog regiona scena su složenih i čudnih suprotnosti između starog i novog u sukobu i previranju. Još uvijek su tu prisutni i vitalni stari arhaični odnosi i shvatanja, dugo godina pothranjivana strogim moralističkim zapovidima, ne tako davno blago preminule Vojne Krajine sa svim svojim značajkama, neprikosnovenom poslušnosti prema starijima, radikalnim otporom prema svemu novom, omalovažavanjem najamnog rada i svake djelatnosti koja nije u vezi sa zemljom, šumom, konjima. Nasuprot ovome, nekada uz velike

trzavice i buku, a ponekad bez vidnih vanjskih manifestacija polako ali sve nestrpljivije istupaju grupe i pojedinci željni da mjenjaju stvarnost.

Tradicionalistička tendencija očuvanja postojećeg stanja ne pogađa samo društvenu strukturu u međuljudskim odnosima, nego se prenosi u sve domene života, pa i na proizvodnju, kočeći tu svaki ozbiljniji i zamašniji napredak. Uslijed toga slabo akumulativna poljoprivredna proizvodnja ne osigurava dovoljno otpornosti selu i seljaku u njegovom suprostavljanju ekonomskim poremećajima koji u ovom našem stoljeću potresaju svijet, posebno Evropu, a koje za naša sela počinju još i ranije, praktički već u drugoj polovini XIX stoljeća kada Županjski kraj čini intenzivnije zakretanje od dotadanje mahom robne, na novčarsku privredu. Već tada u riječnike naših sela ulaze izrazi kao što su kredit: kamata, hipoteka, intabulacije, koji postaju almom i omegom seljačkih svakodnevnih razmišljanja i briga.

To i takvo selo, gospodarski uzdrmano, a društveno u previranju ipak još sve godine do Drugog svjetskog rata ostavlja dojam spleta uhodanih odnosa, u kojima se svatko snalazi kako zna i može.

Osnovnu masu, kako smo već i napomenuli, stanovništva u selima tadašnjeg Županjskog kotara čine zemljoradnici i njihove porodice. Zanatska djelatnost u mjestima predstavljena je egzistiranjem nekoliko zanatlija i to onih bez kojih seljak ne može, kovač, kolar, brijač. Izuzetno uz neke iznimke, još u Županji, kao jačem privrednom središtu, uz već pomenute, djeluje i po koji bravar, bačvar, štriker, opančar, postolar i krojač. Tim popisom bilo bi uglavnom obuhvaćeno sve što u to vrijeme na županjskom području tada predstavlja zanatstvo. Trgovina u selima Županjskog područja bila je predstavljena s jednim ili dva mjesna dućana, snabdjevena uglavnom onom robom koja je u seoskim domaćinstvima svakodnevno potreba, a koje posluju bez nekih ambicija da područje snabdjevanja prošire preko granica svoga sela. Izuzetak su bile neke trgovine u Županji sa nešto izrazitijom tendencijom ekspanzije na šire područje.

Gotovo svako razvijenije selo tadašnjeg Županjskog kotara imalo je i svoj motorni ili parni mlin »vatrenku«, no kako se većina ovih mlinova orijentirala na meljavu za potrebe vlastitog područja a manje za trgovačku meljavu, te pogone možemo također smatrati više zanatskim nego industrijskim.

S industrijom na Županjskom području u to vrijeme stanje je i inače loše. Unatoč postojanju nekih pilana i nekih drugih malih pogona, industrija u današnjem smislu u to vrijeme na području kotara Županje i ne postoji.

Na kraju prikaza proizvodnih kapaciteta na županjskom području u dane pred rat, nužna je još i napomena da određenu ulogu na privredne tokove županjskog regiona u to vrijeme imaju još i Brčko i Vinkovci, kao jači snabdjevački centri i otkupna mjesta sa županjskog područja, iako geografski tom području ne pripadaju.

Kod prikaza korištenja kapaciteta u privredi županjskog područja, ponovno smo radi njenog značaja koji za gospodarstvo ovog kraja ima, počeli od poljoprivredne proizvodnje. Ona se tada, kao uostalom i danas svodila uglavnom na ratarsku i stočarsku. Ratarska proizvodnja u to vrijeme nalazi se još uvijek u svojoj ekzistivnoj fazi. Kao ratarske tretiraju se ograničene površine, pa i te radi nedorađene melioracione mreže, podvodne su i u velikom postotku lošeg boniteta. Znatne površine još uvijek se isključuju iz obrade i služe kao privatni zabrani, pašnjaci, livade i zajednički seoski izgoni. Gnojidba se obavlja isključivo stajnjakom i to periodično sa različitim međuintervalom. Plodored se loše usklađuje, pa svake godine ostaju »da bi se zemlja odmorila na ugaru zna-

tne površine«, što još većma povećava procenat neiskorišćenosti tla. Struktura kultura je također negativna jer dosta veliki dio zasijanih površina otpada na žitarice i krman bilja malih prinosa. Najbolja ilustracija takvom načinu gospodarenja je tada prosječno postizani prinos kod pšenice koji se kretao od 10 do 16 mtc po Ha.

Ta i takva ratarska proizvodnja uglavnom je uspjela zadovoljavati potrebe vlastitog domaćinstva dok za prometne viškove pretiče vrlo malo. Male količine slobodnih viškova ratarskih proizvoda i stanje na nestabilnom tržištu imali su za posljedicu premalen priticaj novca u seljačko domaćinstvo, pa selo županijskog područja permanentno oskudjeva u to vrijeme u novčanoj masi, što ga i kraj relativnog prirodnog bogatstva čini kupovno slabim i siromašnim.

Nestašica novca u poljoprivrednim domaćinstvima pogađa i zanatstvo i trgovinu ali na različite načine. Zanatlije da bi održale na bilo koji način svoju djelatnost živom često pribjegavaju da svoje usluge i proizvode umjesto u novcu, naplaćuju poljoprivrednim plodinama, pa kasnije s tim viškovima jednako podliježu hirovima tržišta kao i sami zemljoradnici, što im u znatnoj mjeri čini zaradu nesigurnom.

Nestašica novca na trgovinu uticala je na veliko smanjenje potražnje od strane seljaka, pa izostaju impulsi koji bi trgovini omogućavali življi razvoj. Pritisnut gospodarskim nedaćama, seljak se ograničava na nabavu samo onih proizvoda i artikala, koji predstavljaju svakodnevnu neophodnost u domaćinstvu (so, petrolej-gas-, šibice, kolomaz i sl.). Investicionog ulaganja, pa prema tome i potražnje za investicionom opremom i gradom, praktički i nema. Namještaj se predaje iz generacije u generaciju, a kuće se ne zidaju često. One se nasljeđuju, a onda njeguju i održavaju radi korištenja do maksimalno mogućih rokova trajanja.

Izvjese promjene u ovu poprilično mučnu gospodarsku klimu sela na Županijskom području unijet će određena kretanja začeta 1937. — 1938. godine. Pod pritiskom činjenica proisteklih iz prakse drugih zemalja i naroda, lijevo više na socijalne reforme orijentirano krilo u HSS-i, dolazi sve više do spoznaje da seljak neće niti može izvojevati nikakve političke pozicije u uvjetima potpune gospodarske ovisnosti. Radi toga i dolazi do ispoljavanja težnji da se mjenja položaj seljačke mase na području ekonomike. Kao i većina partija s buržoaskom osnovnom orijentacijom, unatoč svoje radikalnosti to lijevo napredno krilo HSS-e daje prednost poduhvatima gospodarskog prosvjećivanja nad konkretnom socijalnom političkom akcijom. U skladu s takvom orijentacijom, koristeći se kao prikladnom platformom Hrvatskim čitaonicama, koje tada djeluju u većini sela županijske općine, počinju akciju gospodarskog prosvjećivanja, posredstvom stranačke štampe i stručnim filmovima, popraćenim predavanjima. Tako su u zimskom periodu 1938. — 1939. godine u mjestima: Račinovci, Vrbanja, Gunja, Posavski Podgajci i Štitaru prikazani filmovi: »Cikorija« i »Do masti bez svinjokolje« (o biljkama uljaricama). U proljeće 1939. selima je kružio film: »Industrijsko bilje« itd.(¹)

Vrijeme ovog prosvjećivanja poklapalo se nekako i sa periodom nekih doćaćih sinova koji su prošli kroz akademsko školovanje, a koji su na neki način kroz svoje posjede ipak i dalje ostali vezani uz zemlju, da unaprede te svoje posjede. Ti i takvi posjedi, kao nap. onaj ing. Stjepana Vujićića u Račinovcima, koji pokušava postići rentabilniju proizvodnju pokusnom primjenom umjetnih gnojiva, uvođenjem industrijskih biljki u plodored i selekcijom rasplodnih grla u stoćarstvu, posebno kod goveda, postaju svojevrsnim oglednim gospodarstvima za ostale suseljane.

Iako su upravo iznijeta nastojanja imala određenog uticaja na proizvodnju kako onu ratarsku, tako isto i na stočarsku, koja u Posavskom selu ima bogatu tradiciju i koja je na neki način u to vrijeme sa stanovišta prometa robama za Županjsko područje atraktivnija, i od same ratarske, sve je to ipak bilo premalo, jer upravo kada je trebalo da dođe do življeg kretanja na polju unapređenja gospodarenja u Županjskom regionu došao je rat sa svojim nedaćama.

U dane pred Drugi svjetski rat i prometne prilike u Županjskom regionu su se u mnogome razlikovale od onih današnjih, pogotovo kada je riječ o drumskim prometnicama. Asfaltnih cesta praktički nije bilo. Putnu mrežu sačinjavali su makadanski putevi uglavnom unificiranog profila i prilagodeni tadašnjim opterećenjima i vrlo dobro održavani. Osnovni pravci su bili: Cerna — Babina Greda — Slavonski Šamac, Županja — Stitar — Babina Greda, Županja — Greda šte — Cerna, Županja — Bošnjaci — Tromeda — Vrbanja — Drenovci, Županja — Bošnjaci — Posavski Podgajci — Gunja — Brčko, Gunja — Đurići — Račinovci. Svi ovi pravci, izuzev pravaca: Cerna ili Županja — Babina Greda — Šamac i Cerna — Županja — Gunja — Brčko, imali su lokalni značaj.

Od željezničkih pruga tada su u prometu bile dvije, kao i danas i to Vinkovci — Županja i Vinkovci — Brčko, obje izrazito vicinalnog karaktera, što se probojem do Tuzle, kod pruge Vinkovci — Brčko, poslije Drugog svjetskog rata izmjenilo.

Ove prometnice su u cijelosti zadovoljavale potrebe lokalne privrede i onom ograničenom prometu što je tekao preko njih kao tranzit.

III

Svakako da je za sam osnovni sadržaj rada od posebnog interesa, prije nego što predemo na direktno izlaganje još i upoznavanje s mogućnostima privrede Županjskog područja u zadnjoj cjelovito mirnodobskoj godini tj. u 1940., izraženo kroz sposobnost te privrede da odbacuje određeni dio proizvoda u vidu slobodnih tržišnih viškova. Tu nam od velike pomoći mogu biti podaci iz jednog ranijeg rada autora, a po predmetu trebovanja određenih kategorija željezničkih kola od strane pojedinih željezničkih stanica lociranih na teritoriji tadašnjeg Županjskog kotara.

Prema tim podacima pojedine željezničke stanice trebovale su po tipovima kola tako da to u zbiru daje u prosjeku za Županjsko područje:

— kola G	kom.: 10
— kola K ili Gk	kom.: 13
— kola IRB ili IARB	kom.: 12
— kola IS ili SR	kom.: 7
— kola: Kd	kom.: 7
— kola: Gg	kom.: 3
— kola Mc	kom.: 6 ⁽²⁾ .

Prema prikazanoj specifikaciji trebovanih kola proizlazi da je Županjsko područje u godinu dvije prije rata otpremalo kao slobodne tržišne viškove željeznicom:

pšenica, ječma, zobi i drugih žitarica oko 10 vagona dnevno u sezoni berbe i otkupa pojedine plodine.

sijena, slame, šećerne repe lana, kudjelje itd do 10 vagona dnevno,
voća i povrća do 3 vagona dnevno,
drвета raznog asortimana do 12 vagona dnevno,
te žive stoke 4 do 6 vagona dnevno.

Iako mjereno današnjim mjerilima proizvodnje i prometa poljoprivrednih proizvoda to ne izgleda mnogo, ipak su se kroz godinu sakupile znatne količine.

Podacima su iznijete samo količine prevežene željeznicom. No kako u to vrijeme u drumskom prometu vrše seljaci prevoz dobara samo za potrebe lokalnog tržišta, pa da se tu u stvari radi isključivo o premještanju proizvoda samo s jednog na drugi dio Županjskog područja, količine iskazane kroz analizu prevoza željeznicom, predstavljaju u stvari ukupni tržišni višak Županjskog područja u to vrijeme.

U ukupnosti kolskog prometa dani su i podaci za stanicu Brčko i to iz razloga što u ovom slučaju oko 80% u tom mjestu otkupljenih količina predstavlja urod sa djela Županjskog kotara koji u to vrijeme gravitira tom mjestu.

IV

Iako je Drugi svjetski rat u Evropi trajao već preko dvije godine, Kraljevina Jugoslavije je uspila da, provodeći svoju kolebljivu vanjsku politiku sačuva neku prividnu nezavisnost sve do travanjskih dana 1941. godine. Naime 6. travnja 1941. godine u zoru, ujedinjene Njemačko Italijanske snage potpomognute satelitskim režimima u Mađarskoj, Rumuniji i Bugarskoj, počela su svoju agresivnu operaciju usmjerenu ka razbijanju, podjarmljivanju i komadanju Stare Jugoslavije.

Radi korupcije, izdajstva i opće nespremnosti Kraljevine Jugoslavije da pruži ozbiljniji i dugotrajan oružani otpor, operacije nisu dugo trajale, no iako kratkotrajne one ipak ne prolaze bezbolno za stanovništvo Jugoslavenskih teritorija, pa i za ono sa Županjskog područja. Zapravo na području tadašnjeg Kotara Županja (osim iznimno u selu Posavski Podgajci) nije niti bilo borbenih djelatnosti s rezultatom razaranja, uništenja ili pljačke imovine i dobara, ali posljedice rata su se osjetila na jedan drugi posredan način, pogađajući privredu ovog kraja.

Iako je i ovdje napred rečeno, a i inače postoji niz dokaza o tome da je Kraljevina Jugoslavija nespremna dočekala travanjsku agresiju 1941. godine, to ne znači da se ona nije u ograničenom opsegu i obliku i pokušala pripremiti za odbranu. U tjednima koji predhode agresiji vrši se djelomična mobilizacija ljudstva i sredstava. U procesu tih priprema razne vojne instance izvršile su rekviriranje izvjesnih količina zrnate stočne hrane, sijena i slame za stelju. Međutim, te rekvizicije nisu ozbiljnije pogodile gospodarstvo Županjskog kotara, a negativni efekat im je umanjilo i nastupanje vegetativne faze, što je omogućavalo nadomještanje sijena ispašom ili korištenjem zelene krmne mase.

Međutim teže i dalekosežnije su bile posljedice proistekle iz rekvizicije za prežne stoke, zapreznog pribora i kola za potrebe vojske, a koje su bile takvih razmjera da su od proizvodnje trenutno odvojile oko 32% tada efektivnih sprežnih kapaciteta.⁽⁹⁾ Kako poslije rasula stare Jugoslavije gotovo ništa od tih zaprega nije vraćeno njihovim vlasnicima, posljedice se osjećaju odmah po okončanju ratnih operacija prilikom nastavljanja ratom prekinutih radova oko proljetne sjetve. Jedan dio predviđenih i već ranije pripremljenih površina nije

uopće zasijan, a na nekim površinama sjetva je vršena kasnije od svih mogućih agrotehničkih rokova, što se kasnije odrazilo na prinosu i na kvalitetu ploda, posebno kod kukuruza.

Za trajanja kratkotrajnog travanjskog rata 1941. godine, trgovinsko robne transakcije potpunoma prestaju. Radi nedefinirane sutrašnjice niti trgovci otkupljuju, niti poljoprivrednici nude tržišne viškove. Već otkupljene uskladištene količine ne otpremaju se, a ono malo zaliha zatečenih u transportu našlo se radi ratnog meteža odbačeno na sporedne kolosjake u raznim prolaznim željezničkim stanicama.

V

Jednim aneksom »Direktive 25« Firerovog Glavnog stana i OKW, koja je predviđena kao uvodna operacija u operaciju »Marita« (operacije njemačke oružane sile protiv Grčke), bili su okvirno određeni postupci na okupiranom području u Jugoslaviji. Odredbama te nadopune predviđala su se razgraničenja između pojedinih okupacionih zona, površine područja koje su trebale anketirati Italija, Njemačka, Mađarska, i Rumunija, odnosno Bugarska. Osim toga predviđeno je formiranje Vojno zapovjednog područja u Srbiji i stvaranje satelitske Nezavisne države Hrvatske na prostoru između Drine — Sutle — Jadranskog mora i Drave. Županjsko područje po svom geografskom položaju i demografsko etničkom svojstvu našlo se uključeno u teritoriji NDH.e.

Iako osnovana već 10. travnja 1941. godine NDH.a organizirā svoju upravnu vlast postupno koristeći se dobrim djelom nasljeđenim sistemom i efektivom Kraljevine Jugoslavije, tako da proces oformljenja upravne strukture možemo smatrati dovršenim tek početkom mjeseca lipnja iste godine.

Paralelno s procesom organizacije nove državne uprave tekli su i pokušaji da se na privrednim objektima i prometnicama otklone posljedice eventualnih ratnih razaranja, kako bi se što prije uspostavilo donekle normalno stanje u privredi i prometu.

Na Županjskom području nekih značajnijih razaranja u kratkotrajnom travanjskom ratu nije niti bilo, izuzev onog izazvanog miniranjem mosta na Savi kod Brčkoga, što je imalo za posljedicu privremeno odvajanje ovog trgovinskog središta od djela njegovog gravitirajućeg područja na lijevoj obali Save. Usljed toga gotovo svi privredni objekti, a i prometnice tadanjeg Županjskog kotara relativno kratko vrijeme poslije okončanja ratnih operacija, ponovno su stavljene u eksploataciju.

Zahvaljujući tomu, kao i izvjesnom obnavljanju zanatske proizvodnje i trgovinskog prometa u naseljima županjskog područja ubrzo nakon osnivanja NDH.e dolazi do kratkotrajnog i varljivog privida normalnog življenja. Međutim promjena će uslijediti ubrzo, već početkom žetveno vršidbenih radova 1941. godine.

Pritisnut zahtjevima svojih Njemačkih zaštitnika Pavelić privredne aktivnosti i potencijal NDH.a privodi nepoštednoj eksploataciji u korist njemačke ratne privrede i to nizom zakonskih regulativa, a i praktičkim poduhvatima. Jedna od zakonskih odredbi s tog područja bila je i Zakonska odredba o predaji svih viškova poljoprivrednih plodova i kod određenih kategorija stoke. Sadržajem te odredbe za viškove su proglašene sve količine koje su premašivali minimalan dio određen za prehranu članova domaćinstva proizvođača i za reprodukciju u narednoj sjetvenoj sezoni. Kronološki, prve pod udar ove Zakonske odredbe došle su bijele žitarice iz roda 1941. godine.

Radi provedbe u život svoje Zakonske odredbe o obaveznom otkupu viškova poljoprivrednih proizvoda na vršaće garniture, prilikom obavljanja vršidbe, postavljeni su nadzorni službenici — povjerenici — koji su trebali na licu mjesta vršiti evidentiranje ukupnog prinosa i razrezivanje viška. Međutim ta mjera izaziva spontanu masovnu reakciju proizvođača, koji se snalaze kako tko zna i kako tko može, ali s ciljem općeg izbjegavanja obaveza. Još uvijek, s jedne strane u narodu su žive uspomene na razne nedaće Prvog svjetskog rata među kojima rekvizicije, pa i glad nisu bile najmanje, a s druge strane pak i po državi ostavljane količine nisu bile dovoljne za potrebe domaćinstava i sjetve, objektivno gledano. Radi postizanja cilja, tj. izbjegavanja obaveza, neki zemljoradnici vrše otuđivanje kršća sa svojih polja i organiziraju skrivena stočna guma, a na vršaćem stroju u mjestu obavljaju samo djelomičnu vršidbu »reda radi«. Drugi nastoje da umanje djelatnost povjerenika neprekidnim podmičivanjem pićem, hranom, živežnim namirnicama itd., što im gotovo uvijek uz samo neke rijetke iznimke polazi za rukom. I jedan i drugi metod pokazali su se vrlo dobrim, a rezultat tog specifičnog vida pasivnog otpora naporima ratne ekonomike NDH-a (čitaj Trećeg Reicha) znatan. U otkupnom roku za bijele žitarice 1941. godine, prema jednom izvještaju ZEMPRO-a na tadanjem Kotaru Županja otkupljena je količina koja odgovara vrijednosti od 40% od količina normalno nuđenih u toku 1940.⁽⁴⁾

S obzirom na primjenjeni metod utvrđivanja viškova kod kukuruza i stoke vjerojatno je da je skrivanje viškova bilo još uspješnije. Međutim i kraj uspjelog pasivnog otpora prinudnom otkupu privreda županjskog područja je ipak pretrpila znatne štete u prvom redu radi neadekvatnih cijena isplaćivanih za otkupljene količine, koje nisu bile u skladu s brzorastućim trendom kod cijena zanatskih proizvoda i industrijske robe svakodnevno potrebne u domaćinstvu, uslijed čega i onako slaba kupovna moć seljaka počinje rapidno da opada. Pasivan otpor je tu boljku samo smanjio, a ne otklonio.

Međutim ta gospodarska 1941. godina je bila i prva i jedina kada su vlasti NDH-a mogle u cijelosti i na kompletnom teritoriju tadanjeg Kotara Županja intervenirati svojim Zakonskim odredbama, Uredbama ili Zakonima. Nastupajući burni događaji izmjenit će odnos snaga na Županjskom području.

VI

Paralelno s pripremama za narodni ustanak u cijeloj zemlji, osjećaju se određena kretanja i na Županjskom području. Jesensko razdoblje 1941. godine i zima 1941./1942. protekle su uglavnom na pripremama za početak oružanog ustanka i na ovom području. Članovi Partije i uz njih vezani aktivisti vrše prikupljanje oružja, sanitetskog materijala i drugih potrebitina neophodnih za partizansko ratovanje. Uz granicu pa i unutar teritorije Kotara Županja u zimskim mjesecima 1941./42. kreću se već i oružane trojke i partizanski kuriri vezani uz svoju bazu u selu Jamena.

S nastupom proljeća 1942. godine javljaju se i prve sabotaze uperene protiv PTT i željezničkog prometa. Međutim partizanski rat na području Kotara Županja dobit će u svom intenzitetu u ljetnim mjesecima 1942. godine, kada dođe do formiranja krupnijih partizanskih jedinica i objedinjavanja njihovog rada djelovanjem Treće operativne zone. Izuzetno živu aktivnost ispoljavaju partizanske

jedinice u 7. i 8. mjesecu te 1942. godine, kada nizom akcija usmjerenih protiv prometa i prometnih objekata i većim brojem upada u naseljena mjesta s zadatkom dezorganizacije vlasti NDH.a uvelike narušavaju »javni red i sigurnost« u tom dijelu Posavine. Tada su izvršena dva napada na željezničku stanicu Spačva, napad na patrolu za osiguranje ceste kod Drenovaca, odvijao se sukob na cesti između Gunje i Račinovaca i izvršen upad u Stitar (vidi priloženu kronologiju događaja).

Česti upadi u naseljena mjesta i prepadi na sredstva prometa i prometnice imaju dvojakog uticaja na privredu Županjskog područja. Prisustvo partizanskih jedinica i dezorganizacija vlasti NDH.a imala je za posljedicu, da već u žetvenom razdoblju 1942. godine nisu se u svim mjestima više mogle sprovesti mjere prinudnog otkupa viškova, što umanjuje količine plodina dostupne Njemačkoj ratnoj privredi. Da bude zlo po njih još i gore i one prikupljene količine nisu uvijek stigle do mjesta dispozicije jer su bile izložene zapljeni ili uništenju u mjestu skladištenja ili u toku transporta.

Ovakvo stanje doprinosi smanjenju izvoza životnih namirnica s područja Županjskog kotara, pa prema tome i smanjenju općeg gospodarskog pritiska. Međutim to ne znači da je stvarno došlo do bitnog poboljšanja gospodarskih prilika. Naprotiv, paralelno s onemogućavanjem izvoza u korist ratnih privreda NDH.a i Njemačke dolazi do porasta jednog drugog vida potrošnje. Naime kako u cijeloj Jugoslaviji, tako isto i na ovom području u pogledu snabdjevanja jedinice Novi Dol upućene su na izvore svojih operativnih područja. Logično je tada da brojčanim jačanjem jedinica NOV i POJ raste i obaveza stanovništva u pogledu njihovog snabdjevanja.

Unatoč upravo izloženom, gospodarske prilike na Županjskom području u 1942. godini možemo smatrati još uvijek povoljnim djelomično zahvaljujući i nadprosječnim prinosima, što se za prometne prilike više ne bi mogle reći. Posljedice rata tada se još uvijek manje ispoljavaju kroz prehranu stanovništva, brojno i kvalitetno stanje stočnog fonda i proizvodne mogućnosti, nego više kroz nedostatak određenih vrsta industrijske robe i nedostatkom radne snage koja se sve više angažira u raznim vojnim formacijama.

Radi nepovoljnih vremenskih prilika u zimskom periodu 1942/43. godine aktivnost jedinica NOV i POJ-e na Županjskom području nešto opada, da bi ponovno oživila i dobila još više u intenzitetu s nastupom proljeća 1943. godine, a posebno ulaskom u ovo područje 3. Vojvodanske brigade i nekoliko jedinica iz sastava Istočno Bosanskih brigada. Međutim vrijeme relativnog zatišja u borbenim djelatnostima u zimi iskorišteno je za osnivanje MNOC-a u nekim selima, pokretanje rada masovnih i društveno-političkih organizacija i u drugim poduhvatima usmjerenim ka omasovljenju NOP-a, tako da sa razgaranjem borbenih aktivnosti u I polugodištu 1943. godine teku i određene promjene u naselju Županjskog kotara, dubljeg značenja i karaktera.

U 1943. godini praktički se obnavlja situacija iz prethodne godine. Ponovno djelatnost jedinica NOV i POJ-e postaje najintenzivnijom u ljetnom razdoblju pridolaskom krupnih formacija u zahvat Spačvanskih šuma, samo što ovaj puta ove jedinice pridolaze s određenim čvrstim operativnim planovima i namjerom dužeg zadržavanja. Njihovom borbenom aktivnosti u srpnju, kolovozu i rujnu 1943. godine na istočnom dijelu tadanjeg Županskog kotara formira se slobodna teritorija znatnih razmjera unutar koje se odvija živahna djelatnost pozadine, između ostaloga i pokušaj trajnijeg organiziranja urednijeg snabdjevanja NOV-e i ugroženih porodica. S obzirom da su se u rješavanju tog zadatke intendantske

službe i organi NOO-a u selima mogli osloniti isključivo na izvore svog područja, dolazi do ozbiljnog opterećenja gospodarskog potencijala i to kroz dulji period. Međutim ta činjenica nije ugrozila privredu u njenoj osnovi, nego će to tek nastupajući događaji.

Vlasti NDH-e i Njemačke komande iz strateško operativnih razloga nisu se mogle pomiriti sa postojanjem slobodne teritorije i stacioniranjem krupnih jedinica NOV-e u zahvatu glavne željezničke komunikacije, a isto tako nerado su se odricali i privrednih bogatstava Spačvanskog rajona. Radi toga u jesen 1943. godine poduzimaju mjere za početak jedne ofanzivne operacije usmjerene na razbijanje slobodne teritorije i na uništavanje ili protjerivanje jedinica NOV-e. Ove borbe su započele u 5 sati u jutro dana: 21. 10. 1943., a okončane su u zoru 24. 10. i u njima neprijateljske snage postižu samo djelomičan uspjeh. Istina slobodna teritorija je ponovno zaposjednuta, a komunikacije preko nje su privremeno otvorene. Međutim osnovni zadatak tj. uništenje žive sile NOV-e nije postignut. Krupnije jedinice su se izvukle ispred udara nadmoćnijih neprijateljskih snaga povlačenjem preko Save u Istočnu Bosnu na prijelazu Rčainovci — Brezovo Polje, a II sremski odred se manevrom zabacio za leđa nastupajućeg neprijatelja.⁽⁶⁾ Njegovo prisustvo na ovom području bit će od velikog značaja za ponovno oživljavanje partizanskog rata na netom očišćenom području u nastupajućim mjesecima.

Borbama vođenim prije, za vrijeme ofanzive, a i poslije nje, cijelo područje tadanjeg Županjskog kotara praktički je pretvoreno u ratnu operativnu zonu, sa svim njenim karakteristikama, nesigurnošću za civilno stanovništvo, razaranjima i što je za naš slučaj najznačajnije, samovoljnim ponašanjem operirajućih jedinica, posebno onih okupatora i Oružanih snaga NDH-e. Odmah po razbijanju slobodne teritorije dolazi do pojava masovne pljačke i otimačine plodina, stoke, uključujući i zaprežna grla, zaprežnog pribora, krmiva, pa i kućanskih stvari i poljodjelskog pribora i alata. U ovim otimačinama i pljačkama posebno su se isticali pripadnici Prve kozačke divizije koji su činili osnov udarne snage neprijatelja u ovoj ofanzivi.

Posljedice pljačke bile su katastrofalne po gospodarstvo Županjskog kraja i to najviše radi toga što ne pogađaju samo zalihe, nego i sredstva za rad: zaprežnu stoku, zaprežni pribor i poljodjelski alat, pa seljak ostaje na zemlji bespomoćan, bez mogućnosti da nastavi ili obnovi proizvodnju.

U intervalima privremene kontrole područja od strane Njemačkih vlasti i vlasti NDH-a, što postižu povremenim držanjem jakih garnizona, otkupne organizacije ZEMPRO i »AGRARIA« pokušavaju organizirati nešto kao redovan otkup viškova, ali ne postižu praktički nikakav rezultat.⁽⁶⁾ S jedne strane radi pljačke viškova više praktički niti nema, a s druge pak strane postoji i jedan drugi razlog koji je vidljiv iz jednog dopisa Njemačkog otkupnog poduzeća AGRARIJE, ispostave Brčko iz 1943. godine.⁽⁷⁾ U tom dopisu »AGRARIA« se žali na to što su joj kao otkupna područja od strane vlasti NDH-a određena samo sela: Gunja, Drenovci, Račinovci i Rajevo Selo, navodeći kao razlog za to netrpeljivost vlasti NDH-e prema Njemcima i Njemačkoj. Uvidom u raspored garnizona Njemačke i oružane sile NDH-a u to vrijeme na području Kotara Županja, lako je ustanoviti da su Vlasti NDH-e odobrile Agrariji otkup u onim selima, gde su postojali i garnizoni. Druga mjesta su radi djelatnosti NOV i POJ-e bila praktički van domašaja i vlasti NDH-a i otkupnih organa. Prema tome žalba »AGRARIJE« trebala je biti usmjerena ne na vlasti NDH-a, nego na nemoć vlastite oružane sile, koja nije bila u stanju da joj osigura širi prostor za djelatnost.

Trend pljačke dobara nastavio se i kroz cijelo razdoblje od jeseni 1943., pa do konačnog oslobođenja Županskog područja dobijajući posebno u intenzitetu u vremenu kada za kratko razdoblje neprijatelj angažiranjem jačih snaga uspijeva da osigura privremenu kontrolu područja i kratkotrajno korištenje komunikacija radi izvlačenja plijena. Kažem, kratkotrajno osigura prohodnost na prometnicima, radi toga što je stanje na njima već od proljeća 1942. pa nadalje teško. Jedinice NOV i POJ-e vrše uspješne prepadne, napadne akcije i zaprečavanja intenzitet kojih je u skladu sa razvojem operativnih ciklusa i odnosom snaga na području. Uslijed toga dolazi do čestih prekida na obje pruge preko Županskog područja ili bolje rečeno neprijatelj ih koristi neredovito i u vrlo malom opsegu. Prekidi nekada traju i po više tjedana pa i mjeseci. Neprekidnim rušenjem kolosjeka i staničnih objekata i uređaja smanjuje se njihova tehnička uporabnost da bi u dane oslobođenja pala na O.

Ceste Županskog područja od ljeta 1942., pa nadalje, osim nekih izuzetaka, neprijateljske snage su mogle koristiti samo u konvojskim vožnjama pod jakom vojnom pratnjom, što u mnogome utiče na njihovu propusnu moć, kao i činjenica da ih za eksploatacije nitko ne održava uslijed čega postaju sve gore.

Stanje u prometu negativno se odrazilo na nepoljoprivredni dio gospodarstva na Županskom području. Nemogućnost uredne otpreme izrađene drvene mase, uništavanje zaliha i manipulacija i istjerivanje radnika iz eksploatacionih revira od strane jedinica NOV i POJ-e, praktički je poslije 1942. godine potpuno obustavljena eksploatacija bogate drvene mase u Spačvanskim šumama. Uslijed toga prisiljeni su i pilanski pogoni da smanje ili obustave svoj rad.

Radi ponestanka zaliha pšenice u domaćinstvima i nepostojanja merkantilne meljave većina mlinova radi mali broj dana ili ne radi uopće.

Neuredno snabdjevanje gorivom (ugljenom) prisililo je neke mlinske, a i ciglarske pogone da obustave rad.

Nemogućnost urednog snabdjevanja ili nestašica kod određenih roba: kože, tekstila itd., u potpunosti paralizira rad zanatstva i trgovine.

Logično je da su se poremećaji u naturalnom djelu privrede negativno odrazili i na njen novčarski dio. Negativan efekt tih poremećaja umnogostručuje još i nezadrživi tok ratne inflacije, uslijed čega novac u opticaju gubi svoj platežni smisao, pa stanovništvo u ono malo prometa što se kroz rat iz nužde održao, rađe umjesto plaćanju novcem, pribjegava prostoju razmjeni dobara.

Z A K L J U Č A K:

Iako opterećena raznim nasljeđenim teškoćama, privreda Županskog kraja u dane pred Drugi svjetski rat, svojim resursima i proizvodnjom predstavlja ozbiljan činilac u cjelokupnosti gospodarstva u Hrvatskoj. Proizvodnim mogućnostima mogla je i o uvjetima relativno sporog intenziviranja, što je upravo pred rat započeo, osigurati razmjerno brz razvoj kraja i znatno blagostanje i za mnogo više stanovnika, nego što ih u to vrijeme naseljava Županski kraj. Prometnice po kakvoći i rasporedu uglavnom su zadovoljavale potrebe ondašnje privrede područja i stanovništva.

Međutim, nastupi je Drugi svjetski rat i svojim izvanrednim stanjem i događajima poremetio postupni razvojni put privrede ovog područja i put razvoja i modernizacije prometa i prometnica, usklađen sa zahtjevima rastuće proizvodnje i višeg standarda stanovništva.

Stanovništvo Županjskog kraja našlo se u ratnim razdobljima i ranije, ali su to uvijek bili ratovi u kojima se pitanje pobjede ili poraza rješavalo na frontovima, daleko od Županjskog kraja. Rat 1941. do 1945. godine bio je drugačiji od svih dotadašnjih. Usljed specifičnosti NOR-a, cjelokupo područje tadanjeg kotara Županja postaje neposredno ratno operativnom zonom sa svim njenim karakteristikama, velikim pokretima vojska, razaranjima, egzekucijama i kontribucijama. Svi netom nabrojani elementi i pojavi djelovali su razorno na stanje prometnih i gospodarskih prilika, a uz to još i dugotrajno, cijele 4 godine.

Usljed toga privreda Županjskog područja, prometna sredstva i prometnice dočekuju kraj rata u takvom stanju, da se pitanje obnove i ponovne normalizacije pokazalo kao dugotrajan i složen posao.

P r i l o g:

KRONOLOŠKI PREGLED ZNAČAJNIJIH PREKIDA NA PROMETNICAMA ŽUPANJSKOG PODRUČJA 1941. — 1945.

10. 3. 1942. Uslijed nailaska visoke vode prekinut privremeni pononski most kod Brčkog, pa je grad dulje vrijeme bio odvojen od gravitirajućih naselja na lijevoj obali Save.⁽⁸⁾
30. 7. 1942. Jedinica III operativne zone NOV i POJ-e napale željezničku stanicu Spačva i vlak broj: 3113, koji je vozio od Brčkog za Vinkovce i koji se upravo tu zatekao. Vlak oštećen, stanični objekti stovarište drva i zgrada šumske manipulacije spaljeni. Tim napadom uzrokovana je dvodnevna neurednost u prometu na pruzi. ⁽⁹⁾
12. 8. 1942. Izvršen napad na patrolu iz 6. domobranske bojne, koja je osiguravala cestu kod Drenovaca. Poslije toga promet cestom privremeno bio obustavljen.⁽¹⁰⁾
20. 8. 1942. Obnovljen napad na objekte željezničke stanice Spačva. Uništeni telefonski aparati i tt veze i spaljena novosakupljena zaliha drveta na skladištu kao i dva utovarena vagona. Tim jednodnevni prekid prometa.⁽¹¹⁾
28. 8. 1942. Sukob Oružničkog krstarećeg voda iz Županje sa partizanskim patrolama koje su kontrolirale cestu Gunja — Račinovci.⁽¹²⁾
29. 8. 1942. Upad grupe partizana u Štitar i dvodnevno blokiranje ceste Županja — Babina Greda.⁽¹³⁾
14. 6. 1943. Napad 3. vojvodanske brigade i Bosutske čete na pripadnike domobranske radne bojne na pruzi u šumi Deš između Otoka i Spačve.⁽¹⁴⁾
1. 7. 1943. Napad na radni vlak i manipulaciju Spačva. Na manipulaciji zalihe spaljene. Kompozicija vlaka djelomično uništena, a pruga oštećena. Potpuno razbijena Domobranska 4. radna bojna.⁽¹⁵⁾
22. 8. 1943. Splaljena stanica Vrbanja i uništeni svi stanični uređaji.⁽¹⁶⁾
25. 8. 1943. Napad na putnički vlak i domobransku stražu na mostu između stanica Spačva i Vrbanja.⁽¹⁷⁾
30. 8. 1943. Napad na vlak u šumi Deš, između stanica Otok i Spačva. Uništena lokomotiva i 14 vagona.⁽¹⁸⁾
3. 9. 1943. U km. 12/13 na pruzi Vinkovci — Županja posječeno 36 komada tt stupova.⁽¹⁹⁾

9. 9. 1943. Napadnuta oba dijela vlaka 3112 (putnički i oklopni) u prostoru između stanica Spačva i Otok. Oštećene dvije lokomotive i uništeno 17 vagona.⁽²⁰⁾
12. 9. 1943. Napadnuta stanica Privlaka. Uništeni stanični objekti i zatečena teretna kola.⁽²¹⁾
13. 9. 1943. Obnovljen napad na stanicu Privlaku.⁽²²⁾
16. 9. 1943. Napad Županjske čete na stanicu Rokovci-Andrijaševci. Uništeni uređaji, a zatečena kola spaljena.⁽²³⁾
2. 10. 1943. U prostoru između stanica Spačva i Vrbanja u km. 36 naletio na minu putnički vlak. Lokomotiva uništena, a vagoni spaljeni.⁽²⁴⁾
10. 10. 1943. Napadnuta željeznička stanica u Gradištu.⁽²⁵⁾
- Borci Županjske čete u stanici Spačva uništili jednu lokomotivu.⁽²⁶⁾
22. 10. 1943. Od km 29/600 do 29/700 na pruzi Vinkovci Brčko porušeno 100 metara kolosjeka dizanjem tračnica i raskopavanjem nasipa.⁽²⁷⁾
5. 12. 1943. Borci Diljskog NOP odreda napali stanicu Gradište i vlak u njoj. Objekti uništeni, a i kompozicija zatečenog vlaka- lokomotiva i 20 vagona.⁽²⁸⁾
8. 1. 1944. Obnovljen napad na stanicu Gradište.⁽²⁹⁾
25. 1. 1944. Manji prepad na vojno osiguranje stanice Spačva.⁽³⁰⁾
- Rastavljen kolosjek u km 30/84 na pruzi Vinkovci Brčko. Na razmaknute šine naletio teretni vlak Lokomotiva se prevrнула a dva vagona uništena.⁽³¹⁾
16. 7. 1944. Na pruzi Vinkovci — Brčko u prostoru između stanica Otok i Spačva porušen 1 most i 1 propust.⁽³²⁾
17. 7. 1944. Na pruzi Vinkovci — Brčko u prostoru između stanica Vrbanja i Spačva uništena dva manja mosta.⁽³³⁾
26. 7. 1944. U šumi Kusara izmu stanica Županja i Gradište u km. 25/100 minama uništeno 6 šinjskih polja.⁽³⁴⁾
1. 9. 1944. Na pruzi Vinkovci — Brčko u km. 30/200 — 400 minama razoreno 90 metara kolosjeka.⁽³⁵⁾
7. 9. 1944. U prostoru između stanica Otok i Privlaka na pruzi Vinkovci — Brčko minama uništeno 8 šinjskih polja.⁽³⁶⁾

- Minama razoreni svi propusti i mostići na pruzi Vinkovci — Brčko u prostoru između stanica Otok i Spačva.⁽³⁷⁾
15. 9. 1944. Mješoviti vlak broj: 3031 vozeći iz Županje prema Vinkovcima u šumi Kusara km.: 24/500—600 naletio na minu. Lokomotiva se prevrnula, a dva putnička vagona iskliznula.⁽³⁸⁾
7. 11. 1944. Na pruzi Vinkovci — Brčko u prostoru između stanica Privlaka i Otok u km.: 15/200 — 300 minama razoreno 117 metara pruge.⁽³⁹⁾

NAPOMENA: Prepadno napadne akcije izvršene na cestama poslije 1. 1. 1943. nisu nabrajane u kronološkom pregledu, jer su one od tada gotovo svakodnevna pojava na svim cestovnim pravcima preko Županjskog područja. Isti je slučaj i sa prepadno napadnim akcijama i zračnim napadajima na objekte željezničkog prometa poslije 1. 12. 1944. godine.⁽⁴⁰⁾

BILJEŠKE

- 1) Hrvatski branik — Vinkovci, broj: 9/1939.
- 2) Autor, Uvjeti eksploatacije željezničkih pruga gravitirajućih željezničkom čvoru Vinkovci, u razdoblju 1941. — 1945., Zbornik HIS-a Slavonski Brod broj 7—8, strana: 363—370.
- 3) Spomenica u povodu 1. obljetnice NDH-e, Zagreb 1942., str.: 336.
- 4) ZEMPRO = Zajednica za promet poljoprivrednim plodovima, Državna otkupna organizacija NDH-e.
- 5) S. Savić, Srem u NOB-i, strana: 309 — 313.
- 6) AGRARIA — Otkupno prometna organizacija Kulturbunda (Nacistička organizacija pripadnika Njemačke nacionalne manjine u Hrvatskoj).
- 7) Građa za historiju NOP-a Slavonije, HIS. Sl. Brod, knjiga V, str.: 268.
- 8) Građa za his. NOP-a u Slavoniji, HIS Sl. Brod, knjiga II str.: 101.
- 9) Isto kao pod 8, strana: 212.
- 10) Isto kao 8, strana 437.
- 11) Gradski muzej Vinkovci, f.kopija 501/3.
- 12) Isto kao pod 10.
- 13) Isto kao pod 10, strana: 438.
- 14) Dok. HA Sremska Mitrovica.
- 15) Kronologija osl. rata naroda Jugoslavije str.: 511.
- 16) Fk. Gradski muzej Vinkovci, reg.: 501/3.
- 17) Kao pod 15, str.: 532,
- 18) Isto kao pod 17.
- 19) Fk. Gradski muzej Vinkovci, reg.: 501/4.
- 20) Kronologija oslob. rata naroda Jugoslavije str.: 549.
- 21) Zbornik VII Beograd, tom V, knjiga 19. str.: 219.
- 22) Isto kao pod 21.
- 23) Fk. Gradski muzej Vinkovci reg.: 501/2.
- 24) Isto kao pod 23.
- 25) Građa HIS-a Sl. Brod, knjiga VIII, str. 67.
- 26) Zbornik VII Beograd, tom V, knjiga: 20, dok.: 210,
- 27) Fk. Gradski muzej Vinkovci, reg.: 502/3.
- 28) Zbornik VII.a Beograd, tom V, knjiga: 22, dok.: 39.
- 29) Fk. Bgradski muzej Vinkovci, reg.: 502/3.
- 30) Isto kao pod. 29.
- 31) Isto kao pod 29.
- 32) Isto kao pod 29, reg.: 502/4.
- 33) Isto,
- 34) Isto,
- 35) Isto,
- 36) Isto, reg.: 502/5.
- 37) Isto,
- 38) Isto,
- 39) Isto, reg. 503/1.
- 40) Isto kao pod 39.

ZAPLAKO SAM NEGDJE U NOĆI

Zaplako sam negdje u noći
Sam
Sasma sam.
Zaplako sam i zarido
Za nečim što je prošlo,
Nad nečim nepovratnim.
Nad stanom strine Marice,
Nad đermom starim
I čardakom sivim.
Nad ambarom,
Štalom,
Kolibama i i kravama,
Nad svim onim
Od čega je bilo sagrađeno
Djetinjstvo moje.
I nema ničeg i nikog.
Sve je pomrlo.
U avliji tuđi ljudi.
Na njivi tuđi poslenici,
A ja gledam i teku mi suze
Nad jednim divnim izgubljenim
Rajem.

GRAFIJSKO—PRAVOPISNA PROBLEMATIKA U DJELU MATE TOPALoviĆA

I

U Slavoniji u XVIII i XIX stoljeću, sve do preporoda, ustalila se dobra grafija utemeljena na mađarsko-talijanskoj osnovi. Nakon raznih pokušaja slavonskih pisaca usvojena su grafijska rješenja Jerolima Lipovčića koja je iznio u predgovoru knjige »Dussu csuvauche pohogjenje« (Ofen, 1750). Njegov prijedlog izgleda ovako⁽¹⁾:

Glasovna vrijednost:	Znak:
1. r	er
2. c	c
3. ć	ch
4. č	cs
5. dž	cx
6. g	g
7. đ	gj
8. lj	lj
9. nj	nj
10. s	s
11. š	ss
12. z	z
13. ž	x

Lipovčićevu grafiju prihvatili su i drugi slavonski pisci s neznatnim odstupanjem (š se bilježi sa sh). Tako je postupio Reljković u drugom izdanju »Satira« (1779), kao i Katančić, Došen, E. Pavić, Čevapović i drugi do Gajeve reforme. Ta je grafija bolja i od dalmatinske stare grafije i od grafije kajkavskoga jezišnog područja.

Prednosti slavonske grafije došle su do izražaja prilikom izdavanja Stullijeva rječnika. Dubrovački leksikograf Joakim Stulli donio je 1782. rukopis svoga trojezičnog rječnika u Beč kako bi ga mogao objaviti uz pomoć cara Josipa II. Djelo je ocijenio cenzor Sekereš te kao najveći nedostatak iznio činjenicu da latinička grafija, koju upotrebljava Stulli, nije dovoljno proširena. Stoga su o tome svoja mišljenja izložili, osim Stullija, Joso Krmpotić i Požežanin Antun

⁽¹⁾ Z. Vince, Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnoga i preporodnog doba u Slavoniji, I. znanstveni sabor Slavonije i Baranje, Osijek, 1970, str. 776

Mandić, budući đakovački biskup. Obojica su se založili za slavonsku grafiju a odbacili dubrovačku.⁽²⁾

Pravopisno-grafijske su razlike u Hrvatskoj sve više prevladavane na početku XIX stoljeća. Osim slavonskoga, donekle središnjeg, grafijskog sustava od dvadesetih godina XIX st. opstojala je i reformirana grafija u Dalmaciji⁽³⁾, a i na kajkavskome području pojavljuju se težnje prema pravopisnom zbližavanju. Na razini standardnoga jezika opstojala je većinska književnost pisana novoškavskim dijalektom (s ijekavsko-ikavskim dvojstvom) i manjinska na kajkavskome na sjeverozapadnom području Hrvatske.

MATE TOPALOVIĆ

Mato Topalović (1812-1862) najznačajniji je slavonski ilirac. Kao svećenik službovao je po slavonskim mjestima. Profesor je u Đakovu od 1844. Godine 1848. sudjeluje na slavenskom kongresu u Pragu i na saboru kao brodski zastupnik. Nakon toga odlazi kao vojni kapelan u Italiju. Od 1850. ponovno predaje u Đakovu. Već 1835. surađuje u Danici. Važnija djela: »Tamburaši ilirski« i »Odziv rodoljubnog srca«. Pokušao je u Osijeku izdavati časopis »Jeka od Osijeka«.

⁽²⁾ Jedan prigovor koji su iznijeli ocjenjivači Stullijeva rječnika, ilustrirat će nam prednost slavonske grafije. Stulli je naime pisao š kao sc tako da se nije moglo razlikovati značenje u sintagmama dva kosca i dva koša: Stulli u oba slučaja piše sc, ali u slavonskoj je grafiji dva kosca i dva koša (Z. Vince, isto, str. 780)

⁽³⁾ Z. Vince, Rad pravopisne komisije u Zadru godine 1820, Radovi filozofskog fakulteta u Zadru, 1960, str. 61-81.

Rješenje grafijsko-pravopisnog problema donijela je nova, preporodna generacija tridesetih godina XIX. stoljeća. Godine 1830. objavio je mladi Ljudevit Gaj knjižicu »Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja« (Budim, 1830) u kojoj je predložio uvođenje dijakritičkih znakova. Kada su 1835. počele izlaziti »Novine« i »Danica«, zadržali su Gaj, A. Mažuranić i Babukić⁽⁴⁾ samo č,ž,š a za ostale palatalne glasove uzimaju dva znaka: dj, odnosno gj,lj, nj te tj pored ć. Refleks glasa jat bilježili su sa e (tzv. »rogato« e) kojega su kasnije promijenili u ie. Prvu gramatiku po ilirskim principima napisao je Požežanin Vjekoslav Babukić. To je »Osnova slovnice slavjanske narečja ilirskoga« koja je 1836. izlazila u »Danici« a iste godine pojavila se i kao knjiga⁽⁵⁾ Tri godine kasnije objavio je Antun Mažuranić »Temelje ilirskoga i latinskoga jezika«.

Prvi je put Topalović izložio svoje poglede o grafiji i pravopisu u pismu Gaju 24. siječnja 1835. koje je objavljeno u »Danici« br. 5 pod naslovom »Liszt iz Becha«. List je Topalović napisao novom grafijom, ali ga je Gaj ipak štampao starom slavonskom. Pri tome ga je vodila taktičnost jer je prve godine tek pomalo objavljivao priloge pisane novom grafijom. Osim toga, Gaj je pismo skratio i donekle izmijenio. U cijelosti je Topalovićevo pismo objelodanio Velimir Deželić u »Građi za povjest književnosti hrvatske«, knjiga 6, 1909.

Već godinu dana ranije stvorio je Topalović sud o pravopisnim problemima te je u Beču s Gajem raspravljao »ustmeno o popravljanju pravopisanja nasheg«. Tada je Topalović nagovarao Gaja da »odmah s Vashom popravitom — ne novom kako mnogi nesmotreno misle — pocsmete...«. Ali je Gaj želio ujediniti sve Hrvate, pa i Južne Slavene, te je postepeno objavljivao pjesme i članke pisane novim pravopisom. Stoga je tada i odgovorio Topaloviću: »Ja bi i sam rad«, rekli ste »ali moram navadnom, jer se neusudim nikakove premebe, makar naj bolje sam poše uvoditi«⁽⁶⁾.

Međutim, temperamentni Topalović nije mogao prihvatiti takvu argumentaciju. Njemu su smetale stare grafije zbog nesloge i podvojenosti pa smatra kako će se Gajevom grafijom ujediniti »shaka Ilirah«. Topalović je pravilno uočio da je najbolja ona grafija koju svi upotrebljavaju:

»Vi vech jurve znate, kako je na sve kod nas sada obicsajne Ortografie merzim, ne shto nebi valjale, vjerujte mi, da je jedna med nami, kojom bi svi zadovoljni bili, makar naj gorja bila, nebi se ni javio, al' ovako jednostranost nemogu terpiti«.

»Ja, vidite, nisam tako usterpljiv,« veli Topalović, nemarim, makar me odmetnikom zvali, ja chu pisati naj starim po Vami za nas godine 1830 ponovljenom Ortografiom. Kom' se nedopada, nek ostavi, il' nek mi popravi, ja chu voljno primiti, samo neka mi sa sadashnjimi smutnjami nedolazi«.

(4) »Ali ipak samo skladnoj suradnji ove trojice na rješavanju jezičnih i pravopisnih pitanja možemo zahvaliti da se sve to odvijalo promišljeno, uravnoteženo i uspješno«. (Lj. Jonke, Književni jezik u teoriji i praksi, II. izd., Zagreb, 1965, str. 13).

(5) »Vaša mi se slovnica veoma dopada, kratko amal porubjeno« — pisao je Topalović Babukiću 12. XI. 1836. (K. Pavić, Iz korespondencije hrvatskog književnika Mate Topalovića, Croatica-u tisku)

(6) Citirano mjesto zapravo glasi ovako: »... ja bi sam rad, rekli ste, al nemogu, moram starom, jer se ne bi inače nitko pridbrojio«. (Deželić, isto, str. 229)

Da bi dokazao ispravnost nove grafije, šalje Topalović nekoliko pjesama za »Danicu« te zaključuje:

»Buduch pako, da od sadashnjih Ortografiah n i j e d n a se nemoxe prepoucsivat', potrebno je, da sve popravimo; to jest, da jednu poprimimo, s kojom bi svi zadovoljni bili, s kojom bi se i drugim Slavencem približili. Koi je dakle pravi Domorodac, mislim, da ne samo neche odbacivat pravopisanje, s kojim su moje pjesmice pisane, kanoti od dosadanjih naj jednostavnije, da pacse objerucske zauzeti che se ovoga posla, da shto jenkrat biti mora, shto berxe se dostigne. Tkogod drugcsie misli, sloge u njem nije«.

Prva Topalovićeva pjesma štampana u »Danici« (br. 14. za 1835.) bila je »Tužna Bosna«, pisana novim pravopisom. Te je godine Topalović objavio još četiri pjesme.

II

Nesloga, koje se Topalović toliko bojao, uskoro se odista pojavila. Protiv jezičnih zamisli iliraca, koji su kasnije prozvani zagrebačkom filološkom školom, ustali su zadarski časopis »Zora dalmatinska«⁽⁷⁾, Fran Kurelac (riječka filološka škola), kajkavski književnici i Vuk Karadžić⁽⁸⁾. Opiranja je bilo i u Slavoniji, ali ta slavonska »jezična opozicija« nije dovoljno proučena. Ilirci su, naime, uzeli za pisanje refleksa glasa jat slovo ě koje je svatko mogao čitati kako želi: kao ije, kao i ili kao e. Babukić u svojoj »Osnovi« (str. 38) objašnjava to ovako:

Naša naměra ovdě nije predpisavati ljudem zakone, kako imaju taj za-bilěženi ě u obćem i prostom razgovoru izgovarati, nek ga svaki izgovara kako mu drago; ali za volju sloge ilirske potrebno jest, da se u pismo jednako uvěk ě piše.«⁽⁹⁾

Slavonski su književnici, međutim, ostali kod ikavice i slavonske grafije. Najznačajniji tadašnji slavonski gramatičar bijaše Ignjat Alojzije Brlić (1795 - 1855)⁽¹⁰⁾, stariji od svih iliraca. On je 1833. tiskao »Grammatik der Illyrischen Sprache« koju je počeo pisati već 1822. Svoju je gramatiku napisao slavonskom grafijom. Njome istina nije bio zadovoljan pa predlaže da i Hrvati prihvate ćirilicu, o čemu poslije. Brlić je bio ikavac te je ikavski pisao u pismima (v. npr. u Pismima sinu Andriji Torkvatu) i drugdje. Međutim, u gramatici bilježi Brlić refleks jata znakom y. Namjera mu je jednaka ilirskoj, neutralnim znakom htio je ujediniti sve krajeve. U drugom izdanju gramatike 1842. prihvatio je ilirsku grafiju, ali je pisao je: ni y ni ě. Priznaje da mu se ne sviđa te da

⁽⁷⁾ »Što su opet oni u Dalmaciji počeli? Kud će to, zar opet razdor? To su one rane, koje nedadu odahnit!« — piše Topalović Gaju (Deželić, isto, 248)

⁽⁸⁾ Hrvatski standardni jezik u XIX. st. proučili su u brojnim radovima Ljudevit Jonke (većinu radova štampao u knjigama »Književni jezik u teoriji i praksi« u 2 izdanja i »Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća«) i Zlatko Vince. Oni, i neki drugi poslijeratni lingvisti, razbili su mnoge predrasude i pogrešna shvaćanja.

⁽⁹⁾ Kasnije su ilirci počeli pisati ie (za dugi slog) i je (kratki slog) umjesto e.

⁽¹⁰⁾ O Brliću su u novije vrijeme pisali Robert Auty (»The linguistic work of Ignjat Alojzije Brlić« u Filologiji br. 3) i Zlatko Vince (»Grafijsko-pravopisna pitanja...«).

prihvaća samo zbog jedinstva. Kasnije je surađivao u »Zori dalmatinskoj«, vrtivši se svojim prvotnim shvaćanjima o potrebi jedinstvenog znaka za refleksi jata. Za Brlićev y Topalović je imao razumjevanja: »Tato opet ylonuje. Nema baš u svemu krivo«. (K. Pavić, isto, pismo A. T. Brliću br. 10)

Uz slavonsku grafiju pristajao je i vukovarski franjevac Kajo Adžić. Njemu je važno pravopisno jedinstvo, ali mu je teško napustiti slavonsku grafiju; osobito ch koji se upotrebljava u mnogim krajevima. Adžić piše Gaju (13. XI 1835):

»Xeljom xelim, da se kadgod moxemo u pravopisu, koi je napridku slovstva nasheg temelj ujediniti, premda mise kanogod i mlogima mallo dopada, osobito zaradi ch prominitt... (istakao-KP)« (Deželić, isto, str. 1)

Međutim, već u pismu od 15. siječnja 1836. prelazi na ilirsku grafiju bojeći se mađarskog ugnjetavanja. 24. svibnja 1836. tvrdi kako »Slavonci, što se njega (pravopisanja to jest) dotiče ni malo nisu suprotivni« (!) i traži žurbu »dok nam nisu prekodunavci sasvim za vrat sili«.

U Slavoniji su kulturni radnici sa simpatijom gledali na ćirilicu želeći je uvesti u hrvatsku književnost. Brlić u predgovoru prvog izdanja svoje gramatike predlaže »da se prihvati ćirilski alfabet u onom obliku kako je to učinio Karadžić. Taj je alfabet dobar, a bio je u upotrebi i kod katolika u prošlosti ističe Brlić te dodaje kako su većina, pet milijuna 'ilirski govorećih' članovi pravoslavne crkve te bi bilo korisno da i manjina prihvati ćirilicu radi jedinstva.«⁽¹⁾

Te je misli ponovio u drugom i trećem izdanju gramatike, ostavši im vjerran čitava života. I Adžić je bio sklon ćirilici kao i neki drugi.

Za ćirilicu se zauzimao neko vrijeme i mladi Topalović:

»Do skora sam bio zauzet za cyrilska slova, al otkat sam od mlogih čuokdi govore: da naš ilirički, il, kada vole kazat serbski jezik od svoje slabosti gubi, ako se nepiše s' cyrillski slovam, od onda nemogu ni knjige im pogledat! Što ćeš ti počēt s' onim, koeg narod od zakona, zakon od jezika, jezik od slovah zavisil! Osim toga nisu ni oni složni...« (Deželić, isto, 229)

Topalović je, kao što je poznato, bio prijatelj obitelji Brlić pa tako i Ignjata kojemu je posvetio i jednu dosada još neštampanu prigodnu pjesmu. Stoga su često raspravljali o jezičnim problemima te su se i sukobili zbog ćirilice. O tome ću iznijeti dva zanimljiva detalja: Prvi potječe iz Topalovićeve pisma Babukiću (12. XI 1836.):

»Od Berlića nisam odavno ništa dobio, valjda se serdi, što sam mu malo zapapreno pismance poslao. Predstavite si samo to: Za Kirilicu još se bori, kao pomaman, a vendar mi sa svojim starim pravopisom piše malo sam ga dakle opario, da zašto nepiše kirilski, i da mu pokažem da bi ja znao pročitāt, pišem mu više neg pol lista tako«. (K. Pavić, isto)

Drugu je zgodu zabilježio Adolf Tkalčević:

»Čim u njega (tj. Brod — KP) stupimo pohiti g. T (opalović) g. B (rlić) u, koi je našem obćinstvu poznān kao neslōmnivi branitelj kirilice. Sada se među ova dva zametnu razapra o pravopisu, jedan je vidio naše spasenje u kirilici, drugi pako nastojao je dokazati, da se mora zaderžati latinski alfabet, samo da

⁽¹⁾ Z. Vince, Grafijsko-pravopisna pitanja...str. 784.

se neka slova s kirilskimi zameni. Svaki je tverdokorno branio svoj način pisanja, te se razidoše bez da bi jedan drugomu iole popustio bio.«⁽¹²⁾

Pristalice ikavice imali su važnu, do sada nedovoljno uočenu, prednost koja je spriječila da ilirske jezične ideje još nekoliko godina ne pobijede u Slavoniji. Treba, naime, znati da je u Slavoniji postojala samo jedna, osječka Divaldova tiskara, i da su u njoj štampane do 1841. knjige slavonskom grafijom. Tako je npr. 1835. izašla knjiga Nikole Nacxicha »Plac matere Slavonije« i druge⁽¹³⁾, Dakle, punih šest godina nakon izlaženja »Danice« nije u Slavoniji objavljena knjiga ilirskom grafijom. Iako su pisali književnici koji su prihvatili ilirizam, ni Topalović, ni Tordinac, ni Ilić ni drugi, manje značajni književnici, nisu objavili nijednu knjigu do 1841.⁽¹⁴⁾

Upravo je zato važna prva Topalovićeva knjiga »Pobožnost na uspomenu«. To je ujedno prva knjiga u Slavoniji pisana ilirskom grafijom.

III

Godine 1841. uspio je Topalović konačno objaviti svoju prvu knjigu: »Pobožnost na uspomenu«⁽¹⁵⁾. U predgovoru objasnio je Topalović zašto je pisao ilirskim pravopisom obrazloživši prednosti nove grafije. Predgovor ima šest nenumeriranih stranica od kojih se na četiri raspravlja o jezičnim problemima.

Topalović upozorava čitatelje da ne osude njegovu knjigu zbog toga što je pisana novim pravopisom. Zatim ističe da novi pravopis prevladava dosadašnju razjedinjenost i dovodi do sloge u pisanju:

»Najprije molit Te moram, domorodni štioče! da se nesmutiš, i knjižicu ovu, prie nego ju preštieš, ne odsudiš i ne odbaciš, jer je pisana načinom, Tebi možebit, sasvim nepoznatim, Nie ovdě mesto obširnije o ovom pisanja načinu govoriti, dosta neka Ti bude, da je samo ovo put sjediti u pisanju čitav naš narod s l a v o — i l i r s k i, kod kojega je do sada skoro toliko načina od pisanja, koliko je Pisaocah bilo«.

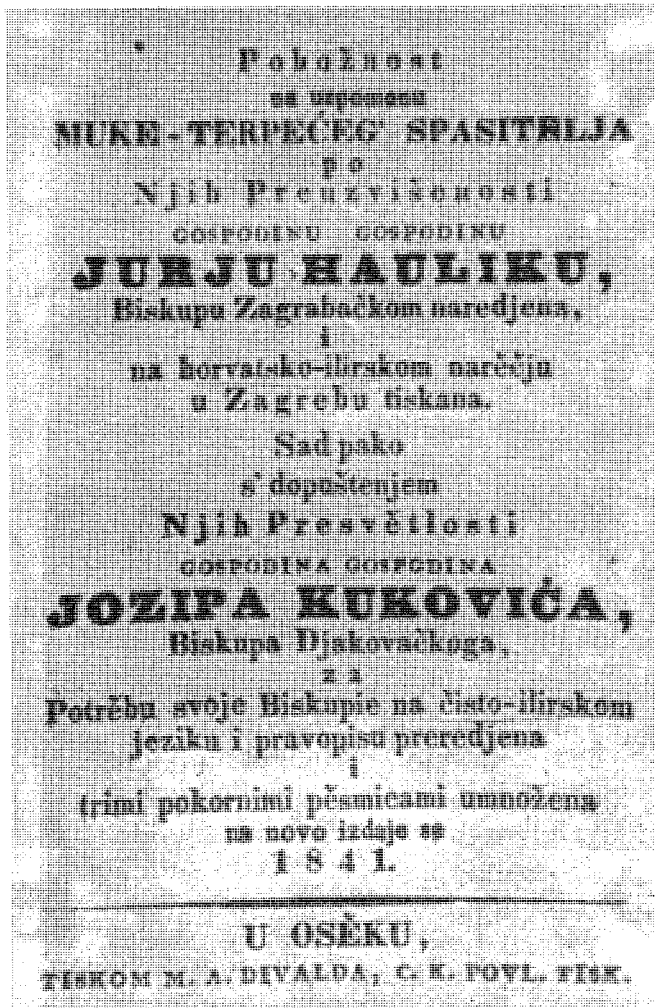
Pohvalivši novu grafiju kao najkraću i najzgodniju, Topalović se poziva na »domaće i inostrane učene ljude« koji kažu »da mi Iliri, koji se latinskimi slov' služimo, u ovom od pisanja načinu, od svih narodah najdosledniji, najizvesniji pravopis, imamo«.

(12) A. Tkalčević, Kratak opis duga putovanja, Danica 39,1847.

(13) Bibliografiju osječkih tiskara obradila je prof. Marija Malbaša u »Osječkim zbornicima« i čitatelj tamo može naći druge primjere.

(14) Ta tvrdnja ne odgovara jedino za Stjepana Marjanovića. On je 1839. i 1840. izdao tri knjige »Vitija« i četiri knjige drama, ali u Pečuhu.

(15) Pobožnost na uspomenu muke terpećeg spasitelja po Njih preuzvišenosti gospodinu gospodinu Jurju Hauliku, Biskupu Zagrebačkom naredena, i na horvatsko-ilirskom narečju u Zagrebu tiskana. Sad pako s' dopuštenjem Njih Presvetlosti gospodina gospodina Jozipa Kukovića, Biskupa Đakovačkoga, za potrebu svoje Biskupie na čisto-ilirskom jeziku i pravopisu preredena i trimi pokornimi pesmicami umnožena na novo izdaje se 1841.«. Knjiga ima 48 stranica, bez oznake autora. Samo se na posljednjoj stranici nalazi M.T...ć što je poznata Topalovićeva šifra. U knjizi su štampane i tri Topalovićeve originalne pjesme koje je iste godine objavio u posebnoj knjižici (»Tri pokorne pšmice«, str. 16).

Mato Topalović — Naslovna stranica knjige: »Pobožnost na uspomenu«

Nakon toga on prelazi na konkretna rješenja:

»Sva bo proměna u tomu se samo zaderžaje, što, kako si već iz ovo nĕkoliko rĕčih, brez da Ti kažem, spaziti mogao što, velim:

ć. štiti mora kao dosadašnje ch.

č. — — — — cs.

š — —đ — — sh.

ž. — — — — x.«

Pisac nadalje opširno raspravlja o bilježenju refleksa glasa jat, služeći se istim argumentima kao i već citirani Babukić:

»ě. pako uzeto je, i štiti se može kao i iliti ie iliti je iliti čisto ě, kako je gdě običaj one reći izgovarati. Na priliku, samo da uzmemo ovu rĕč: pĕva-ti. Kod našeg naroda u nekih stranah govore: p i v a t i, drugde opet p e v a t i, a

drugde pjevati, a opet drugde se čuje: pjevati, uzeto je inde, koje neka izgovara kako je komu volja: tako: dite, dete, diete, djete, sad se piše: dēte i. t. d.«

Kada su ilirski gramatičari uveli nekoliko godina kasnije ie mjesto e, piše 1844. o tome Topalović Dragojli Jarnević:

»Što se mog mnēnja glede ie i ē tiče, o tom sam se još predjašnjih godinah u Zagrebu bivši ustmeno s bratjom nadpirao i svetovao, da se sasvim prikladni ie mesto ē primi; nu ja svagda pripravan, ako je radi sloge i vlastitom svomu osvēdočenju odreć se, ter u stvari nebitnoj popustiti, za to ga još neupotrebljavam, jer ga naš narodni organ, novine neupotrebljavaju.«⁽¹⁶⁾

Glavna tema Topalovićeve književnog stvaranja bila je **sloga**, mnoge njegove pjesme zahtijevaju slogu a osuđuju neslogu kao uzrok propasti. I sada se on poziva na slogu u pravopisu⁽¹⁷⁾ smatrajući da je ona neophodna. Topalović shvaća da je pravopis »izvanska odeća«, da književnost može napredovati s bilo kakvim pravopisom (što se samoga pravopisa tiče) kojega se svi pridržavaju i koji vrijedi za sve.

»Pisanja način drugo nije nego izvanska odeća sredstvom slovah na artiu iliti papir stavljenih mislih naših. I kakogod čovēk jedan, što se nutarnje njegove vrēdnosti i dostojanstva dotiče, onaj isti ostane, bio on odēven kako mu drago, tako i misli naše od svoje cēne ništa negube, napisali mi njih ovako ili onako. Izmedutim, bud' je u svakoj stvari, ako će naprēdovati, sloga od potrebe, pravopis pako stvar takva jest, od koje se kazati može, da je k' razvitju i razširenju jezika i knjižestva, ne koristna samo, nego i neuklonjivo, neobhodno nužna: sloga dakle koliko se i toj u struki želit mora, razsudi sam.«

Da bi što više pridobio svoje čitatelje za novi pravopis, pisac nabraja gdje sve postoje tiskare koje upotrebljavaju novi pravopis, i koje su knjige i novine do sada štampane njime.

»Ako Ti inde kažem, da su u ovom pravopisu jurve mnoge naše knjige izišle; — narodnih naših ilirskih novina s' priklopljenom Danicom u Zagrebu izlazećih i nespominjajuć —; da su ova slova jur sve štamparije iliti knjigo-tiskarnice po Horvatskoj i Dalmaciji, kanoti većom stranom i po Mađarskoj — gdje god naš narod stanuje — nabavile; dalje: da se mi ovim pravopisom našoj jednoplemenoj bratji Čehom i Poljakom približujemo, i tako njima također blagajnicu knjižestva otvaramo...«

Ovdje Topalović donekle pretjeruje jer tiskar u Dalmaciji nisu imale znakove za novu grafiju — prva knjiga tiskana je novim pravopisom u Dalmaciji tek 1844. To su »Pisne razlike« koju je u Splitu objavio I. F. Jukić⁽¹⁸⁾. A novim pravopisom nisu do 1841. ni »mnoge naše knjige izišle« — Barac⁽¹⁹⁾ nabraja samo desetak važnijih izdanja a i ta su štampana u Zagrebu (osim Marjanovića).

⁽¹⁶⁾ I. Martinović, Dva pisma pjesnika i književnika Mate Topalovića ilirskoj spisateljici Dragojli Jarnević, Obzor 104, 1926. Dva tjedna kasnije u drugom pismu piše Topalović već ie.

⁽¹⁷⁾ I u predgovoru »Tamburaša ilirskih«, godinu dana kasnije, govoreći o zaostajanju u književnosti, navodi naš pisac kao najvažniji razlog neslogu: »Kanoti ponajviše gorki plod od otrovne ove stablike: nesloga u pisanju.«

⁽¹⁸⁾ Z. Vince, isto, str. 787

⁽¹⁹⁾ A. Barac, Književnost ilirizma, Zagreb, 1954, str. 65

I na kraju poziva pisac slavonske čitatelje da prihvate novi pravopis i tako koriste svome rodu:

»... treba l' više da se i Ti skloniš posebno sud Tvoj podverći sudu od mnogih, i da ono tim dragovoljnije, sloge radi, prigerliš, što, kako sam predvideti možeš, i onako po Tvojoj ćudi okrenut se neće. Ili voliš , breztemeljno protiveć se, škoditi, nego pristupivši k' većoj strani Rodu svomu i Domovini sladkoj hasniti i koristiti?«

Godine 1855. imenovan je Topalović župnikom u Gradištu. Razočaran i bolestan, povukao se posve iz javnog života. Često je izbivao liječeći se neuspješno od sušice. Javio se potkraj života, nakon vraćanja ustavnosti, knjigom »Ćuti pjesnikove« koja izražava tadašnje političke težnje. Umro je 26. IV. 1862. i pokopan na seoskom groblju. Kao što se vidi na fotografiji, snimljenoj u ljeto 1974, nadgrobna ploča postavljena je naopako. Po grobu raste trava. Predlažem stoga Muzeju u Županji da grob ovoga značajnoga slavonskog književnika uredi i redovno održava.

Značenje ove Topalovićeve knjige je veliko. To je prva knjiga štampana u Slavoniji novom grafijom; u njezinu predgovoru pisac izriče nova jezična shvaćanja. Nakon te knjige praktički nestaje u Slavoniji protivljenje ilirskom pravopisu i od sada Divaldova tiskara tiska samo novim znakovima. Još iste godine Topalović tiska »Tri pokorne pšmice«. Iduće godine objavljuje već pisac dvije knjige (»Tamburaši ilirski« i »Odziv rodoljubnog srca«) a i Juraj Tordinac izdaje knjižicu prigodnih soneta (»Soneti prečastnome gospodinu Pavlu Gotliboviću«). Novi pravopis pobijedio je i u Slavoniji.

IV.

Moramo se, na kraju, osvrnuti na još jedan važan oblik Topalovićeve jezične borbe, na njegova predavanja o hrvatskome jeziku u Đakovu. Ta pedagoška Topalovićeva aktivnost neobično je značajna jer se tada nije predavalo o hrvatskome jeziku i na njemu. Latinski je jezik bio *lingua academica*, mađarski *lingua patria* a hrvatski *lingua exotica*. Doduše, već 1832. dr Smođek je na zagrebačkoj akademiji predavao hrvatsku gramatiku, ali na latinskom jeziku. Godine 1835. gramatičar Antun Mažuranić dobio je dozvolu da na zagrebačkoj gimnaziji predaje dva sata tjedno hrvatski jezik učenicima viših razreda (predavanja su mogli polaziti i drugi). Uspjeh je bio velik a Mažuranić je predavao šest godina⁽²⁰⁾. Dakle, kada je Topalović 1845. počeo predavati hrvatski jezik, bio je osamljen.

Godine 1841. osnovali su u đakovačkom sjemeništu šesnaestorica oduševljenih iliraca »Sbor duhovne mladeži« po uzoru na već postojeći zagrebački. Njegov prvi predsjednik Dragutin Tunić, bogoslov četvrte godine, označuje kao glavni zadatak zbora da se »uvježbavanje u narodnom jeziku obderžava« (Danica br. 20,14. V. 1842.). Ali, umjesto učenja hrvatskoga jezika, morali su, prema jednoj odredbi od 1833, učiti mađarski⁽²¹⁾! Naravno, učenici su ta predavanja izbjegavali.

Takva je bila situacija kada je u jesen 1844. Mato Topalović imenovan profesorom filozofije na sjemeništu. Topalović je iduće godine započeo s predavanjima o hrvatskom jeziku za članove zbora i druge bogoslove. Prema tome, on je prvi profesor hrvatskog jezika u Đakovu, godinu dana prije čuvenih predavanja Vjekoslava Babukića u Zagrebu.

»...Topalović, kao prof. filozofije, poče u jesen 1844.⁽²²⁾ i posebna predavanja iz jezika hrvatskoga da bude tako prvi *linguae et litteraturae patriae*« učitelj i da se tim usposobi za stolicu hrvat. jezika na akademiji zagrebačkoj.... I dalje je nastavio prelekcije iz hrvat. jezika, koje je pohađala većinom sva mladež duhovna. S njegovim je imenom spojena stolica hrv. jezika u liceju našem, kao sa Babukićevim ona u Zagrebu. Njih oba dvojica, sinovi Slavonije, od mladosti znanci iz blizine (Požega-Zdenci) prvi su učitelji hrv. jezika.«⁽²³⁾

⁽²⁰⁾ Lj. Jonke, Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Zagreb, 1971, str. 131

⁽²¹⁾ M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Đakovu, Đakovo, 1911, str. 193

⁽²²⁾ Ovdje Matija Pavić griješi jer je Topalović, kao što slijedi iz nexspornih dokumenata, počeo predavati u jesen 1845. — KP

⁽²³⁾ M. Pavić, isto, str. 186

Prvo predavanje on je održao 17. listopada 1845. Topalović je sve to organizirao na svoju ruku, samo uz suglasnost prodirektora Josipa Matića, danas bismo rekli polulegalno. Predavao je najvjerojatnije 20 sati mjesečno, uz oduševljenje đaka, pristalica Ilirizma. O tome on piše drugi dan, 18. X. 1845, svome prijatelju Vjekoslavu Babukiću:

»Kud puklo da puklo ja sam hvala Bogu u jučerašnjoj posli jučerašnjeg sata od sveobće dogodovnice, i to od 3-4. počeo predavat našu gramatiku. Taj sat i onak je prazan. Pitao sam Prodirectora, on neima ništa suprot, meni se hoće to činit, a djaci su jedva dočekali, dakle eto gotove kathedre, koja će imat skopčano sa sobom 20 danah (vjerojatno treba: sati KP) na mesec. Pa ja ipak, veruj mi volim ovo, nego tamo. Ovdě me nitko toliko nepazi, mogu slobodno govorit kako mi se hoće. Istina malo je zemljišta, al' ništa, znamo da, kad je dobra zemlja i dobro se obrađuje, više i bolje doniša nego velike njive.« (K. Pavić, isto, 6. pismo).

Treba, dakle, ispraviti godinu koju donosi Matija Pavić jer je Topalović počeo s predavanjima u jesen 1845. a ne 1844. Podaci iz upravo citiranog pisma argument su prvoga reda. U drugom pismu Babukiću (14. XI 1845.) Topalović ponovo govori o svojim predavanjima. Dakovačkom se profesoru program odjednom proširio pa namjerava predavati ne samo hrvatsku gramatiku nego i gramatike slavenskih jezika, povijest ilirskoga i uopće slavenskih jezika kao i povijest i zemljopis slavenskih naroda. Predavanja je proširio i na druge učenike koji »svi radosno slušaju«:

»Drago bi nam svim bilo da se već jedan put reši stvar zbog narodne stolice, i da tebi zapadne. Ja sam ti već pisao, da sam i bez toga ovd počeo. Došao sam baš do pridavnih imenah. Mislim ove godine ne samo našu, nego i sve posestrime slavjanske slovnice projtji, i to s' obemi classami Fillogičkimi, a na godinu s' pervom to isto, a s' drugom dogodovštinu slovstva najprije ilirskog a potom u obće slavjanskog dakako s' narodno i zemljopisnimi okolnostima. Tako sam si preduzeo. Međutim ako bi mi kakvi bolji način znao saobćit, rado ću ga primit. Naravno ovd ide svojevotjno sve, nit će pod moranje, a mislim da će baš na taj način i većim plodom urodit jer po onom Nitimur in vetit obično se čověk radie bavi, što si sam izabere. Ja neimam mnogo djakah, al svi radosno slušaju, pak je to meni dosta. Buduć da je to samo mimograđ uzeto, zato i neimam nikakvog drugog sastava.«

Iz slijedećega Topalovićeva pisma (18. XII 1845.) proizlazi da on i filozofiju

»Što se moje ovdě narodne kathedre dotiče, ja traćim dalje. Nećeš ni ti, il' koji mu drago bio, može bit čestje za nedělju danah predavat. Ja 3 put, i to kako sam ti piso po podne od 3-4 sata, al' samo Mudroljubcem, taj bo sat imamo prazan, bogoslovi privatno uče⁽²⁴⁾. Ja štogod mogu i od naukah, naški tešem, Andrić svoju pastirku bogoslovom naški. Nemojte Vi indi na Slavonce.«

Ujedno je Topalović odlučio nagraditi konjigama (Drobničevim rječnikom i Iskrom) najbolje svoje »ilirke slušaoce«. Početkom 1846. pokazao je i razjasnio ćirilicu i glagoljicu, kao i slovensku i češku gramatiku. S ponosom ističe kako »moji cernci« već čitaju Šturove novine i češki rječnik. (K. Pavić, isto, pismo A. T. Brliću od 24. ožujka 1846.)

U srpnju 1846. godine, za vrijeme školskih ispita, održao je Topalović prve ispite iz hrvatskog jezika. O tome piše 10. srpnja i Babukiću i Brliću:

(24) Na cjemeništu je tada postojao studij filozofije i studij teologije — kp.

»Kod nas baš sada izpiti, kao i tamo na vrat na nos traju. I ja sam odlučio posle magjarlie iz naše slovnice moje đake prokušati, i odredio sam, koi se budu odlikovali po kojom knjižicom nadariti.«

Matja Pavić u svojoj knjizi (str. 193) tvrdi da je Topalović prvi ispit imao 22. srpnja 1844. To međutim nije točno. Tvrdnju pobija Topalovićevo pismo Babukiću od 18. listopada 1845. po kojemu je tek tada on održao prvo predavanje, kao i maločas citirano pismo. Nadalje, Topalović je započeo predavati tek početkom školske godine (prvo pismo iz Đakova napisao je početkom listopada). Prema tome, nije mogao imati ispite prije nego što je uopće počeo predavati.

Topalović je predavao do 1848. kada je vihor povukao i njega. Sudjeluje na slavenskom kongresu u Pragu i na zasjedanjima sabora a potom odlazi s vojnim četama u Italiju.

Ova su predavanja veoma značajna jer su bila u to vrijeme u Hrvatskoj sve do Babukićevih jedina. Time je Topalović osnovao katedru hrv. jezika u Đakovu; mnogo godina kasnije, poslije pada apsolutizma, bio je jedno vrijeme njegov nasljednik i Fran Kurelac.

Međutim, Topalović je sudjelovao 1845. i na poznatom natječaju za katedru narodnog jezika na zagrebačkoj akademiji. Na natječaj za profesora »pro cathedra lingua croato-slavonicae« prijavili su se gramatičari Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, Antunov brat Ivan, pjesnik Stanko Vraz, Stjepan Mlinarić, Španić i Mato Topalović. Prijavivši se, u Topalovića se ponovno javila nada da će se dokopati Zagreba, da će se riješiti sadašnjeg položaja, kako bi se »izključivo samo s narodnim književstvom baviti mogao.«⁽²⁵⁾

Sam natječaj opisala je »Danica« (br. 19, 1845) nazvavši taj događaj »epochom u narodnom životu«. 5. svibnja bio je pismeni dio s ovim pitanjima:

»1. Neka se izbroje podnarčja jezika horvatsko-slavonskoga i neka se dokaže razlika među horvatskim i slavonskim narččjem. 2. Neka se izvode promjenjanja imenah samostavnih po primėrih i neka se kažu imena samostavna nenarodna. Odkuda i kako sva vremena izpeljavaju se u jeziku horvatsko-slavonskom. 3. Što je slovstvo horvatsko-slavonsko? Koje ima dobe? Neka se predloži kratki pregled dogodovštinski slovstva horvatsko-slavonskoga?«

I na kraju je trebalo prevesti jedan tekst s latinskog. Drugi su dan bila predavanja na hrvatskom jeziku.

Za profesora je predložen Babukić, ali je morao čekati godinu dana dok nije imenovan. Topalović, zaboravivši da je i sam sudjelovao, iskreno je želio da Babukić bude izabran što potvrđuju i njegova pisma. A sam je i dalje predavao u Đakovu.

⁽²⁵⁾ »Ja, ako bi tamo želio, jedino zbog toga bi bilo, da sam u društvu druge bratje i u sredini književnih naših poduzetjeh.« — V. Deželić, isto, str. 251-2

⁽²⁶⁾ Kada je ovaj članak već bio napisan, tiskana je knjiga Zlatka Vincea »Putov ima hrvatskoga književnog jezika« (Zagreb, Liber, 1978., str. 629) u kojoj se na nekoliko mjesta govori o Topaloviću, na pose str. 345-6. Slavonskome grafijskom sustavu, o kojemu pišem u prvom poglavlju, posvetio je Vince jedno poglavlje (str. 78.-84.), ali se oslanja na svoju raspravu iz knjige »I. znanstveni sabor Slavonije i Baranje«, Osijek 1970.

DVA PORTRETA FRANJE X. GIFFINGERA U ŽUPANJSKOM MUZEJU

Franjo Xaver Giffinger (1826.—?) gluho nijemi, putujući slikar jedan je od umjetnika tzv. »osječkog slikarskog kruga« koji obuhvaća pejzažiste Hugu C. Hötendorfa (1807.—1869.) i Adolfa Waldingera (1843.—1904.) te portretiste Franju Pfalza (1812.—1863.), Josipa Franju Mückea (1819.—1883.) i Ivana Morettija (1843.—?). Ova grupa umjetnika prvi su »građanski slikari« ove regije t.j. stavili su svoje umjeće u službu sada već formiranog i obogaćenog građanskog staleža. Težnja za raskoši i prestižom donosila je narudžbe slikarima, naročito portretistima. Osijek kao centar Slavonije zadržavao ih je vjerojatno najjačom kupovnom moći po nekoliko godina u svom krilu. No nemirni duh a nadasve materijalne potrebe tjerali su ih dalje iz jednog mjesta u drugo. Giffinger je od svih njih najnemirniji i najviše sklon »skitnji«, stoga nema većeg mjesta u Slavoniji a da ne posjeduje koji portret naslikan njegovom rukom.

Giffingerove slike u Slavoniji:

OSIJEK	Galerija likovnih umjetnosti	18 portreta
	Muzej Slavonije	3 portreta
VINKOVCI	privatno	4 portreta
	Galerija umjetnosti	2 portreta
DJAKOVO	privatno	1 portret
	Dijecezanski muzej	2 portreta
VUKOVAR	Zbirka Bauer i galerija umjetnika	6 portreta
	privatno	1 portret
SLAVONSKI BROD	Muzej Brodskog Posavlja	12 portreta
ŽUPANJA	Muzej u Županji	2 portreta

Dakle, trenutno se u Slavoniji zna za 51 Giffingerovo djelo no nije isključeno da se u privatnom vlasništvu ne nalaze još neki portreti.

Godine 1973. održana je u osječkoj galeriji retrospektivna izložba slika

Franje Xavera Giffingera čiji je autor dr. Boris Kelemen. Na izložbi je bio 61 Giffingerov portret bez ova dva iz Županje koji su tek nedavno indentificirani. Iz broja, dakle, vidimo da je većina njegovih radova ipak u Slavoniji dok se manji broj portreta nalazi u:

BEOGRAD	Muzej grada Beograda	2 portreta
	Narodni muzej	1 portret
PANČEVO	Parohijski dom Preobraženske crkve	1 portret
NOVI SAD	Galerija Matice srpske	2 portreta
	privatno	2 portreta

ZAGREB
PULA

galerija »Benko Horvat«
privatno

3 portreta
1 portret

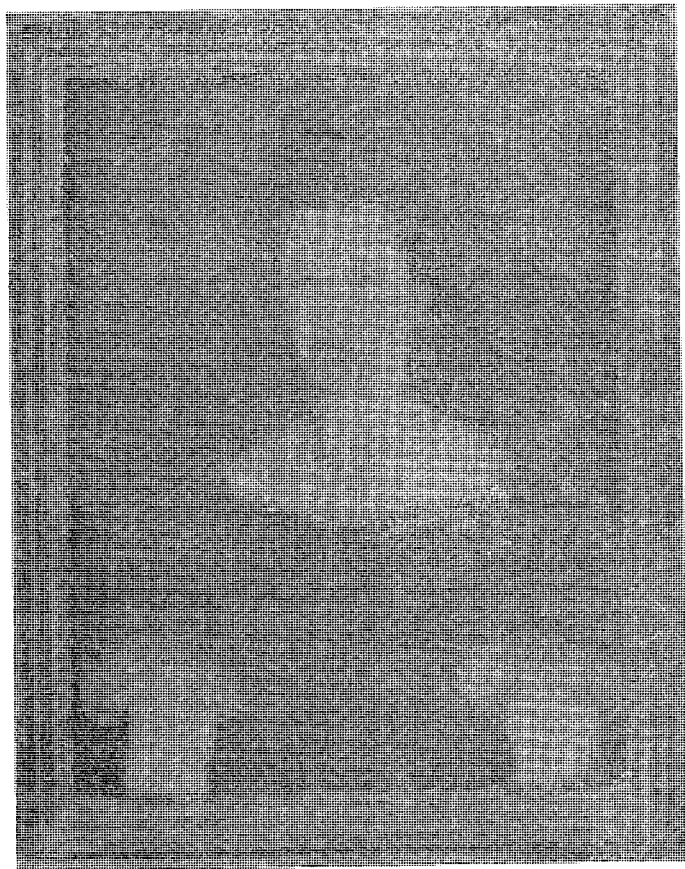
Franja X. Giffinger rođen je u Novom Sadu ili njegovoj bližoj okolici 1826. g. (kako je ustanovio dr Kelemen). Osam razreda osnovne škole završio je odličnim uspjehom što proizilazi iz priloga molbi za upis na likovnu akademiju u Beču. Prije nego je otišao na akademiju naukovao je tri godine u litografskom zavodu Michaela Trocha u Novom Sadu pokazavši se kao vrlo spretan. 1846. godine Giffinger je upisan na bečkoj akademiji u odsjek za restauriranje slika. Studira do 1849. godine i ujedno pohađa privatnu školu Ferdinanda Waldmüllera, najbolju slikarsku školu svog vremena zbog naprednih ideja u pogledu slikanja i kidanja konvencionalnih lanaca akademizma. 1851. godine završava se Giffingerov boravak u Beču i on se vraća u rodni kraj kao putujući slikar građanskih portreta. O Giffingerovom kretanju i djelovanju u rodnom kraju znamo malo, kao konačno i o cijelom njegovom životu. Jedini putokaz su vrlo pomno potpisani portreti. Prema njima je dr Kelemen rekonstruirao životni put Franje X. Giffingera. Prvi sačuvani portreti nastali su 1853. godine u Vojvodini a posljednji do sada poznati 1878. godine u Vukovaru. Nakon toga mu se gubi trag. Taj datum sada pomičemo za osam godina t.j. do 1886. godine na temelju dva potpisana portreta iz Županje kada je vjerojatno tamo boravio portretirajući tamešnjeg trgovca Brunschmidta i njegovu suprugu. Veliko vremensko razdoblje od osam godina za koje ne znamo

Franjo X. Giffinger: Portret trgovca Brunschmidta

gdje je djelovao ne mora nas čuditi jer nije jedino u Giffingerovoj biografiji. Takve »vacume« nalazimo i između godina 1858 — 1866 i 1871-1875.

Županjski portreti stoga su vrlo dragocjeni jer nas upućuju na daljnji život Franje X. Giffingera i približavaju mogućnost pronalaska mjesta i vremena smrti za koje za sada postoje samo pretpostavke.

Franjo X. Giffinger: Portret supruge trgovca Brunschmidt

Portreti suprugama Brunschmidt su tipični Giffingerovi radovi koji bi bili prepoznatljiviji i bez potpisa. Dr Kelemen kaže: »..... brzina slikanja nije uvijek garantirala i jednaku kvalitetu, kao što i materijalne mogućnosti naručioaca nisu uvijek mogle garantirati veći Giffingerov trud pri radu. Zato njegovi radovi nisu uvijek na istom nivou: ponekad ima takvih padova, takvih nespretnosti u crtežu da bismo s punim pravom morali sumnjati u njegovo akademsko školovanje kad ne bismo imali o tome nepobitne potvrde.

Upravo tu osobinu, kojoj bismo mogli današnjim riječnikom dati prizvuk naivnog likovnog govora, kao da otkrivamo više ili manje čak i u najsajnijim portretima. Time je Giffinger još nekako vezan uz one »male slikare« bidermajera čije je vrijeme tada već bilo na izmaku. Ali, njegov opus govori i o sasvim svojevrsnoj ekspresiji izraženoj napose u crtežu i postavi pojedinih oblika unutar

formata slike. Tako nastaje vrlo karakteristična igra između lica i ruku. Kao da je sve što je htio reći kazao upravo tim elementima. Sve je drugo nekako manje važno.

Zato nema baroknih akcesorija. Posvuda: maksimalna škrtoš, najveća mogućnost jednostavnost — i to uvijek konzekventno. Tu osobinu nalazimo ne samo u oblicima nego i u boji. Neutralni, ponajviše maslinasti fond, crna odjeća, bijela košulja, ponešto nakita u diskretnom žutilu. To je sve. Ostaje lice. I ruke u čudnom prepoznatljivom crtežu. Oči nas gledaju često nepovjerljivo, ponekad sažalno. Usta čvrsto zatvorena. Uvijek. Ali zato nalazimo mnoštvo detalja. Upravo onih naturalističkih, koji se uvijek nastoje izbjeći: neku diskretnu izraslinu ispod očnog kapka, neku dlaku koja ne uljepšava, pa bore ili podbradak, podočnjake. Sve je to izvedeno vrlo pažljivo, odmjereno, neupadljivo, ponajčešće naslikano diskretnim lazurnim bojama blijedog inkarnata. Ali te lazure toliko su tanke da su ponekad nestale u vremenu koje je prolazilo.....

Giffinger nije romantičar, niti njegovo slikarstvo možemo okrstiti romantičnom, iako je izrastao u takvu vremenu. On je hladan, razborit i vrlo osjetljiv slikar. Njegova kontemplativnost ne poznaje idealizam svog vremena. Njegov misaonopromatrački stav čvrsto prelazi i općerazumljivi realizam svoga vremena. Zato ga je teško klasificirati u nama uvriježenom koordinatnom sistemu općeg razvoja slikarstva tog doba. A znajući šta je to donijelo, naše će već usvojeno mišljenje radije diktirati minornu ocjenu nego da korigira pristranost u vrednovanju.«

Giffingerovi portreti u Županji:

1. Portret trgovca Brunschmidta, 1886.

ulje na platnu, vel. 530 x 700 mm
sign. l. d. Giffinger 86

U centralnoj osi slike naslikan je portret trgovca Brunschmidta do struka. Crni sako, beige prsluk sa zlatnim lancem za sat. Bijela košulja sa crnom leptir mašnom i zlatnim dugmetima. Pogled uprt u gledaoca, crna kosa kratko podšišana. Brada i brkovi su gusti i formirani u duhu mode onog vremena. Oči su smeđe. Lijevo uho vidljivo i naglašeno.

Pozadina smeđa.

Slika je po cijeloj površini osuta krakelirama, dolje lijevo otpada boja. Vrlo je suha.

2. Portret supruge trgovca Brunschmidta, 1886.

ulje na platnu, vel. 550 x 700 mm
sign. nema

Portret je naslikan u centralnoj osi do struka. Plava haljina sa okruglim izrezom koji dosiže ramena te bogato nabranim rukavima završenim iznad lakti. Rukavi i dekolte oivičeni su golubinje sivom čipkom sa tamnije crnim ornamentom. Oko vrata zlatna ogrlica sa cvjetnim motivom od safira. Velika zlatna naušnica u desnom uhu koje je vidljivo. Kosa je crna u sredini razdijeljena i pletena u pletenice koje su obavijene oko glave. Oči crne.

Ruke su vidljive samo oko lakata.

Pozadina smeđa.

Slika je vrlo suha i osuta dubokim krakelirama po cijeloj površini. Djelimično se vidi totalni retuš, naročito na desnoj ruci.

Obje slike su u originalnim okvirima koji su profilirani i ukrašeni tankom ornamentalnom bordurom. U lošem su stanju i premazani broncom.

Napomena: Na portretima supružnika, Giffinger bi se uvijek potpisao samo na muškom portretu ukoliko su nastali u isto vrijeme, tako da u ovom slučaju možemo sa sigurnošću tvrditi da je ženski portret iz iste 1886. godine.

Možemo zaključiti, dakle, da su Giffingerovi portreti iz muzeja u Županji jedan putokaz za daljnji rad o njegovu djelu i da mu opus još ni izdaleka nije definiran. Zahvaljujući portretima otišlo se jedan korak dalje. Otvorile su se nove mogućnosti za daljnji rad na djelu Franje Xavera Giffingera.

Literatura:

Boris dr Kelemen: Franjo Giffinger, katalog retrospektive, Galerija likovnih umjetnosti—Osijek i galerija »Benko Horvat« — Zagreb, 1973.

Oto Švajcer: Slavonski slikar Pfalz i Giffinger, Osječki zbornik III-IV Osijek, 1948.

Radoslav Putar: Slavonija. Katalog izložbe »Slikarstvo XIX stoljeća u Hrvatskoj«. Galerija slika grada Zagreba »Benko Horvat«, Zagreb 1961.

Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb 1962.

Branka Balen: Osječki slikarski krug, 1978. (rukopis)

Milena Nedeljković: Zbirka portreta XIX stoljeća u Muzeju Brodskog Posavlja, Zbornik slavonskih muzeja, 1, 1969.

NOVA MODA

Rasrdi se baja Mata,
avlija mu mala —
poludiću djeco moja,
tako vam belaja.

Donesite iz tog svita
neke nove riči —
zar je i to nova moda
da se s tuđim diči.

Nije lipa već je seksi,
nije vino nego vajn.
Ni rakija koja prija
nego konjak, viski, džin!
Zar da vrijedi ona stara ...
»Kakav otac takav sin!«

Ono što je bilo lipo
sad je stara moda ...
Pije, puši, hlače nosi
i k'o robot hoda.

A nekad je draga bila
ženstvena i mlada —
ljubio sam, ludovao,
ostavljao, počimao
tek u zoru pobjegao ...
iju!

Ujutro sam iz komore
izišao kao aga —
cure za mnom uzdisaše ...
lolo Mata baš si fin
a matere šaputale:
Kakav otac takav sin.
Iju!

STRAH JE OVLADAIO SNOM

Komu ćeš se vratiti ako nestane lišća
i razlivene boje pokrije sivilo?
Teškoće će te sputati i postati ćeš hrom.
Povratit ću se k svojem razumu i bit snažan
kao i prije rođenja što sam bio.
Pogledaj moje sjeme kako širinom niče!
Već sada vidim raskošno bujanje.
I zabrinut sam zbog njegovog sutra ...
Hoće li podivljati vjetrovi i zime
dozvoliti rastu mom ...
Malo je sunca u srcima i bojim se straha
koji je ovladao snom.

LJUBAVNA VARKA

Da li su mirisi iz ranog djetinjstva
oplodili današnje iskustvo,
opterečeno vedrim ticalima neba ...

Tko te je prvi ljubio u predvečerja mnoga
kad još ni riječ ljubav,
na tankočutim tratinama ljeta, nisi poznala?

Danas te mori svaka zaustavljena riječ?
i poljubac u naslikanom zaboravu —
u minulom snu što vječno ostaje lijep i mlad.

U SRCU KUĆA

Imao sam kuću s četiri zida —
svoj krov nad glavom.
Usadenu u krajolike dana,
ukrašenog drvećem i travom.
Gromovi i zime ...
iznad hrastova vjetrovi ljudi
nisu je srušili.
Učiniše to nerazumni ljudi.
Od tada kuća cijela
u mojem srcu živi ...
Nitko je ne vidi, nitko je ne ruši
i nitko joj se ne divi.

TRADICIJSKA NARODNA GLAZBALA NA PODRUČJU ŽUPANJSKE OPĆINE

Na području Županjske općine vezanost suvremenog čovjeka uz narodnu tradiciju najizrazitije se očituje u privrženosti u pučkoj melodici. Od svih vrsta glazbenog izražavanja, narodna pjesma u izvornom obliku ili obradi još i danas posjeduje široku i trajnu popularnost. Međutim, dok se izuzetno pažljivo prate i proučavanja zvukovne vrijednosti, u njihovoj sjeni ostaju instrumenti koji ih proizvode. To je, rekli bi smo, nepravedno jer njihovo značenje je dvostruko; osim što stvaraju željene tonove oni govore i o bogatstvu pučke mašte u oblikovanom smislu. Vrlo često po svojim oblicima, ornamentima pa nekada i po reljefu to su vrlo zanimljiva likovna ostvarenja narodnih graditelja glazbala i rezbara. Raznolikosti i šarenilu naše narodne melodike pridružuje se i raznovrsnost narodnih glazbala prema geografskim područjima ali se prema načinu na koji proizvode tonove dijele u nekoliko grupa.

Područje Županjske općine u potezu od Babine Grede na zapadu do Račinovaca na istoku, obogaćeno je s nekoliko vrsta autentičnih, izvornih, glazbala koja su, po svojem načinu kako proizvode tonove, podjeljena u tri grupe:

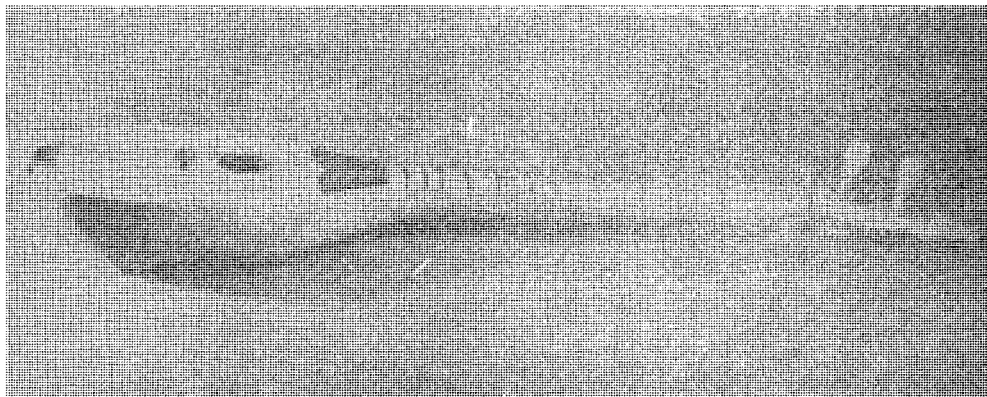
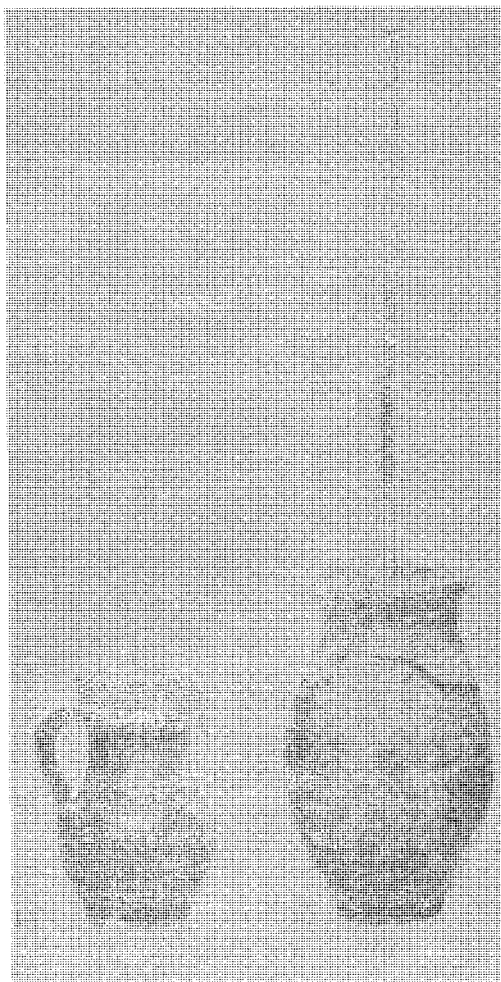
Grupa membranofona kod kojih se susreće kožnata opna. Na našem području predstavnik te vrste glazbala je: DUDALO, ili BRUNDALO. Upotrebljava se kod pokladnih običaja ili je služilo za mangupsko pravljenje buke u nekoj veseloj prilici. Danas je to glazbalo potpuno zanemareno i zaboravljeno pa i u folklornim priredbama što nije nikako dobro. O tome problemu bi trebali razmišljati sva folklorna društva na općini.

Druga grupa instrumenata koji se nazivaju kordofoni-kod kojih se ton stvara titranjem napete žice, kod nas susrećemo gotovo sve vrste. Među njima izdvajamo instrument zvan SAMICA.

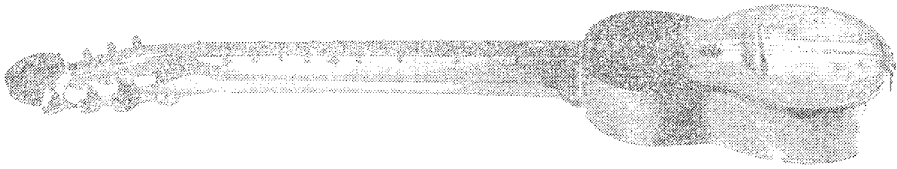
Samica ima četiri žice, dvije i dvije isto ugođene i to kvartno. Najčešće se izrađuju od drveta šljive, jasina, brijesta ili javora, koje je oblikovano u jednom komadu ploča koja pokriva trup glazbala je izrađena od mekog drveta najčešće čamovine. Ime samica je dobila po tome što sama izvodi melodiju na donjim žicama a gornjim je prati odnosno kontrira. Danas se taj instrument još često čuje po našim selima prilikom neke folklorne priredbe ili služi za ličnu zabavu.

Od tamburaških instrumenata koji su savršeniji oblik samice, u našem kraju možemo čuti tambure srijemskog i Farkaš štima ili ugođaja. Tambure dijelimo na »melodijske« u koje spadaju: bisernica ili prima, brač ili basprim i čelović ili E-basprim, i na »harmonijske« u koje ubrajamo: berdže ili bas, bugarija ili kontra i čelo. Tambura je danas popularan instrument tako da u svakom mje-

Ovaj instrument je napravljen najčešće od glinenog ćupa odnosno u našem narodu na našem području tzv tegle za kiseljenje mlijeka kome je preko otvora napeta koža (svinjski mjehur). U središtu opne je privezan ili provučen sirkov ili kakav sličan štapić. Vibriranje opne postiže se struganjem ovlaženih prstiju po štapiću.

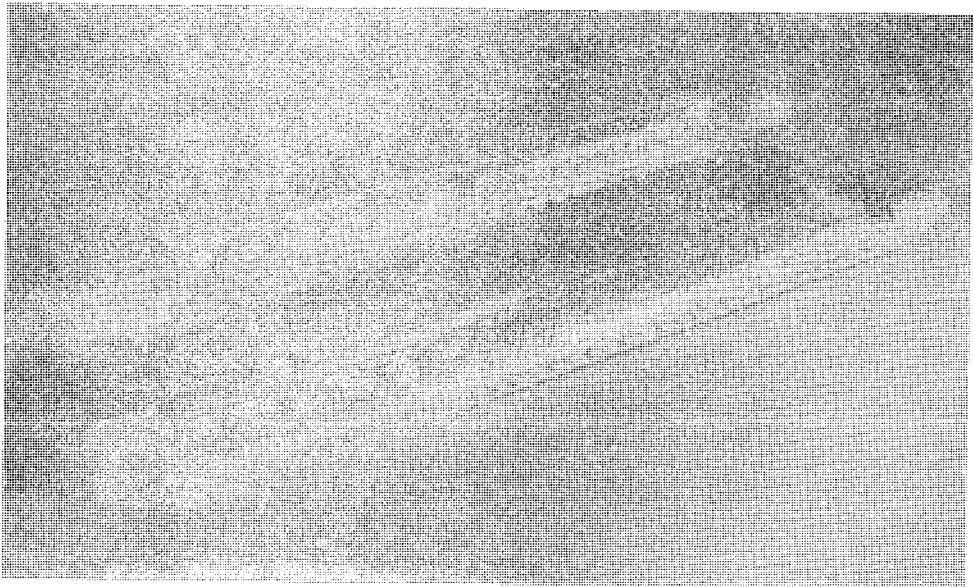
Samica

Tambura

stu ima barem po jedan tamburaški sastav kao i svako folklorno društvo na našoj općini. Jako raduje činjenica da i veći dio osnovnih škola ima učeničke tamburaške sastave koji su temelji za stvaranje vrsnih svirača tog lijepog glazbala.

Treća grupa instrumenata je grupa aerofona kod kojih zvuk nastaje titranjem stupca zraka u glazbalu. Tipični predstavnici te grupe instrumenata u našim krajevima su: dvojnica, frula i gajde.

Frula i dvojnica

Dvojnice su dvocjevni duhači instrument. Sastoje se od dviju jedinki koje su izgrađene jedna uz drugu u jednom komadu drveta. Desna cijev dvojnica ima jednu rupicu izbušenu ili prožeženu više nego lijeva na kojoj se izvodi pratnja melodije. Na dvojnicama se u običaju svira dvoglasno i kao izraziti pastirski instrument, oduvijek je bio raširen po našem kraju i čitavoj Slavoniji i Vojvodini.

Dvojnice se najčešće prave od drveta šljive, javora ili višnje. Oblik dvojnica je plosnat blago konusan i na užem dijelu istesan da bi se moglo lakše staviti u usta. Iznad piska su dvije četvrtaste rupe koje imaju svrhu da ravnomjerno šalju zrak u cijevi koje duše svirač.

Frula za razliku od dvojnica je jednocijevna i na njoj se izvodi samo melodija bez pratnje. Također se izrađuje od drveta šljive, javora ili višnje. Ponegdje je izrađena od drveta bazgovine jer to drvo ima mekano srce pa ga je lakše bušiti. I dvojnice i frula su često ukrašeni raznim figurama i ornamentima.

Postoji još jedna vrsta instrumenta koji je tzv. »mirliton«. To je obični češalj s prislonjenim tanjim papirom koji služi kao opna. Pri pjevanju neposredno na plohu papira ta opna počinje titrati i tako stvarati nekakvu »zujeću« melodiju. Upotrebljava se samo u rijetkim prilikama kad nema drugih glazbala.

Najveći instrument u grupi aerofona su gajde.

Gajdaš

GAJDAŠ

Gajde u svome sastavu imaju mjev ili mješinu koja je najčešće od kozje kože jer je ona najčvršća odnosno najgušća. Katkad je mješina od ovčje kože no vrlo rijetko. Mješina ima tri otvora. Otvor od vrata kože i otvore od prednjih nogu. Na otvor od vrata veže se našak prebiraljke ili dvojnice. Na jedan nožni otvor pričvršćujemo puhaljku a na otvor od druge noge uvlači se i veže trublja ili prdaljica.

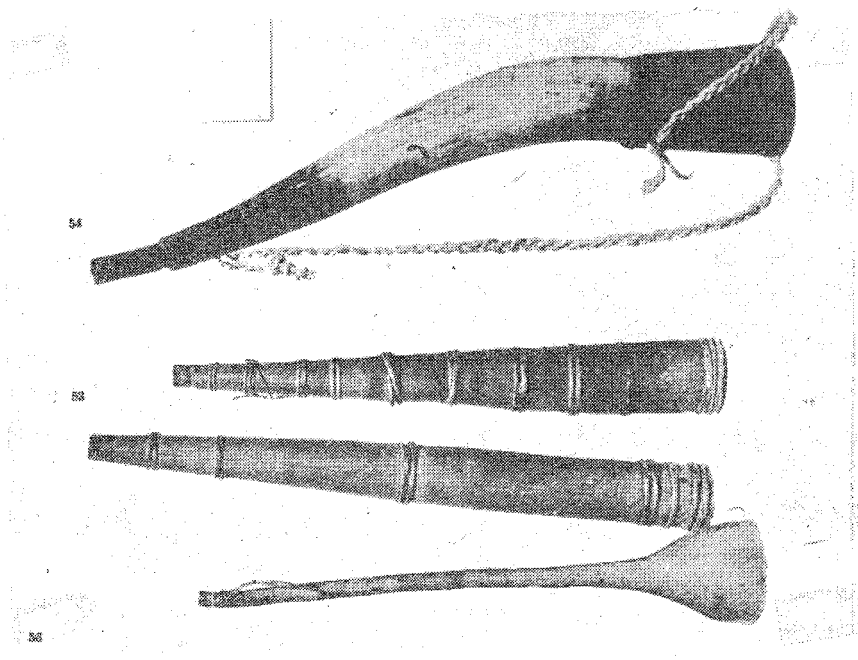
Gajdaš mješinu puni zrakom kroz puhaljku koja je u stvari jedna drvena cijev. Onda pritiskom ispod pazuha istiskuje zrak kroz prebiraljku ili dvojnice na doljnoj strani na kojoj su rupe i na kojima svirač gajdi svira melodiju. Drugi dio zraka istiskuje kroz trublju ili prdaljicu koja daje otegnut ton. Trublja ili prdaljica je kod gajdaša zabačena preko lijevog ramena.

Danas svirača gajdi na našem području nema pa je tako zvuk ovog zaista autentičnog glazbala potpuno zamro. Eto još jednog problema za sve one koji vole narodnu melodiku.

Osim spomenutih instrumenata gajdi, dvojnica i frule koji su tipični predstavnici grupe aerofona, u našim krajevima se mogu naći i danas vrste neobičnih glazbala koji po svome izražajnom smislu nemaju karakteristiku melodijskog ili harmonijskog instrumenta.

Običan bič ili svinjarska kandžija spada u tu vrstu instrumenata. Kod tog »instrumenta« zvuk nastaje zamahom-zvizgom koji ne može dati neki ton odnosno neku melodiju. Osim što služi za tjeranje stoke kandžija služi kao instrument u pokladnim običajima.

U glazbala koja nemaju karakteristiku melodijsko-harmonijskog glazbala ubrajamo razne vrste trublji. Trublje služe pastirima da najave gonjenje stoke iz sela ili u selo a također služe i lovcima u lovu. Trublja je vrsta instrumenta koja može biti napravljena od životinjskog roga ili od kore drveta koja na vrhu kao i kod roga ima kotlast ili valjkast nausnik, kroz koji se duše u cijev. Od trublji u ovom kraju Slavonije se je nekad izrađivala trublja od tikve koja je imala dužu cijev. I taj »instrument« je služio pastirima za zabavu ili rijetko u kakvim narodnim običajima.

Razne vrste trublji

Većinu instrumenata narod ovoga kraja je u svojoj dugoj povijesti izrađivao sam nastojeći istodobno da ih ukrasi ornamentom ili biljnim i figuralnim likovima tipičnim za ovaj kraj (žir, klas itd): Svaki od navedenih glazbala koji su kroz dugu prošlost pratila seljaka u dobru i u nevolji, kod plesa i pjesme, kod svadbe ili poklada ili kod različitih blagdanskih običaja a koji danas uzmiču negdje naglo, negdje polako. Postojanje svih tih glazbala treba zaštititi a to ćemo postići ako poštujemo njegove prvotne izvorne oblike i branimo ih od primjesa malograđanskog neukusa. Narodno glazbalo u svojoj autentičnosti održava snagu pučkog duha i njegovu težnju da melodijoznosti zvuka doda i ljepotu oblika. Naš lijepi Županjski kraj ima upravo to bogatstvo folklorne baštine. Cijenimo ju i čuvajmo od zaborava a od prilike do prilike nek se razliježu zvukovi širom Slavonije, zvukovi samice frule gajdi ili dvojnica tih predivnih tradicijskih nar.glazbala.

LITERATURA

Grupa autora: Narodna glazbala Jugoslavije
 Stanislav Oršolić Iz muzikoloških zapisa sa područja
 Županjskog atara.

IZ SJEĆANJA MOJE MAJKE

Prošli su zimski praznici. Snijega nije ni bilo i za nas djecu jedna radost manje. Moja majka kaže da eto, ni zime nisu više iste, a kad se sjeti zima provedenih na »stanu«.....

Tu ona zastane, zamisli se, a mi se nasmijemo. Znamo, majka opet razmišlja o sretno provedenom djetinjstvu na stanu bake Bare i djeda Pere.

Ja nikad nisam bila na tom stanu. Vidjela sam ga na fotografijama koje je napravio jedan lugar. Ali o njemu znam više, gotovo sve, blizak mi je i drag kao da sam i ja tamo živjela. A sve zbog sjećanja moje majke.

Znam da je bila duga bijela koliba, štagalj i čardak, velika grbava kruška ispred kolibe, a kraj nje pušnica. Okolo veliki pašnjak i voćnjak.

Sve što je bilo lijepo i dobro za moju majku vezano je uz taj stan, baku Baru, a posebno djeda Peru. Možda je on zaista bio poseban čovjek, za moju majku znam da jeste. On ju je naučio prva slova, pjesmicu Čvorak, učio brojati mađarski i njemački jer je bio cugfirer u Nađvaradu. Moj se tata uvijek smije, kad majka to spominje, jer kao, to i nije bio neki naročit čin u vojsci. Na slici je on u krasnoj uniformi i s dalekozorom.

Majka kaže da sve ovo što ja danas učim iz prirode ona je naučila od djeda Pere. Razlikovati ptice po boji perja i pjevu, jestive od otrovnih gljiva, drveće po obliku i lišću. On joj je pričao o ratovima i stranim zemljama, učio je moliti i grdio ako nije pozdravljala starije. I nitko nije znao tako dobro ispeći krumpir kao on.

Za moju majku, dani provedeni na »stanu«, djeda Pere su danas divno odsnivan san, san o kojem ona nama priča, a lice joj je istovremeno i žalosno i sretno.

Možda bih i ja voljela da imam djeda Peru koji živi na stanu, da praznike provedem prateći tragove u šumi i bazajući zelenim pašnjakom, pa da me kasnije kao i moju majku obuzme čežnja za sretno provedenim danima djetinjstva.

25 GODINA POSTOJANJA KUD-a »JOSIP KOZARAC« IZ ŠTITARA

Županjska općina na svome području ima 12 kulturno umjetničkih društava. Njihov osnovni zadatak kojeg im je dalo naše samoupravno socijalističko društvo je očuvanje našeg najvećeg kulturnog blaga FOLKLORA.

Jedno od društava koje taj vrlo težak i složen zadatak u potpunosti izvršava je kulturno umjetničko društvo »Josip Kozarac« iz sela Štitara. 1980. godine to društvo slavi svoj srebrni jubilej 25 godina djelovanja i kontinuiranog rada. Ideja o osnivanju tog folklornog društva u mjestu Štitar je došla sasvim spontano. Negdje u mjesecu travnju 1955. godine grupa momaka i djevojaka bilje rečno napredne seoske omladine, vraćala se sa jedne kino predstave iz Županje u Štitar vozeći se prašnjavom i neravnom cestom u »cifranim« kolima sa parom dobrih dorata. Razgovorajući o tome kako štitarska omladina nema u svome mjestu nikakvu zabavu i razonodu, netko od 7-8 prisutnih u kolima dađe prijedlog da se što prije osnuje nekakvo društvo u kome bi se sastajali i pokušali da nešto nauče od plesa, pjesme i svirke ili glume. Sa nestrpljenjem se očekivalo sutrašnji dan, jer je dogovoreno da se nikako ne odlaže vrijeme prve osnivačke skupštine. Preko noći je izrađeno sve što treba za taj prvi sastanak i on je mogao početi. Mjesto održavanja je bila škola gdje se okupilo oko 30-tak mještana uglavnom omladine i nešto starijeg svijeta koji je osjetio da će taj skup oformiti nešto vrlo značajno za život u selu. Toga dana je i osnovano društvo koje je dobilo ime: Kulturno umjetničko društvo »Josip Kozarac«. Ime društvu dao je tadašnji direktor škole Krznarić Mirko a u prvi upravni odbor pored predsjednika Vincetić Lovre ulaze: Pastović Marko, Knežević Mirko, Oršolić Antun-Kuzmanovi, Vincetić Mara, Vincetić Ivan i drugi. Tada društvo prima u svoje prvo članstvo oko 40 mještana među kojima je veći dio bio omladine te nešto starijeg svijeta bez kojih se folklorna kultura nebi mogla niti zamisliti. Svi su oni bili raspoređeni u nekoliko sekcijama prema svojim sklonostima i interesu. Djelovale su: plesna grupa, pjevačka grupa, tamburaški sastav koji je bio sastavljen od tadašnjih poznatih svirača u mjestu za koje je znao cijeli županjski kraj te glumačka sekcija.

Rad toga društva se je odvijao uglavnom u prostorijama škole a ponekad i po kućama članova. Početni entuzijizam članova je bio vidan prilikom tih prvih proba gdje se se je uvježbavalo plesati pjevati i svirati folklor svoga kraja. Savjestan rad po sekcijama disciplina na probama i ozbiljno shvaćanje zadataka cijelo društvo je utiralo put kojim su kročili ka svojem prvom jubileju. Kroz društvo je do današnjih dana prodefiliralo oko 200 članova koji su dali oko 500 predstava na širem području naše Republike i izvan nje naravno. Danas društvo ima u svome sastavu više sekcija: Plesnu koja njeguje izvorni ples štitarskog

KUD »Josip Kozarac« iz Štitara

kraja a koja je i najveća, plesnu koja pleše i uči plesove ostalih naših naroda, tamburaški sastav grupu svirača starih slavonskih instrumenata, pjevačku i to mušku, žensku i mješovitu, vokalni oktet poznat pod imenom »Veseli Štitarci« te povremeno dramsku sekciju. Od nedavno u sastavu društva radi i knjižnica sa početnim fondom knjiga od 600 komada. Sve te navedene grupe se sastaju često u svojoj prostoriji koja je u sklopu doma kulture u mjestu, gdje marljivo vježbaju svoje programe.

Svoju jaku aktivnost KUD-o »Josip Kozarac« pokazuje na niz smotri izvornog folklor a kao što su: Smotra folklor a u Zagrebu, »Đakovački vezovi« Đakovo gdje je društvo bilo neprestano od početka, »Vinkovačke jeseni« Vinkovci, »Šokačko sijelo« u Županji gdje je isto društvo bilo od početka neprestano, »Valpovačko ljeto« Valpovo itd.

Repertoar društva danas emitiraju mnoge naše radio i televizijske stanice koje su u društvu snimale posebne emisije o radu u društvu. Tim putem je upoznat

KUD »Josip Kozarac« iz Štitara

široki slušalački auditorijum sa programom kojeg je prilično uspješno uvježbala svaka od sekcija. Jubilarnu 25 godina rada društvo dočekuje sa 60 aktivnih članova u šest raznih sekcija grupa, svojom funkcionalnom prostorijom za rad, sa više kompleta narodne nošnje mjestu Štitar i druge i sa još naglašenijom voljom za rad na složenom zadatku njegovanja naše folk. baštine.

Naš poznati muzikolog Franjo Kuhač je jednom prilikom rekao »Folklor je naše najveće kulturno bogatstvo. Čuvajmo ga!« Kulturno umjetničko društvo »Josip Kozarac« iz Štitara taj zadatak uspješno izvršava i time se ponosi. Ovom prilikom mu poželimo mnogo uspjeha u radu, još puno puno nastupa i puno drugih jubileja.

Članovi tamburaškog sastava KUD-a »Josip Kozarac« iz Štitara

TI I JA DAVNO

Vremenima nježni su naši rastanci
na željezničkim kolodvorima.
Nakon perona i pospanih ljudi
ti ćeš iz svog vagona
ugledati visoku vertikalnu
katedralu, kiša udara o tvoje prozore,
zatvorim prozor
pred sjećanjima.

PODNEVNA SLIKA

Sa vitih zvonika
polijeću zvuci,
oblivaju ljeto.
Podne je.
Golubovi zaspali
u predvorju dana

RAZVOJ BIBLIOTEKARSTVA OPĆINE ŽUPANJA

Rad knjižnica i čitaonica od 1861. do 1940. godine

Neprocjenjivi značaj knjige za razvoj i napredak svake zemlje i svakog naroda, kao i za uzdizanje i oplemenjivanje čovjeka ističe i UNESCO programirajući kao standard 2 knjige po stanovniku. U mnogim je zemljama to samo san ili dugoročna perspektiva. U SR Hrvatskoj je zasad prosjek manji od 1 knjige po stanovniku, u županjskoj općini svega 0,38 — a u nekim selima i nema knjižnice, u drugima je prosjek samo 0,06 (Štitar, Soljani).^(1 - 1)

Sredstava za nabavu knjiga pri SIZ-i kulture i informiranja ima (oko 20000 ND za seoske čitaonice), ali nema adekvatnih prostorija, nema amaterskog žara i inicijative, nema kadra koji bi knjigu približio mještanima. Tako se događa da za velik dio populacije druženje s knjigom prestaje izlaskom iz školske klupe. Napori Narodne knjižnice i čitaonice u Županji kao profesionalne matične knjižnice usmjereni su na širenje knjige u mjesnim zajednicama, a u novije vrijeme i približavanje knjige radniku u njegovoj radnoj sredini. Ti napori morali bi popraviti sadašnje nezavoljavajuće stanje i oživjeti tradiciju brojnih i veoma aktivnih knjižnica i čitaonica na području ove općine.

Prva čitaonica 1861

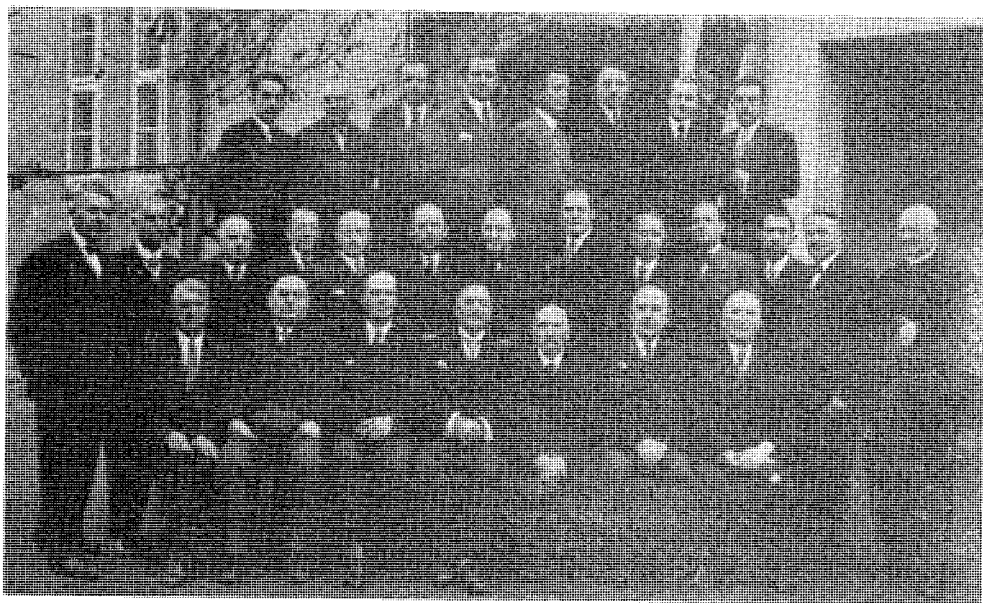
Županja se veoma rano priključila nacionalno-preporodnom gibanju u Hrvatskoj. Prvi traci prodrli su preko pjesnika-ilirca Mate Topalovića, župnika u Gradištu, ali bili su preslabi da probiju željezni oklop kojim je austrougarska monarhija Vojnu krajinu snažno izolirala od matice nacionalnog bića. Druga se prilika pružila 1860 godine — pao je apsolutizam, Hrvatska je dobila svog bana — Šokčevića, svoj narodni jezik kao službeni, svoje Narodne novine kao politički list. I u Županji su je iskoristili. Uspjeli su isposlovati da se odobri Narodna čitaonica u Županji — prva u slavonskoj Vojnoj krajini (prema Gruberu) i jedna od prvih u Hrvatskoj uopće (prve su osnovane 1838 u Varaždinu, Zagrebu i Karlovcu, ali se njihov rad pod apsolutizmom ugasio; Vinkovci su tek 1875 dobili svoju čitaonicu).

Među osnivačima ove prve čitaonice 4 su oficiri, 7 činovnici, 2 trgovci, 1 gostioničar. Osnovana je u Župnom uredu, ali je poslije (vjerojatno uskoro) prešla u gostionicu »Weinberger« (kasnije »Hängl«).

Koliko je značaj osnivanja ove čitaonice za kulturno i nacionalno uzdizanje teško je danas shvatiti — treba se vratiti u teška vremena posvemašnje potčinjenosti graničara — ratne mašine za sva bojišta monarhije. Već nakon nekoliko godina ova je čitaonica među prvima bila pretplatnik »Vijenca«, a članovi Narodne čitaonice u Županji 1860. godine: Novaković, nadporučnik, Minacki-major. Hoffer-kot. Liječnik, Eleš-prijamnik, Maršić-učitelj, Kerečki-sol. činovnik, Lochert-gostioničar, Perakić-trgovac, Brunschmid-trgovac, Margetić-sol. činovnik, Benaković-poštar, Karić-kapetan, Tomašić-nadporučnik, Hell-šumar

1878 je Županja po broju stalnih pretplatnika kola Matice hrvatske bila 18. u Hrvatskoj (17 pretplatnika na samo 2500 stanovnika). Od 1883 je već i stalni povjerenik Matice u Županji (V.Brunschmied).⁽³⁾

Nažalost nisu dostupni (a možda su ipak negdje sačuvani) zapisnici, pravila i knjiga želja ove prve čitaonice, pa o njenom radu možemo samo zaključivati gledajući na dokumente iz drugih tadašnjih čitaonica (npr. Vinkovačke čitaonice). Ne zna se ni otkad je promijenila naziv u Hrvatska čitaonica u Županji (najvjerojatnije oko 1900 kad i vinkovačka), ali se 1936 proslavlja 75 godišnjica njena rada pod imenom Hrvatska čitaonica, a sačuvana je i slika njenih članova od 25.X 1936. Među njenim članovima bilo je činovnika, odvjetnika, krupnih posjednika, penzionera, liječnik, veterinar, župnik i 2 učitelja. Ova je čitaonica imala i veliki knjižni fond — preko 1000 knjiga (u ratu je većina propala, mali broj je dospio u današnju Narodnu knjižnicu). U njoj je radio i pododbor Matice hrvatske.

Članovi Hrvatske čitaonice u Županji 1936.

sjede: D. Dolušić, M. Vučičević, J. Jakob, M. Kitičić, ing Teodor Fuchs, J. M. Cvitković, D. Divanović, dr L. Janković, dr M. Kadić, ing V. Bosiljević, Joška Jakob, D. Mesing, C. Romić, I. Bobalić; II red: S Radovanović, Detoni, M. Budišić, J. Petrović, J. Mrdenović, A. Bišof, Nagy Šandor-gostioničar, I. Kadić-učitelj

Pravila »Društva Čitaonice u Wrbanji« 1878

Prema dosad dostupnim materijalima druga je po redu osnivanja Čitaonica u Vrbanji. Od nje su ostala Krasnopisom na veliki zidni format ispisana pravila (vidi u Narodnoj knjižnici u Županji). Pravila su sastavljena 21.1.1877. a potvrđena 25.8. 1878. od kraljevske vlade-Krajiške uprave-odjel nutarnji- br. 6323.⁽⁵⁾

U Pravilima se ističe da su članovi iz činovničkog i građanskog stanovništva, da je svrha društva »čitanje raznih dopuštenih političkih, zabavnih, poučnih i šaljivih časopisa, te razne zabave — glazba, besjede, ples, tombole, posijela« itd. U čitaonicu imaju pristup i članovi obitelji, a i gosti članova — s tim da se upišu u »pohodnu knjigu«. »Upravljaajući odbor sklapa s gostionikom ugovor, obvezuje ga na čišćenje, razsvjetljavanje i grijanje društvenih prostorija, na odgovornost za društvene predmete, te za zdrava, dobra i dobu primjerena jela i pila« (S22). Odbor-osobito tajnik zadužuje se i za održavanje reda, te da osam dana prije glavne sjednice društva obavijesti »pretpostavljenu političku oblast... da uzmogne svoje nadzorno pravo vršiti...«. U prostorijama se obavezno drži pritužbena knjiga. »Listovi i časopisi prodaju se članovom na koncu svake četvrt godine putem dražbe« (S29)

Predsjednik čitaonice je F.Herman, tajnik, D.Jelić, blagajnik I.Troper, odbornici A. Gašparac, J.Markovac, A.Miskrić, I.G.Bauer, Nikoljačić.

Zabrana Obrtničke čitaonice 1885.

Pokušaj osnivanja Obrtničke čitaonice u Županji 1885.g. i isticanje njene klasne zatvorenosti — »moraju imati ili trgovačko ili obrtno zanimanje« (S 9) — pokazuje da je i Narodna čitaonica bila klasno zatvorena (na oficire, činovnike, krupne posjednike).

Neodobravanje rada ovoj čitaonici nije samo znak rigorozne monarhijsko-činovničke pedanterije (nedostaci u pravilniku) nego i strah pred klasnim okupljanjem i osvješćivanjem.

Izlika za zabranu je da su »uputna pravila kako formalno tako i materijalno nedotjerana, pa se iz njih razabire, da niti su sastavljena po strukovnjaku, niti recipirana od drugoga slične vrsti društva« i da su toliko manjkava da je lakše nova sastaviti nego ova ispraviti. Navedeni su i neki formalni nedostaci (kakvi su uostalom bili i u pravilniku Čitaonice u Vrbanji), a na prvom mjestu se ističe da treba ispustiti riječi »i cenzuru prošlih časopisa« »pošto cenzura u austro-ugarskoj monargiji nigdje više ne postoji.«⁽⁵⁾

Iz pravila (sačuvanih u popratnim spisima Općinskog ureda u Županji broj 303 od 27.I 1886 povodom neodobravanja čitaonice) zanimljivo je primijetiti da je »društvu smjer obrtnikom županjskim... pospješiti udružan život i zabave za umjerene svote«, da se za odbornike traži da budu domaći ljudi ili da su se trajno nastanili u Županji i da namjeravaju u njoj dulje ostati, da se vršenje odborničke časti može odbiti uz iskup od 6 forinti (visina godišnje članarine), da se određuju kazne za iznošenje novina iz čitaonice, te da se pri raspuštanju čitaonice imovina predaje Obrtničkom zboru, a ako njega ne bude onda »Rudolfovoj zakladi za podporu siromašne i dobro učešće mladeži županijske«. Potpisani su: predsjednik Gavro Marinković, tajnik Franjo Tasch, perovođa Vatroslav Babić, odbornik Pero Mraović i još 3 člana (nečitko).

Kako nema podataka da je ova čitaonica ponovo podnosila pravila na odobrenje niti da je radila, može se pretpostaviti da je njen izdanak Hrvatska narodna čitaonica- o kojoj imamo samo popis uplate članarine za 1937. i 1938. godinu. O izrazitom sukobu obrtnika sa građanskom klasom svjedoči stanje u Vinkovačkoj čitaonici⁽²⁾ pa možemo to analogno primijeniti i na stanje u Županji, barem do 1930.

Bošnjačka čitaonica 1899 —

Najviše dokumenata sačuvano je od ove čitaonice,⁽⁵⁾ tako da oni osvjetljavaju ne samo njen čitaonički rad, nego i politička zbivanja tog perioda (npr. ličnost Ivana Babogreca), zato je neophodan monografski prikaz o njoj. Osnovana je 18.XII 1899. i bila veoma aktivna.

Hrvatska seljačka čitaonica i knjižnica 1909

Veoma aktivna bila je i ova županijska čitaonica, imala je i svoj veliki knjižni fond koji je djelimično uništen u ratu, a dio koji je prešao u vlasništvo zemljoradničke zadruge također je propao kasnije. Žig ove čitaonice sačuvan je na potvrdi⁽⁵⁾ kojom se dr Marko Kadić prima za njenog člana 1928. Drugih dokumenata nema.

Čitaonička aktivnost ostalih društava

1902. osnovano je »Hrvatsko pjevačko društvo Tomislav« koje se bavilo i čitaoničkom aktivnošću, pa je od 1913 i promijenilo naziv u »Čitaoničko i pjevačko glazbeno društvo Tomislav«. O njegovu bi radu trebalo izraditi monografski prikaz-dokumenata ima dosta.

Svoju je čitaonicu pa i nešto knjiga posjedovalo i Dobrovoljno vatrogasno društvo Županja osnovano još 1887.⁽³⁾

Babogredske čitaonice od 1907

Prema svjedočenju dr Marka Kadića u Babinoj Gredi su čitanje knjiga i časopisa veoma rano širili domaći intelektualci posuđujući po "stanovima", svoje knjige seljacima⁽⁴⁾. Kasnije se čitanje časopisa toliko proširilo da su mnogi seljaci bili toliko načitani te su postali dopisnici pojedinih gospodarskih listova.

Prva je osnovana Hrvatska čitaonica u Čevatovu 1907. Već 1912 Osnovana je i Hrvatska seljačka čitaonica u ulici Jelas. 1920 osnovana je Poljodjelska čitaonica u Babinoj Gredi (Donja mala). Sve tri su bile veoma aktivne. Međutim iz poslovne prepiske⁽⁵⁾ vidi se da je kraljevska vlada naredila ujedinjenje ovih čitaonica (prema zakonu o školama i kulturnim ustanovama kojim zabranjuje paralelizam djelovanja istovrsnih ustanova), ističući »da se neće u pogledu djelovanja čitaonica u Babinoj Gredi tolerirati ono što se tolerira u Županji, zato što prilike u ova dva mjesta nijesu jednake.« Ova naredba ne samo da nije urodila plodom, nego je 1935 osnovano i Čitaoničko društvo »Seljačka sloga« koje je 1938. svečano otvorilo i svoj dom (Spomenica darovana predsjedniku Franji Deliću -sa žigom)..⁽⁵⁾

Radnička čitaonica 1919

Radnički pokret u Županji rano je pustio svoje korijene, a najveći pobornik i širitelj bio je radnički prvoborac Andrija Kozarac. Radničko društvo je

u svojim prostorijama u Nemečovoj kući otvorilo 1919 svoju čitaonicu (vidi spomen-ploču). Nabavljali su u nju literaturu revolucionarno orijentiranu i tako osvješćivali svoje članove. Čitaonica je na žalost morala ubrzo prestati raditi. (Obznana — 1920). Nije poznato da li je slična čitaonica otvarana u međuratnom periodu; u Vinkovcima je URS osnovao 1936 Radničku biblioteku, a spominje se da je sličnih bilo u okolici Vinkovaca.

Međuratna bibliotekarska aktivnost

Četvrti decenij bio je period punog poleta bibliotekarske aktivnosti. Čitaonice i knjižnice su bile ne samo kulturne ustanove šireg značenja, nego su postale i prosvjetne i političke tribine. Zamahu bibliotekarstva pridonio je i nagli porast izdavačke aktivnosti. Sve su čitaonice županijskog područja prerasle i u knjižnice i stekle velik fond knjiga: Hrvatska čitaonica u Županji imala ih je oko 1000, u Rajevu Selu se i danas čuva međuratna knjižnica, dosta knjiga iz tog perioda sačuvano je i u Bošnjacima, Babinoj Gredi, Drenovcima i Vrbanji. Kratkotrajno (1923-28) djelovala je i čitaonica u Gradištu. Većina čitaonica nabavila je oko 1937 radio-aparate pa je i to doprinosilo okupljanju oko njih.

Međutim najplodniji je bio rad tribina u čitaonicama. Tako se dr Marko Kadić sjeća da je u skoro svim tadašnjim čitaonicama držao predavanja iz veterinarske struke, a osobito o zaštiti stoke od zaraznih bolesti, te o uzgoju stoke. A inače je bilo i drugih predavača, tema i diskusija, pa i političkih kad su to režimske prilike dopuštale.

Rat je naravno prekinuo ovu živu čitaoničku aktivnost.

Literatura: 1. Informacija o stanju i problemima SIZ-e u oblasti kulture i informiranja u općini Županja — 23.XI 1978.

² B. Mesinger: Vinkovačka čitaonica — Vk 1976

³ S. Gruber: Knjižnice i čitaonica — Županjski zbornik I

⁴ Dr Marko Kadić: O Babinoj Gredi...

⁵ Sačuvani dokumenti u Muzeju i Narodnoj knjižnici i čitaonici Županja.

ŽIVOT IM JE NADAHNUĆE

Zapitamo li koga, zna li tko su Generalić, Lacković, Rabuzin itd. smjesta će odgovoriti: »slikari naivci«. A upitamo li za imena Jemrić, Garvanović, Petričević, Galović i niz drugih, vrlo, vrlo malo je onih koji će na ovo pitanje moći odgovoriti. A upravo to je ono najžalosnije što naša kulturna javnost još nije dovoljno upoznata s jednim novim fenomenom kulturne stvarnosti o umjetničkom pjesničkom stvaralaštvu naših seljaka.

Ako već naše naivno slikarstvo doživljava kulminaciju u svjetskim razmjerama, vrijeme je da naša pjesnička naiva (ako je naiva uopće odgovarajući izraz) doživi svoj preporod. Trenutak je da se pokaže svijetu, da se shvati, da na pisanu pjesničku riječ, na stih, nemaju pravo samo intelektualci pjesnici. Jer, nije umjetnost samo duboko filozofski, strogo normiranim ili nenormiranim stihom izrečena misao. Umjetnost je spontano, neusiljeno, iskreno i duboko osjećajno u trenutku nadahnuća izrečena — bez obzira na vrstu stiha i pjesničku modu data perioda — i napisana misao.

Pogrešno, štetno i zločinački bi bilo odbaciti ono što nam dolazi iz pera zemljoradnika sa širokih polja, šuma i livada ravne Slavonije. Ovi ljudi su svjesni da je vrijeme donijelo neumoljive zakone koji bezobzirno kidaju stare norme i navike, ali ovi pjesnici svojim srcem i svim svojim životom i osjećajima nosioci su onoga što živi u svim ljudima te sredine ono što je bilo, što prolazi i ono što jest.

Svi se mi sjećamo svoje mladosti momkovanja, cura, snaša, šljivika, rakij-skih kazana, konjskih vatara, tamburice i pjesme u ritmu starog slavonskog bečarca. Na nama je kako to izraziti, kako i na koji način izbaciti taj osjećaj iz prsa. Ako ne drugačije a ono čitajući stihove našeg seljaka, stihove izrečene spontano i osjećajno, stihove duboko doživljene i iskrene. Tu nema pretvaranja i lažnog patosa, nema lažnog zanosa ni uzvika. Sve je vezano uz čovjeka uz svakodnevnicu i uz život. Ti stihovi nam govore o vremenu koje neumoljivo prolazi ali koje još uvijek živi u ljudima. O tome nam riječito govore stihovi Šime Petričević u pjesmi: Oj Vinkovci:

U tvom polju nestalo je koliba salaša,
nestalo je Krnašu i šokica snaša.

...

Nestalo je svinjarica nema ni svinjara,
nestalo je iz dvorišta drvenih ambara.

Danas u vrijeme traktora i kombajna, ljudi se elegično sjete vremena žetve prvih otkosa i vesele pjesme žetelačke. Ti dani ostaše nam zabilježeni u stihovima Ive Jemrić-Rusa, stihovima toliko toplim, iskrenim i doživljenim da im nikakav komentar nije potreban.

Žito je zrelo i klas se zlati
a preko njega tiho vjetar piri.

Leluja ga lijevo i desno klati
tek da se samo na momente smiri.

Gle eno tamo žeteoci stižu
radosni zbog dara radne godine,
radosni zbog uspjeha svoga rada
žure da skupe ljetne plodine.

Ori se pjesma širokim poljem
iz veselih žetelačkih grudi
jer rodna godina i dobra žetva
i posljednju snagu iz čovjeka budi.

Posebno je česta i zahvalna tema pjevanja o slavonskim šljivicima, bečarluku i milovanju. Jer, nakon napornog posla po žestokom suncu, ugriju se u prohladne večeri mlada djevojačka i momačka srca. I tada daleko od svakodnevnih briga, u šljiviku u zagrljaju, u ljubavnom grču, uz šapat, molbe i preklinjanja, uz slatke riječi i milovanja otkucava jedan drugi život. Život ljubavi, strepnje i tišine. Samo tu i tamo prásne suha graničica, zalaje Pulin ili zaškripi stari đeram i opet mrak, tišina. To je ono što ljudima ostaje dugo u sjećanju. Ono što se ne može zaboraviti. Te trenutke nosi sobom do groba. Zato nije ni čudo što je i Iva Jemrić nekoliko stihova posvetio šljivicima i svojoj mladosti.

Šokadijo protkana šljivikom
lipa mista za sakrit se s dikom.

Kad b' šljivici govoriti znali
čega bi se pusti nagledali.

Poljubaca grijenja i suza
i šarenih raskopčanih bluza.

....

Strina me je naučila stara
kako treba izgledat bečara.
Tobož kupim granje po šljiviku
a ne znadu da ja čekam diku.

Događaji u prošlosti, osobito ratovi, ostavili su snažan pečat, kako u našem narodnom, umjetničkom, tako i u pjesništvu seljaka. Bez obzira na vrijeme

događaja njegovi odjeci žive sa žiteljima toga kraja, s njima rastu i razvijaju se uspomene na one dane kada je zakon bio na strani jačega a pravda zanemarena.

Vrijeme kada su Turci prodirali preko Save palili i pljačkali slavonske salaše i sela, živi i danas u sjećanjima ljudi pogotovo starijih, kojima još i danas zvoni u ušima pričanje očevidaca i sudionika minulih događaja. Stoga ne bez razloga Đura Galović bilježi.

Odavno smo graničari stari
čuvali smo granicu na Savi,
čuvali je sa starih čardaka
braneći je hrabro od Turaka.
I djedovi svoju krv su lili
da čuvaju zavičaj im mili.

Naročito je vihor II svjetskog rata još uvijek svjež i još uvijek prisutan u životu ljudi koji ne mogu zaboraviti nestalog ili poginulog druga, brata, sestru ili roditelje. Veliki danak plaćen za slobodu dio je povijesti jednog naroda koji se vijekovima nalazio na vjetrometini raznih interesa i sukoba koji je nevin stradavao i uvijek ginuo zbog nečega za što sam nije bio kriv. Dvadeset streljanih talaca u selu Šiškovci prava je slika bijesa poražene zvijeri, zvijeri u bijegu. Oni pljačkaju, ubijaju i pale do čega dođu:

Dvadeset taoca strjeljano je ovdje
za jednog Bitnera gestapoa vođu
Dvadeset života ovdje ugašenih
Ne zna da je prestao rat i da je mir
Ne zna da slobode sunce sija
Ne zna da je prestao tuđinski hir.

Nema sumnje da stihovi naših stvaralaca — seljaka uvelike naginju i sličie stihovima narodne pjesme. U većini slučajeva narodna pjesma je i poslužila kao uzor za nastanak nečega novoga, samim time nastavio se kontinuitet razvojnog lanca našeg pjesničkog stvaralaštva. To je samo još jedan dokaz o zdravom duhu našeg čovjeka, o njegovom osjećaju za lijepo i ugodno. Svi ovi pjesnici svoje pjesme i pjevaju. Zato ove pjesme servirane građanstvu putem radia, gramofona i drugih sredstava zabava i razbibrige, bivaju od ljudi prihvaćene kao narodne pjesme. Nitko se ne upita tko ih stvori. Upravo to je još jedan dokaz, jedna potvrda vrijednosti ovih stihova koja nam uz ostalo nalaže da se ozbiljnije prihvatimo posla u proučavanju ovog umjetničkog fenomena vezanog i poniklog na seoskom tlu, ali koji ugledavši svjetlost dana pod perom čovjeka koji svakodnevno drži za plug, vile i motiku i koji je bez obzira na težak i naporan posao sposoban da svojom žuljavom rukom napiše stihove prožete humorom, satirom i kritikom, napisane tonom čovjeka koji je sve to proživio, čovjeka koji je osjetio svu ljepotu življena na jednoj strani, i sve udarce tegobe i gubitke na drugoj strani. Upravo ta iskrenost, osjećajnost, proživljenost jest ono što daje posebnu draž i pečat ovome stvaralaštvu i što nas kao magnet privlači sebi, otkrivajući nam se u svoj svojoj ljepoti.

Prema mišljenju Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu (Zagreb, 3. 12. 1979., broj 9070/1) Županjski zbornik se smatra proizvodom iz člana 36. stava 1. tačke 7. Zakona o oporezivanju proizvoda i usluga i tarifnog broja 7. stava 2. Tarife posebnog republičkog poreza na promet proizvoda, za koji se ne plaća porez na promet proizvoda.

Sadržaj:

1. Mijat Stojanović: ZGODE I NEZGODE VLASTITOGA ŽIVOTA	5
2. Mirko Pešić O POSTANKU I RAZVOJU VRBANJE I VRBANJSKE OS- NOVNE ŠKOLE	8
3. Karlo Bušić-Jelić NEKI DOJMOVI OD MLADOSTI DO DANAS	19
4. Ljudevit Vidaković ETNIK »ŠOKAC«—ŠTO JE TO?	24
5. Darija Pastuović, ĐERMA I BUNAR	32
6. Dr Marko Kadić VETERINARSKA STANICA U ŽUPANJI	34
7. Dr Marko Kadić, KONJOGOJSTVENA UDRUGA U BABINOJ GREDI	51
8. Dr Đuro Rauš, ULOGA ŠUME I ŠUMARSTVA U ZAŠTITI ČOVJEKOVA OKOLIŠA	63
9. Ferdo Bačić, KAD SU OTKOSI MIRISALI	78
10. Ing Viktor Horvat, PROMJENE U PROIZVODNJI HRANE	79
11. Milan Đermanović, POLITIČKA BORBA ZA ISTINU O NOP	87
12. Josip Bainac, GOSPODARSKO PROMETNE PRILIKE NA ŽUPANJS- KOM PODRUČJU ZA RATA 1941. DO 1945. GODINE	104
13. Vanja Raduš, ZAPLAKAO SAM NEGDJE U NOĆI	119
14. Krešimir Pavić, GRAFIJSKO—PRAVOPISNA PROBLEMATIKA U DJELU- LU MATE TOPALovića	120
15. Branka Balen, DVA PORTRETA FRANJE X. GIFFINGERA U ŽUPANJS- KOM MUZEJU	132
16. Josip Bačić, NOVA MODA	137
17. Josip Bačić, STRAH JE OVLADAIO SNOM, LJUBAVNA VARKA, U SRCU KUĆA	138
18. Stanislav Oršolić, TRADICIJSKA NARODNA GLAZBALA NA POD- čRUČJU ŽUPANJSKE OPĆINE	139
19. Katica Hodak, IZ SJEĆANJA MOJE MAJKE	145
20. Stanislav Oršolić, 25 GODINA POSTOJANJA KUDA »JOSIP KOZA- RAC« IZ ŠTITARA	146
21. Miroslav Mićanović, TI I JA DAVNO, PODNEVNA SLIKA	149
22. Pavao Kobaš, RAZVOJ BIBLIOTEKARSTVA OPĆINE ŽUPANJA	150
23. Ivan Žigić, ŽIVOT IM JE NADAHNUĆE	155

Gradska knjižnica Županja

620027827

Z

Gradska knjižnica Županja

ZAV
ŽUP 6

620027827 / 77.709